

Irányváltás

Irányváltás

*Humán értelmiségek
mai megtérése*

Luther Kiadó / Hermeneutikai Kutatóközpont
2009

*A kötet megjelenését
a Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerülete
támogatta.*

Szerkesztette:
FABINY TIBOR és TÓTH SÁRA

Szerkesztés © Fabiny Tibor, Tóth Sára, 2009
Írások © a szerzők, 2009
© Luther Kiadó, Hermeneutikai Kutatóközpont, 2009
Minden jog fenntartva

Ajánlás

A görög *metanoéo* ige és a *metanoia* főnév – az Újszövetség görög nyelve ezeket használja „megtérni”, „megtérés” értelemben – eredetileg nem vallási színezetű szó. Annyit jelent, mint valamiről utólag másként gondolkodni, gondolkodásmódot alapjában megváltoztatni, többnyire elkésve, ezért gyakran „megbánni” értelemben, de olyan helyzetben, ahonnan még van visszaút. Éppen ez a visszaút a megtérés – Arany egy helyen a zsákutcát mondja „térjmeg utcának” –, mikor valaki a maga helyzetét gyökeresen újragondolja, és mindent másképpen lát, mindenről másképpen gondolkodik, nem a maga eszétől indítatva, hanem valami különös erőttől vezetve.

A helyzet, amelyben ez a másképp gondolás elkezdődik, mindenki esetében más. Annak a négy személynek az esetében is, akiknek a vallomásai itt olvashatók. Bizonyos közös vonások mégis vannak. Mind a négyen értelmiségiek – nem fogyatékos képzettségűek. Pályáján mind a négy szépen ha-

ladt előre – külső körülményeik nem voltak válságosak. Mégis hirtelenül vagy egy folyamat eredményeképpen gyökerében másképp kezdték látni a világot s benne a maguk helyzetét. Mindennek más értelme lett. Azokat a szellemi képességeket és lelki ajándékokat, amelyeket kaptak, tagadva, elvetve őrizték meg: más szolgálatba állították, másképpen használták, mint addig. Felismerték tulajdonképpeni rendeltetésüket, igazi helyüket a világban. És lelküknek nyugalmat találtak.

Példájuk talán elgondolkodtat másokat is, akiknek külsőleg nincs semmi bajuk, okosak, jól képzettek, pályájukon haladnak előre, csak éppen mégis nyugtalanok, kielégületlenek. Nem kellene valahogyan mindent újragondolni, egészen másként gondolkodni, megtérni ahhoz, akitől régen elszakadt valaki? Megtérni, hitre jutni a maga eszétől senki sem tud, de aki igazán keresi a visszautat, annak megadatik, hogy megtalálja. Jézus azt mondja, hogy aki őhöz megy, semmiképpen ki nem veti. És ő az út.

Ez a könyv arról beszél, hogy négy ember különféle módokon hogyan találta meg az utat. Azért érdemes e könyvet elolvasni, mert ez arról szól, hogy másnak is hogy lehet, hogy bizonyosan másnak is lehet.

Ritoók Zsigmond

Tartalomjegyzék

Ajánlás / Ritoók Zsigmond / 5

„Ékesség a hamu helyett” – Előszó / Tóth Sára / 9

Dér Katalin / A klasszika-filológiától a Bibliáig / 17

Kocziszky Éva / A lételmélettől az Élet tanúságáig / 55

Békési Sándor / Hivatás foglalatosságok között / 79

Fabiny Tibor: Kanyargós utakon – Őhozzá / 101

A szerzők legfontosabb publikációi

„Ékesség a hamu helyett”

Előszó

Egyedülálló vállalkozásba fogott 2008 őszén a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának Hermeneutika Tanszéke. Humán értelmiségieket, ismert tanáregyéniségeket hívott meg, hogy egy sorozat keretében nyilvánosan valljanak *vallásos megtérésükről* – vagy ahogy a sorozat házigazdája, az utolsó vallomástévő, *Fabiny Tibor* fogalmazta – „életük irányváltásáról”. E beszámolók bővített, írásbeli változatát olvashatjuk ebben a könyvben, a mellékelt dvd pedig az eredeti alkalmakból ad ízelítőt százhusz percben.

A Károli egyetem tanszékvezető professzorának véleménye szerint művészek, irodalmárok, filozófusok „irányváltásáról” ritkábban hallunk, mint természettudós beállítottságú társaik megtéréséről. Ők ugyanis, hivatásukból következően már kialakították a maguk koherens, vagy annak vélt világ-illetve életértelmezését, feltették és megválasztották a maguk számára azokat az élet teljességére vonatkozó kérdéseket,

amelyeket a vallás is feltesz és megválaszol, és így talán kevésbé nyitottak annak a szellemi ürességnek a megtapasztalására, amely a zsidó-keresztény tapasztalat értelmében a megtérést meg szokta előzni.

Ezt az – amúgy meggyőző megállapítást – azonban tovább is fűzhetjük, annak általános kérdésévé szélesíthetjük, hogy vajon milyen szerepet tölthet be, milyen hiányt elégíthet ki ez az értelmiségiek megtéréséről valló kötet a mai magyar szellemi életben, milyen üzenetet hordozhat az egyetemi életben forgolódnók – hallgatók, tanárok –, s végül, de nem utolsósorban egyházaink gondolkodó tagjai számára.

Amint az itt következő vallomásokból is kiderül – *Kocziszky Évánál* válik ez a leghangsúlyosabbá –, a bibliai hitnek csak egyik alapsajátossága a megőrzés, a tradíció továbbadása. A másik, legalább ilyen fontos, sőt talán fontosabb vonása éppenséggel a nyugtalanítás, a keretek szétfeszítése, a változás, az „új” előmozdítása; a készenlét és nyitottság a meglepetésre, a mindig érkező, előre ki nem számítható Úr érkezésére. A bibliai Isten, az ő transzcendens érintése megbolygatja, megszakítja az emberi társadalom fennmaradása szempontjából oly életbevágó folytonosságot, törést okoz az ösztönös életfolytatás immanens rendjében: és bármennyire elkötelezett az érintett ember a bonhoefferi értelemben vett „földnek”, ez az érintés mégis elidegeníti, száműzötté teszi. Az úgynevezett megtérés, kivált a gyökeres és drámai életfordulat ezen érintés lecsapódása a személyes élettörténetben, s mint a beszámolókból látni fogjuk, ma is mindig tartalmaz felforgató elemeket: emberek negyven évesen visszaülnek az iskolapadba, kutatási területet, szakmát váltanak, átértékelik emberi kapcsolataikat, egyházhoz való viszonyukat és így tovább.

Így tehát a „megtérés” a folytonosságra épülő társadalmi köztudatban mindenképpen érzékeny pontot érint, kényelmetlen asszociációkat kelt. Talán nem túlzás azt állítani, hogy ez fokozottabban is igaz a magyar kultúrára és társadalomra, amely sokévszázados történelme során folyamatosan a megmaradásért, a nemzeti identitás megőrzéséért, a túlélésért küzdött, és ahol a keresztény vallásban történelmi okokból e kontinuitás fő letéteményesét és garanciáját látták és látják sokan még ma is. Ha a Fabiny Tibor által „polgárkereszténységnek” nevezett jelenség – a „nevelési kereszténység”, vagyis a családi örökségként kapott vallás – szükséges is és jótékony feszültséget is képezhet a megtérési vagy „drámai kereszténységgel”, az úgynevezett nemzeti kereszténység tudata már komolyan akadályozhatja a fent felvázolt transzcendens érintést, vagyis az életfordulattal kezdődő személyes istenkapcsolat megtapasztalását. Ugyanis az összefonódott nemzeti és vallási identitás népegyházi eszméje mindenestől a folytonosságra épül, és a törés vagy irányváltás mint olyan értelmezhetetlen számára („ha keresztény nemzetbe születtem, születésemtől fogva csakis keresztény lehetek”).

Hozzájárul a megtéréstől való idegenkedéshez – bár nem célom egy rövid előszóban e bonyolult kérdés körülményeinek – a pesszimizmusra való hajlam, az újdonsággal és változással szembeni gyanakvás: „kutyából nem lesz szalonna”. Talán nem véletlen, hogy a megtérésnek vagy a megtérési narratíváknak nagyobb a társadalmi beágyazottsága az Egyesült Államokban, egy olyan országban, amely nemzeti identitásának kialakulásában, legalábbis kezdetben, az *újjáteremtő, újat* cselekvő Istenbe vetett bizalom fontos szerepet ját-

szott.¹ Talán az az egyháztörténeti körülmény is megemlí- tendő itt, hogy – ismét eltérően az angol és az amerikai ke- reszténységtől, amelyet a 18–19. században elsöprő erejű vallási megújulási mozgalmak élénkítettek – hazánkban a modern kori „ébredések” nem jelentettek számottevő társa- dalmi áttörést. Végül nem feledhetjük el azt sem, hogy a kommunizmus – ismert okokból – a végletekig sulykolta azt a modern, individualista előítéletet, és a hívőket azzal haj- szolta gyakran a végletes meghasonlottság állapotába, hogy a vallás „magánügy”, Istenen és rajtam kívül az égvilágon senkire sem tartozik.

Nagy hiba lenne azonban azt sugallni, hogy a megtérés „könnyebb” vagy természetesebb volna az egyik nemzet tag- jának, mint egy másiknak. A megtéréstől való egyetemes em- beri idegenkedés magának a bibliai hitnek az alapsajátossá- gából következik. Vagyis az emberi büszkeség nehezen néz szembe a bibliai diagnózissal, azzal, hogy az ember Isten nél- kül, istenkapcsolat híján szétszóródott, darabjaira esett lény, nincsen neki egész- sége. Ha van is életének iránya, az legin- kébb körben forgás, hiszen Isten nélkül az ember nárcisztiku- san önmagát keresi. Nem jó úton jár, ezért meg kell állnia és meg kell fordulnia. Ilyen fordulatokat dokumentál személyes életekben ez a könyv. Mit is tudunk meg tehát a fordulat ter- mészetéről, buktatóiról, nehézségeiről és gyümölcseiről?

Az önvallomások mindenekelőtt megcáfolnak a vallásos

¹ Fabiny Tibor érvelése szerint az „új világ” és a „régí világ” szem- beállítás az előremutató bibliai tipológia szekularizált változata (ez mutatkozik meg a városok, országrészek elnevezésében: New York, New England stb.).

megtéréssel kapcsolatos jó néhány előítéletet. Az egyik ilyen, hogy egy recept alapján, néhány pontban végrehajtható aktsusról lenne szó, amely klisék és sémák kényszerzubbonyába zárja a megtérőt. A másik ilyen előítélet szerint a megtérés az embert drasztikusan kiszakítja korábbi életéből, értékrendjéből, foglalatosságaiból, vallási fanatikussá teszi, beszűkíti látókörét és körülhatárolja életlehetőségeit. Nagy divat ma a *big life*-ről, a grandiózus, nagy életről beszélni – bár nem egészen világos, hogy ez mi is lenne –, a megtérés e paródia szerint a *big life* elvesztése.

Ami az első ellenvetést illeti, az elbeszélések paradox mód egyszerre illeszkednek bele az előttünk járt nagy elődök által ránk hagyott klasszikus mintákba és egyszerre teljesen egyediek. A négy vallomástévő közül *Dér Katalin* és Kocziszky Éva ateista családban nevelkedett és a kereszténységgel való találkozás gyökeres, mondhatni, páli fordulatot jelentett számukra (ezért is említi Pál apostol megtérését az előbbi). *Békési Sándor* ugyan „járt hittanórára”, ám a „papírmasé Jézust” fel kellett váltania az őt személyesen megszólító Krisztusnak, és az ő, valamint a lelkészgyerek Fabiny Tibor életében is meg kellett jelennie az elköteleződés személyes mozzanatának. Mindkettőjük esetében hosszabb, vívódó folyamat jelentette a megtérést. Nem véletlenül idézik négyük közül ketten is Ágostont, a nyugati keresztény teológia egyik atyját és az ő megtérését: Ágoston megtéréstörténete egyesíti magában a hosszás előkészületeket, gondolati vívódást, illetve a természetfeletti, pontszerű megvilágosodás élményét.

Ami a második ellenvetést illeti, a vallomások a megtérést nemhogy beszűkülésnek, hanem éppen ellenkezőleg, megnyílásnak, a perspektívák elképesztő mértékű tágulásának

mutatják. Megtérőink tanúsága szerint a megtérés ahelyett, hogy az élet egy szűk kis részére, részletére határolta volna be őket, inkább egy határtalan világot, az *egész*-et nyitotta meg előttük. Egész-ségre letek, nem csak konkrét fiziológiai, pszichikai értelemben – Dér Katalin esetében –, hanem visszahelyeztettek az *egész*-be, s a világot tágabb összefüggéseiben kezdték szemlélni. Persze, itt minden attól függ, ki mit ért „valóságban” vagy „egészen”, mindenesetre amint Flannery O’Connor, a huszadik század egyik legkövetkezetesebb keresztény alkotója, amerikai novellista-regényíró vallotta a maga „realizmusáról”: a hívő mindenképpen többet és mélyebben lát, hiszen a hit dimenziója hozzáadódik, elmélyíti, kiegészíti látását. Kocziszky Éva megfogalmazásában: „abba láttam bele, hogy kis földi létünk egy felfoghatatlan, hatalmas, láthatatlan dimenzió részese, hogy hihetetlen magasságok és mélységek felett lebegjük át az életünket”. Ebből a felismerésből következik Békési Sándor művészi hitvallása, aki szerint „az embert megismerni csak teremtettségének szenvedélyekkel és szenvedésekkel teli körén belül lehet, a művészeti élmény valláson alapuló összefüggéseiben”, Dér Katalin pedig találóan *déjà-vu* érzésnek nevezi azt az intuíciót, hogy a megtérés végső soron nem elidegenít, hanem visszavezet őseredeti emberi rendeltetésünkhöz

A könyv egyik legfontosabb mondanivalója éppen ezért az értelmiségi hivatással kapcsolatos. Nem kell túl mélyen ismernünk a tudományos életet ahhoz, hogy belássuk: ma „szakma” van, és részterületekre specializálódott „profik” vannak, ahol az ügyes önmenedzselés, a divatirányzatok jó érzékű felismerése és a stílusérzék, azaz a megfelelő nyelv elsajátítása legalább annyit nyom a latban, ha nem többet,

mint a szaktudás, és ahol a gyakran az önérvényesítés mint végső és mindent felülíró cél mozgatja elsősorban az egyént. Ezzel szemben a könyv tanúságtételei szerint a megtérés az egészre, és nem csak a részre vonatkozó hivatástudatot ad vagy azt erősíti (tehát – amint Dér Katalin kifejti – a „szakma”, az „intellektus” e teljességen belül értelmezendő), továbbá, ami talán még fontosabb, felébreszti a felelősségtudatot mások, a ránk bízottak iránt – két tanúságtételben konkrétan történik hivatkozás a felelősségtudat megjelenésére –, az egyénen túlmutató célt és irányultságot ajándékozik az emberi életnek.

Ennek az irányultságnak egy igen fontos összetevője – és ez összefügg a bibliai vallás kizökkenő, felforgató vonásával – a kritikai szellem erősödése. A felületes közvélekedés a megtérőt gyakran azzal írja le, hogy immár csatlakozott a nyájhoz, azonosult a kötelező dogmákkal, véleményekkel, elveszítette saját arcát. Míg a vallásos közösségeknek valóban van egy ilyen veszélye – nincs mód ugyanakkor e lapokon belemenni abba, hogy vajon kinek van mai, illékony konzumkultúránkban arca, és ez hogyan oszlik meg vallásos és nem vallásos népesség tekintetében –, mindenesetre e vallo-mások arról tanúskodnak, hogy az élő, keresztény hit fokozhatja és kiélesítheti a kritikai érzéket, „idegenségi” komponense révén a kívülállás és a távolságtartás kegyelmében is részesítheti a gondolkodó embert. Láthatjuk, hogy Fabiny Tibort hit melletti elköteleződése nem csak az egyház kebelébe vezette – az egyházhoz, közösséghez csatlakozás mind a négy esetben a megtérés és a hitgyakorlás elengedhetetlen elemének bizonyul egyébként –, hanem arra is, hogy egyhá-zának felelős, szeretetteljes, de olykor igen kemény kritiku-

sává is váljon. Amint Kocziszky Éva írja: „a kereszténység mindenkori kritikája bizonyos kontextusban gyakran értékesebb lehet, mint maga a megrekedt, elsekélyesedett hagyomány”. Ami pedig a szakmai szférát illeti, Kocziszky Éva vall arról, hogy a keresztény hit készletű kutatási területén az alternatív gondolkodásra és új utak keresésére.

Végezetül fogalmazzunk meg néhány, az olvasóban esetlegesen felmerülő kételyt az önvallomás műfajával kapcsolatban. Lehet-e, kell-e egészen őszintének, közvetlennek lenni egy ilyen szituációban? A narratív pszichológia felismerései szerint mindannyian elbeszélések révén konstruáljuk meg identitásunkat. Az ember mint nyelvben létező lény elkerülhetetlenül folyamatosan értelmezi, azaz megkettőzi, megsokszorozza magát a saját magáról alkotott történeteiben. Az önmagammal való teljes és időtlen egybeesés e földi időben talán nem is lehetséges, ami azt jelenti, hogy a teljes közvetlenség és intimitás sem: még önmagamat is folyvást a kívülálló szemével figyelem. A publicitás fokozza ezt a megsokszorozódást, amit tetéz az is, hogy szóban elhangzó, mégpedig már eleve visszaemlékezéseket tartalmazó vallomásokat vettek itt fel filmre, majd ezt írásban rögzítették, végül az előadók maguk is átírták, újraírták szövegeiket. E közvetettség és konstruáltságot teremtményi korlátként, gyengességként elfogadva e kötet szerzői és szerkesztői azt vallják: Isten épp a törekenységben mutatkozhat meg, és kegyelme révén az elhangzott tanúságtételek az olvasó számára valóságos jelenlétként elevenedhetnek meg és megszólító találkozássá lényegülhetnek át.

Tóth Sára

A klasszika-filológiától a Bibliáig

Dér Katalin

Dér Katalin, az ELTE Ókortudományi Intézetének docense. 1990-ig a latin nyelvészet, az antik irodalom, főleg a színház körében folytatott kutatásokat. 1989-ben jelent meg Plautus világa című könyve. Megtérése (1989) után részint a katolikus egyház társadalmi tanításáról szóló írásait, részint középkori teológusok műveit fordította (Canterburyi Szent Anzelm; G. Crispinus, Bonaventura). Érdeklődése egyre erőteljesebben fordult a Szentírás felé, az utóbbi években ilyen tárgyú írásai jelentek meg (Bibliaismeret, társszerzővel, 1999.; A zsoltárok világa, 2008.; A Biblia olvasása, 2008.). A Mária Rádióban hetenként jelentkezik bibliai műsorsorozata.

Megtérés

Nemeshegyi Péter jezsuita szerzetestől hallottam a következő történetet. A rendszerváltás előtti évtizedeket Japánban töltötte, egyebek között a tokiói Sapiaientia egyetemen tanított és tartott evangelizációs kurzusokat a japánoknak a keresztény vallásról. Az volt a szokás, hogy egy-egy előadás-sorozat végén felajánlotta, aki óhajt, megkeresztelkedhet. Az egyik ilyen kurzus hallgatói között volt egy idős úr. Mindig az első sorban ült, csillogó szemmel figyelt. A végén azonban nem jelentkezett, bár ezúttal különösen sokan kérték a keresztséget. Nemeshegyi csodálkozott: – Hát ön nem akar megkeresztelkedni? – Még várok – így a bácsi. – Nem hiszi ezeket? – így a páter. – Hát ... már hiszem a fejemben, de még nem a hasamban.

Megtérni sokféleképpen lehet; ennek is, akár a hitnek, különböző szintjei vannak, lehet a fejben és lehet a zsigerben. Ezért tud megtérni az is, aki már régóta hívő, amikor a hit igazsága, mely addig a fejében volt, egyszer csak leér a zsigereiig, biblikusan szólva, a szívéig. Ami az én megtérésemet illeti, minden emberileg megragadható, megnevezhető előzmény nélkül, az én bármiféle közreműködésem nélkül, teljesen váratlanul, egyik napról, sőt egyik óráról a másikra történt, és minden képzeletet felülmúlóan drasztikus, egész lényemet, addigi életemet gyökerestől felforgató, 180 fokos fordulatot hozott.

A megtérést megelőző négy évben nagyon beteg voltam. Pánikbetegség, szorongás, depresszió, vegetatív neurózis: így nevezték az orvosok. Állandó páni rettegés mindentől, emberektől, állatoktól (thériorfóbia), utcától, közlekedéstől, főleg

a metróban, tériszony (agorafóbia), meg minden-iszony, komoly testi tünetekkel, szívproblémákkal, fulladásrohamokkal. Félelem, mindenekelőtt halálfélelem, s ugyanakkor, paradox módon, állandó öngyilkossági készletés. Mert hát minek felkelni, minek bármit csinálni, és egyáltalán, minek ez az egész, ha a végén úgymint semmivé lesz? Kórházak, kivizsgálások, pszichiátriai „ülések”, gyógyszerek kilószám, gyógyszer- és orvosfüggőség; volt idő, amikor az utcára sem tudtam kilépni kísérelő nélkül. Az orvosok mindent megtettek, nagyon sokat segítettek. Életben maradtam, rengeteg gyógyszerrel, de éltem. Meggyógyítani azonban nem tudtak, hiszen nem orvosi természetű volt maga a betegség. Egzisztencia-betegség volt; a lételem volt beteg.

Így éltem négy évig. Aztán 1989 húsvétvasárnapján, valamikor fél 10 tájban arra ébredtem, hogy valaki beszél hozzám a bensőmben. Persze nem valódi nyelven szóló, szavakból álló, netán hangzó beszéd volt, kerek magyar mondatokban – dehogya! Mégis, amit mondott, azt utólag le tudtam fordítani nyelvre, pontos, világos magyar mondatokra, még a hangsúlyokat is érzékelttem. (És volt még valami igen különös e beszédben. Mint később felismertem, szép szabályos bibliai modorban, stílusban volt mondva: rövid, tömör, kihagyásos, hiányos, elliptikus mondatok; elől a tényközlés, utána a felszólítás; az utóbbi csinos keretes szerkezetben. Bibliás volt, és nem én írtam át később nagy ravaszul ilyenre. Tényleg bibliául szólt! Ezt akkor persze még nem tudtam, mivel addig soha nem olvastam egyetlen szót sem a Bibliából.)

Ezt mondta: „Van valaki, és ez Jézus Krisztus, aki meghalt érted. Mondjuk, mindenkéért, de most itten arról van szó, hogy teérted. Meghalt érted. Meghalt és feltámadt. És ez

most van. Menj el, és nézd meg! Meg lehet nézni, mert ez most van. Menj, és nézd meg!”

Ellenállhatatlan volt. Persze ellenállhattam volna, ha akartok. De nem akartam, annyira erős, világos, meggyőző volt az egész, hogy eszembe se jutott ellenállni neki. Felpattantam, magamra kaptam valamit, és mentem. Tudtam, el kell mennem valahová, feltehetően valami templomba. De hogy miféle templomba, hogy van-e ilyenkor mise vagy valami efféle, hát azt nem tudtam. Addig soha nem voltam templomban, csak turistaként. Meg egyszer az öcsémmel egy éjjeli misén vagy tíz percig, amiből arra emlékszem, hogy jéghideg volt a kő, fázott a lábunk, szörnyen unalmas és ellenszenves mindenféle folyt, amiből egy szót sem értettem, nem is érdekelt, hamar eljöttünk.

Mostani lakásunk közelében van egy katolikus templom. Egyszer megnéztük a gyerekekkel a játszótérről hazajövet: kicsi, modern templom, semmi különös. Ide futottam be most. A közepén járhatott a feltámadási nagymise, a prédikáció folyt. Húsvétvasárnap, tömérdek ember, hely sehol; megálltam hátul, az oldalfalnak dőlve. Nem fogtam fel semmit, nem láttam az embereket, nem hallottam, mit beszél a pap – semmit. És akkor megtörtént. Érzékelttem, hogy most minden, ami ebben a négy évben, meg az egész életemben rossz volt, mind kimegy belőlem. Valami víz formájában ment ki, ezt kell mondanom. Megvolt ennek is az oka. A betegségemnek volt egy sajátos tünete, a totális érzelmi közöny. Mint egy kősvatag, olyan volt az egész bensőm, nem tudtam örülni, sem szomorkodni semmiért, sírni sem tudtam e négy év alatt soha. És akkor ott a templomfalnak dőlve egyszerre megindult. Nem igazi sírás volt, csak jött ki az a víz a

szememen. Úgy fáj tőle a szemem, ahogy az első szülés fáj az addig járatlan szülőutaknak. Fáj – és elmondhatatlanul jó volt. Aztán vége lett az egésznek, elindultam hazafelé. És ezen a tízperces úton tudtam én már mindent. Hogy Isten van, és szeret engem. Hogy Jézus Krisztus van, és szeret engem. Hogy mindez – igaz. Hogy mi az a „mindez”, fogalmam sem volt. Csak azt tudtam róla, hogy igaz. Meg hogy most már minden jó lesz. Sőt nem is lesz, hanem van. Most már minden jól van.

Az első tapasztalatok

Ennek a sorozatnak a szereplői a szellem emberei, egyetemi oktatók, tudósok, művészek, akik arra kaptak felkérést, hogy intellektuális útjukról beszéljenek, arról, hogyan változtatta meg a megtérés és a hit ezt az utat. Természetesen igyekeztem megfelelni a várakozásnak, de azért ez így mégsem egészen működőképes. Istennel kapcsolatos legelső tapasztalatom az volt, hogy amikor valaki megtér, amikor Isten a kezébe veszi őt, nem kezd el külön az intellektusával foglalkozni. Az egész lényével foglalkozik, minden rétegével, testével, lelkével, szellemével – teljes életrendezést, totális szanálást végez.

Itt van például Ruth asszony története. Amikor úgymond, megtért – ezúttal első, szó szerinti, fizikai értelemben: vett egy nagy levegőt és tett egy nagy fordulatot, irányt váltott, elindult anyósával Moábból Izráel földjére –, a korabeli értékrend szerint minden tekintetben az élet mélypontján volt. Idegen volt, özvegy, még hozzá gyermektelen, megélhetése

semmi, a tarlón gyűjtötte a kalászt, amit mások meghagytak. Aztán Boáz feleségül vette, és Ruth élete minden vonalon rendeződött. Befogadást nyert a választott nép körébe, asszony lett, gyermeke született, nem is akaríki: Obed, Dávid nagypapája. Így hát miután Isten Boáz közreműködésével kezébe vette őt, Ruthnak – aki addig idegen volt, gój, akivel összeházasodni a könyv megírása idején uralkodó szemlélet szerint vegeyes házasság s mint ilyen szigorúan tilos lett volna – minden téren rendbe jött az élete, sőt Dávid őseként Jézus családfájára is felkerült a Máté-evangéliumban, ahol pedig a sok férfi ős mellett mindössze négy hölgy kapott helyet! Teljes életrendezés. Vagy a gyógyulástörténetek. Az Újszövetségben előforduló betegségek olyan jellegű kórok, amelyek a beteg egész életét rombolják, egész életvitelét meghatározzák, egész személyiségét rabságban tartják. Így amikor Jézus meggyógyítja ezeket az embereket, nemcsak a konkrét betegségük múlik el, hanem teljes életük és személyiségük nyer gyógyulást.

Így olvastam tehát a Bibliában – és ugyanígy tapasztaltam a valóságban. Megtérésem előtt életem egyetlen szeglete sem volt rendben. Először is beteg voltam lelkileg és testileg. Házasságom, családi életem romokban. A szűk családon kívül számottevő kapcsolataim nem voltak, nem tudtam mit kezdeni az emberekkel, így persze ők sem velem. Még szüleim meglátogatása is pánikszzerű félelemrohamokkal járt, pedig ők erre igazán semmi okot nem adtak; mégis minden náluk töltött alkalmat a betegség rosszabbodása követte. A munka, az egyetemi oktatás folyamatos hiányérzettel töltött el; hogy is lehetett volna másként, amikor semmilyen emberi kapcsolatra nem voltam alkalmas ekkortájt? Nem mintha nem

készültem volna az óráimra. Nagyon is sokat készültem rájuk, mert elemi erővel vágytam rá, hogy a hallgatóim elfogadjanak, sőt szeressenek. El is fogadtak ők, még szerettek is a maguk módján, hiszen szakmailag mindent megtettem ennek érdekében, itt nem volt probléma. Csak hát ez édeskevés.

Megtérésem után mindez egyik napról a másikra, gyökeresen megváltozott. Meggyógyultam, családi életünk rendbe jött, emberi kapcsolataim szintén. Amellett, hogy a régiiek rendeződtek, új kapcsolatforrás jelent meg életemben, az egyházi közösség, amelyben ekkor szinte csak egyetlen dolgot láttam meg: új, a korábbinál mélyebb kapcsolatok, barátságok, testvérségek kimeríthetetlen lehetőségalmazát.

Élénken él bennem egy eset 1991-ből. II. János Pál pápa ekkor járt először Magyarországon. Szerveztek vele egy nagyszabású ifjúsági találkozót a Puskás Stadionban (Népstadion). Hatalmas tömeg; a kivételes biztonsági intézkedések miatt elképesztően lassan lehetett bejutni a tribünökre. Ám a hasonló tömegrendezvényeknél megszokott jelenségeknek nyoma sem volt, semmi türelmetlenség, kiabálás, tülekedés, mindenki rendben várt a bejutásra, legfeljebb egyes csoportok énekelgettek mindenféle ifjúsági szenténekeket. Ahogy ott álldogáltunk, egyszerre az idetartozásnak, az azonoság-élménynek – az egyházttest-érzetnek, mondanám ma – olyan elementáris érzése ragadott magával, amihez foghatót soha nem éltem át korábban. Itt vagyok ennyi ember között én, aki pár hónapja elképzelni sem tudtam volna hasonlót; és hiába vagyok jóval idősebb a jelenlevők többségénél, egyetemi oktató, meg minden – az, ami így megrázza lényem legmélyét, ugyanaz, mint ami itt mindenkit hevít.

Ugyanaz. Valami efféléről beszél az apostol az Efezusi levélben: az egyházhoz tartozás sokkal több, mint a tényleges ismeretiségek, realizált kapcsolatok összessége.

És a munka. Nagyon gyorsan megtaláltam a helyem a tanításban, ami egyetlen dolognak volt köszönhető, egy túlságosan is egyszerű felismerésnek – máig sem értem, miért kellett hozzá Isten, amikor mindenki kitalálhatja magától. Nem az kell – jöttem rá én, nagyokos –, hogy engem szeressenek a tanítványaim. Miért szeretnének? Az kell, hogy én szeressem, előbb szeressem őket, csak úgy, ingyér, amint Isten előbb szeretett engem. És akkor majd ők szépen visszaszeretnek. Vagy nem szeretnek vissza. Nem ez a lényeg. Persze visszaszerettek a drágák, azonnal. A gyerekek, a fiatalok már csak ilyenek. Bevallom, az első hetekben ezt a szeretés-programot mindig külön el kellett határozni, megjártszani, ha tetszik: amikor megfogod a tanterem kilincset, mosoly föl! És így, mosolyogva belépni! Úgy is tettem. Ők meg erre visszamosolyogtak! Mindig, kivétel nélkül minden alkalommal! Csuda dolog volt. Persze később már nem kellett a mosolyt csinálni, jött magától, jön ma is.

Isten tehát totális életrendezést végez, ha az ember engedi – ez volt egyik első tapasztalatom az ő munkájáról –, a szellem, az intellektus pedig ezen a teljességen belül újul meg, csak így van értelme beszélni róla.

A másik tapasztalat szintén az első hetek, hónapok gyümölcse; ez érlelődött azzá a mondattá, amely előadás-sorozatunk mottója lett: „A megtérési történetek lényegi eseménye nem annyira a *karakter* átváltozása, másmilyenné válása, olyanná, amilyen korábban nem volt. Ami történik, inkább a meglévő karakter, az abban rejlő erők, képességek irány-

váltása, megfordulása, összhangban a héber *sub* gyök és a latin *conversio* »megfordulás«, »megfordítás«, »fordulat« értelmével, ami a görög *meta-noein* jelentésétől sem áll távol: a megtérés, *metanoia* a »gondolkodás irányváltása.« (A *Biblia olvasása*, 139. o.) Így írtam, mert így tapasztaltam. Isten a megtéréskor nem változtatja meg az embert, alapvető jellegét, karakterét, tulajdonságait. Két másik dolgot tesz: megváltja és megfordítja. Megváltja, pontosabban a megtéréskor lépteti érvénybe, aktiválja benne a kétezer éve végbevitt krisztusi megváltás tényét. A megváltásban, kétezer éve Isten az embert a *redemptio* szó első értelmében »visszavásárolta« fogvatartójától, a sátántól: „mert áron lettetek visszavásárolva” (1Kor 6,20: csúnyán, de szó szerint mondvá), ahogy az ókori rabszolgákat váltották-vásárolták ki fogságukból. De amint a rabszolga ettől nem változott meg karakterében, tulajdonságaiban, úgy az ember sem változik meg a megváltással: Isten nem megváltoztatja, hanem megfordítja őt.

Az emberben erők, képességek, tulajdonságok vannak, önmagukban nem jók, nem rosszak – semlegesek. Egyetlen dolog dönti el, hogy jók vagy rosszak lesznek: az erők, képességek iránya. Ám önmaguktól nincs irányuk, irányt csak szabad akarattal bíró szellemi lény, Isten vagy ember adhat nekik. Ez világos, tudták már a görögök is. Szophoklész *Antigoné* című tragédiájának *Ember-himnusza* (332–372. sorok) így kezdődik: „Sok van, mi csodálatos”, vagy, az eredetit követve: „Sok van, mi döbbenetes, de az embernél nincs semmi döbbenetesebb!” Miért ilyen, miért döbbenetes lény az ember? A Kórus felsorolja képességeit, találmányait, jószerével a humán kultúra egész történetét dióhéjban, a ten-

geri hajózástól a földművelésig, a vadászaton, a halászaton, az állatok domesztikálásán és a jogalkotáson keresztül a gyógyításig, majd így zárja szavait: igen, ez mind megvan az emberben – de „van, ki a jóra, van, ki gonoszra tör vele”. Ugyanazokkal a képességekkel. Így Szophoklész. És így Isten, aki a megtérésben nem változtatja meg a bennünk lévő erőket, képességeket, még a tulajdonságokat sem, csupán megfordítja őket, hogy ha eddig a rosszra irányultak, mostantól a jóra irányuljanak.

Az élet ismét maradéktalanul igazolta a Szentírást: így olvastam a Bibliában, így történt saját életemben. Pál apostol alighanem a történelem egyik legszenvedélyesebb alkatú embere volt: zsidó vallása védelmében szinte emberfeletti izzó szenvedéllyel, mindenre elszánva, ahogy az ApCsel 9,1 kifejezi: „fenyegetéstől és öldökléstől zihálva” üldözte Jézus követőit. És amikor a damaszkuszi úton megtért, Isten tán kivette belőle ezt a szenvedélyes, fanatikus alkatát? Dehogy! Ugyan minek vette volna ki, hiszen ő rakta bele! Aztán meg sokkal jobban tisztel minket annál, semhogy ilyet tegyen. Pál ugyanazzal a szenvedéllyel adta át magát a hitterjesztés munkájának, amivel korábban üldözte Krisztus híveit. Maga a belső erő, ami mostantól hajtotta, nem valami más volt, hanem pontosan ugyanaz, mint korábban. A szenvedély irányváltására volt csupán szükség; maga a szenvedély Pál karakterének alapvonása maradt. Sőt, mintha Isten épp ezt a szenvedélyes természetet szemelte volna ki a pogánymisszióra, és erősen kétséges, hogy egy másféle, szelídebb, békésebb személyiség képes lett volna-e a világmiszióban a Páléhoz hasonló eredményre. Vagy a bűnös nők. Sok bajuk volt persze, ám Jézus – e hölgyek környezetében egyedül ő

– meglátta azt az egyetlen pozitívumot, ami mégiscsak megvolt bennük: a szeretőképességet, egy olyan erőt, amely valamikor, valamilyen okból rossz irányt vett. Meg is mondja az egyikről: „Sok bűne bocsánatot nyer, mert nagyon szeretett” (Lk 7,47). Szeretett: pőrén, tárgy nélkül: nem Istent vagy Jézust szerette, nem ezt olvassuk – csak szeretett. Olyan volt a karaktere, hogy másoknál nagyobb fokon bírta a szeretés képességét. Ilyen képesség, tudjuk, létezik, vallástól függetlenül. Isten pedig meghagyta ezt – csak megfordította, beirányozta a jóra.

Valahogy így volt velem is. Miután megtértem, Isten minden korábbi erőt, képességet, még az úgymond rossz tulajdonságokat is meghagyta bennem, csak épp átfordított mindent új irányba. Átfordította a lelki érzékenységet, hogy ami korábban a betegséget okozta, most a másokra figyelés eszközévé legyen; átfordította szellemi képességeimet, de még az olyan negatív tulajdonságokat is, mint például a hiúság. Szép lenne, ha elmondhatnám, hogy nem vagyok már az, csak hát nem igaz. De míg korábban olyasmikre voltam hiú, mint a külső megjelenés, meg hogy elismerjenek, szeressenek, a megtérés után más lett a hiúság tárgya: az, hogy amit teszek, főleg amit Isten dolgaiban végzek, a tőlem akkor és ott telhető legjobb legyen.

Harmadik korai tapasztalatom az volt, hogy Isten rendezten cselekszik az életünkben, ha hagyjuk. Leírhatatlan, eufórikus boldogságban éltem az első időkben, ami lenyűgözött, olykor szinte az elviselhetőség határán járt, csaknem megbénított. Olyan érzés volt, mint az első szerelem – csak sokkal intenzívebb. Gyakran, főleg reggelente, ébredés után, amikor az ember félig öntudatlan, még nem kászálódott

vissza a valóságba, megtörtént, hogy amint félálomban végeztem a szokásos reggeli teendőket, kávéfőzést, efféléket, egyszerre tudatosodott bennem a józan reggeli valóság: hogy hát hiszen én meg vagyok váltva! A mozdulat kellős közepén megálltam, és percekig nem tudtam mozdulni, még a kezemet felemelni sem. Így volt évekig. Persze ma is nagyon jó, de ez a fajta hasonlíthatatlan öröm az első idők élménye. Mármost világos, mi jött volna ki ebből: jól fejlett vallási fanatizmus, semmi más. Azt meg, ugye, ki akarja? Hát Isten nem, az biztos. Úgyhogy azt mondta nekem Isten: „Nem addig a! Valami rendnek kell itten lenni!” Természetesen nem úgy értem, ahogy elsőre hangzik; Isten nem mondatokat „mondott” nekem ékes magyar nyelven. Úgy értem, hogy ami ezek után történt, nem tőlem származott egyetlen mozzanatában sem, hanem tőle. Másrészt azért használom a „mondta” igét, mert Isten ekkoriban valamilyen okból nem a tőle megszokott vezetékes módszert alkalmazta, nem lassan, fokozatosan, kerülőkön, kitérőkön keresztül irányított, hanem olyan gyors, határozott, egyértelmű intézkedésekkel, amiket én viszont akkori állapotomban tisztán, világosan értettem, mintha csakugyan mondta, diktálta volna, mikor mit lépjek. Így voltunk mi akkoriban egymással, Isten meg én.

Tehát „rendnek kell itt lenni”. Vagyis tegyél meg, légy szíves, három dolgot! – így Isten. Az első: te, ugyebár, katolikus vagy. Rendben, te tudod, a te dolgod. Na de: van ugye tinalátok hét szentség. Ezekből, ami téged illet, azokat vedd fel. A keresztséget, azt ne, mert már meg vagy kereszttelve. Amikor születtem, mindenkit szinte automatikusan megkereszteltek. Vágytam volna én újból megkeresztelkedni, de valahogy ösztönösen tudtam, hogy a keresztséget, még ha

hitetlenségben történt is, úrinő nem ismétli meg. A másik a papi szentség: na, azt se vedgyed föl! A betegek kenete: most még, hál' Istennek, ez se való neked. Marad négy, azokat tessék szép sorban felvenni! Bűnvallás, a múlt rendezése Istennel, életgyónás. Aztán az Eukarisztia, a bérmálkozás; no, és a házasság, azt is tessék szépen szentségileg rendezni. Tegyéél így, lépjed meg ezeket! – így Isten. Megléptem.

Aztán, a Bibliát, azt tessék elolvasni! De rendben ám! Rendezetten! Elejétől! Az egészet! Csináld, ne törődj most más-sal! Akkoriban hajnali 4- fél 5 felé rendszeresen felébresztett az Úr, hogy olvassak, amíg a többiek alusznak, amíg csend és nyugalom van. Elolvastam tehát mindent sorban; életem talán legszebb órái voltak. Azt éreztem, hogy nemcsak mindent értek, de minden szó, még a talán érdektelennek tűnő részek is, mint a templomépítés részletei, anyagok, méretek, technikák, eljárások – minden életbevágóan fontos, minden személyesen nekem szól, és minden úgy vadonatúj, mintha már mindig is tudtam volna. Nem a fejemben, hanem valahol mélyebben, zsigerileg.

Pályaváltás

Megtérésem első pillanatától tudtam, hogy intellektuálisan sem érdekel már más, csak Isten és az ő dolgai, mostantól csakis övele akarok foglalkozni, nem a régi szakmámmal. Pedig gyönyörű szakmám volt: ókortudomány. Akkorra már nem is rossz és nem is egészen ismeretlen ókorossá lettem, közelebbről a régi római irodalom, főleg a színház, a latin

nyelvészet és a római jog érdekelt. Az ókortudomány nehéz szakma, nehéz benne előbbre jutni, az embert 35–40 éves kora körül kezdik egyáltalán komolyan venni. Joggal, mert az öt kemény egyetemi év rengeteg tanulása itt a belépőre sem elegendő. Kiválóan kell ismerni a klasszikus nyelveket, a latint, a görögöt, a négy világnyelvet legalább olvasási szinten; tanulmányozni kell az ókori műveket, ismerni sok mindent a történelemtől a gazdaságon át a vallástörténetig, a hétköznapi életig stb. Ahhoz, hogy valaki letegyen az asztalra egy icipici új eredményt, hónapokig, évekig kell könyvtározni; és ez még mind csak a felszín. Ilyen pálya ez; én is csak 35–40 éves korom körül, közvetlenül a megtérés előtti esztendőkből kezdtem beérni, dacára a betegségnek. Megjelent első könyvem, publikáltam a szakma egyik legelőkelőbb oxfordi folyóiratában, külföldi pályázatokat nyertem, tanulmányutakat tettem, írtam, előadtam idegen nyelven is: kezdtem befutni. És mégis. Egyszer csak tudtam, hogy nem ezt akarom. Elmondhattam volna Pállal, hogy minden szemétnék ítélek Krisztus ismeretéért, ahhoz képest (vö. Fil 3,7–9). Ez persze afféle neofita hőzöngés volt, és Pál sem úgy gondolta... Dehogy volt az szemét, hiszen később az Úr sokszorosan felhasználta mindazt, amim csak volt, amit ókorosként tanultam, nyelvtudást, szövegérzékletet, szellemi kultúrát, ókorismeretet: semmit sem dobott el. De csinálni többé már nem ezt akartam.

Korábban is voltak hiányérzeteim az ókortudósi pályán. Hatalmas energiával, munkával megszerez az ember valamiféle résztudást az ókor egy parányi területén – és akkor az egész, a lényeg, e gyönyörű, letűnt világ titka még mindig nincs a kezében. Az ókortudós különös ember. Hónapokig

foglalkozik például egy szövegtöredékkel, egy váza kiásott darabkájával, kollégáival versengve cikkek sorát írják, hatalmas, gyermeki lelkesedéssel vitatkozva arról, hogy ezt a töredéket vagy darabkát ötven évvel előbbre avagy későbbre kell-e keltezni – miközben esetleg fogalmunk sincs, hogy az egész, aminek a darabkájáról szó van, az micsoda volt. Ez mindig zavart kissé, s mostantól végképp nem elégített ki többé. Az *egész* hiányzott. Persze túlzó és igazságtalan vagyok. Amit leírtam, nem az ókortudományt minősíti, csakis engem. – Mindenesetre ez volt az egyik hiányérzetem. A másik pedig, hogy ha kemény munkával megszerzek, majd cikk, könyv formájában másoknak közreadok valamilyen tudást, kutatási eredményt, akkor ez az egész fáradozás az égvilágon senkit nem tesz boldogabbá. Az ember görnyed a könyvtárban, megírja a cikket; elolvassa az a tíz-húsz ember, akiknek a kutatási területével érintkezik a téma. És akkor mi van? Attól, amit végeztem, senki sem lesz boldogabb, sem jobb. Így éreztem régóta, de kimondani, hogy ezt így nem akarom, csak a megtérés után tudtam. Mindent összevéve, leegyszerűsítve: teológiával akartam foglalkozni.

Isten rendezetten cselekszik életünkben, ha hagyjuk: most is így volt. Teológia? Jó, mondta Isten, csináld. De rendben! Rendezetten! Menj és tanuld meg! Irány az iskola! Ne törődj te azzal, hogy a kollégáid bolondnak néznek – hát hogyne, hiszen akkor már egyetemi docens voltam –, azzal se törődj, ha esetleg saját hallgatóiddal ülsz az iskolapadban (és tényleg). Mindezekkel ne foglalkozz, csak menj, tanuld meg! Beratkoztam a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Teológiai Karára. Fogalmam sincs, hogyan vettek fel, amikor az egészről semmit nem tudtam, még a Hiszekegyet is csak azért,

mert kellett a bér mállkozáshoz. Amikor valaki megtér, egyszerűen mindent tud – és semmit. Tudtam én mindent, tudtam a lényegét, amint az előbb leírtam: hogy Isten van, és szeret engem, hogy Jézus Krisztus van, és szeret engem, és hogy most már minden rendben. Ez volna ama bizonyos lényeg, a minden, amit tudtam. Miközben nem tudtam semmit. Hogy lehet? A belül-létről van szó, gondolom. A Márkevangelium 4. fejezetében Jézus elmondja a magvetés példázatát. A tanítványok nem értik. Az Úr mégis azt mondja: „Nektek megadatott az Isten országa misztériumának ismerete” (Mk 4,11), míg a kívül lévőknek épp ez nem adatik meg. Nektek megadatott a lényeg ismerete: így Jézus, miközben ugyanezek a tanítványok egy árva szót sem fogtak fel magából a példabeszédből. Hasonlóan voltam én is: belül voltam, megadatott nekem a misztérium ismerete, ugyanakkor semmit sem tudtam Istentől, Jézusról, Bibliáról, kereszténységről, egyházzal, semmiről. Na, erre mondta Isten: „Iskola!” És igaza lett megint. A teológia kibontakoztatta, artikulálta, rendezetten adta elém azt a tudást, amely injekciószerűen, kódolva már ott volt bennem mint csupasz lényeg, s tagolatlan minden. Amit a teológián tanítottak, merőben új volt számomra, mégis a folyamatos *déjà-vu* érzés kísérte, hogy hiszen én mindig is tudtam ezeket.

Isten rendezetten cselekszik: bizonyára a rend része volt az is, hogy tiszta lapot, tabula rasát akart nyitni a fejemben. Amikor az ember ráébred, hogy azt a rengeteg dolgot, amit összeolvasott életében irodalomból, tudományból, mindeddig nem értette, félig és rosszul értette, s most, amikor egészen új fény esik rájuk egészen új szögből, mindent újra kellene olvasnia Homérosztól napjainkig – hát, mondhatom,

pánikszerű érzés. Az sem nagyon felemelő, amikor ezzel párhuzamosan rájössz, hogy többé nem akarsz írni. Nem szabad. Addig sokat írtam, főleg tudományos közleményeket – és most megszegyeltem magam. Amikor olyan sok ember van, akik nálam milliószor többet tudnak az élet igazi dolgairól (vallási írókra, elsősorban egyházatyákra és középko-riakra gondoltam), hogy jövök én, tudatlan, ahhoz, hogy egy betűt is papírra merjek vetni? Hát nem! Komolyan így gondoltam, ki is mondtam, évekig be is tartottam. Nem írtam, nem is hiányzott. „Nagyon helyes, tessék inkább olvasni!” – így Isten. „Pótold be!” – tette hozzá, amúgy hofigézásan.

Ám tett egy engedményt: fordítani, na jó, azt szabad. Rengeteget fordítottam az első években, főleg a katolikus egyház 1891-től, a nevezetes *Rerum novarum* enciklikától 1991-ig kiadott társadalmi körleveleit és Canterburyi Szent Anzelm teológiai, filozófiai műveit. Hiszem, hogy az Úr nem véletlenül hozta az utamba épp ezt a 11-12. századi embert, ezt a lelki rokont, akit felismernék, ha ma szembejönne az utcán. Az én Anzelmem: mindenben, a nyelv határain is túláradó szenvedély és racionalitás, skolasztikusan kockás, világos, logikus, rendszerező elme; saját korában példátlan vallási tolerancia és radikális egyházhűség; a legmagasabb egyházi méltósághoz, Canterbury érsekéhez, Anglia primásához illő komolyság és aranyos humor. Ez Anzelm. Aki angliai küldetése valamennyi nehézségét ekképpen összegzi: „*Angli non angeli*, az angolok nem angyalok”; aki a világi hatalommal folytatott kemény, számára mindig száműzetéssel végződő csatározások közepette így ír püspöktársainak: „Nos, uraim, azért vagyunk, úgymond, püspökök – és jól megnyomta a szót –, hogy ha már ugatni nem tudunk, hát leg-

alább harapjunk!” Csuda ember! Fordítottam is szorgosan. És megint a *déjà-vu*. Azelőtt soha nem olvastam ilyesmit, mégis minden sor ismerős volt, csak úgy folyt ki a tollból a papírra a magyar szöveg. Lehet, hogy más megtérők is érzik ezt a *déjà-vu* élményt? Biztosan, hiszen ami kiváltja, a hit legmélyebb tartalma ott van minden emberbe belekódolva. Nálam mindenesetre a keresztény öntudatra jutás egész folyamata végigkísérte: *déjà-vu* volt a Biblia olvasása első perctől, a teológiai egyetem, Anzelm, de még a társadalmi körlevelek fordítása is – holott nem vagyok politikus alkat.

Ma már felfoghatatlan, hogyan tudtam annyit dolgozni az első három-négy évben. Tanítottam az egyetemen, jártam a teológiára, félévente letettem hat-nyolc vizsgát, rengeteget fordítottam, közösségbe jártam, Bibliát olvastam, s persze – úgy-ahogy – elláttam a családot. Isten olyan munkabírást adott ezekben az első időkben, amilyennel sem előtte, sem utána nem dicsekedhettem. És időt mellé: valahogy mindenre volt időm, nem úgy, mint mostanság. Mintha Isten mint az idő Ura megállította volna a Napot, akár Józsué idejében, hogy egy nap nekem ne huszonnégy, hanem sokkal több órából álljon.

„Nem írok többet”, ígértem magamnak az elején, ám ez a program néhány év múlva megváltozott, legyőzte a megosztás vágya. Nemcsak úgy általában az örömhírt szerettem volna megosztani másokkal, hanem a bibliaolvasás hasonlíthatatlan örömét is, azt a tapasztalatot, milyen gazdag gyümölcsöket terem Isten szava annak az életében, aki komolyan veszi. Ekörül kezdett lassan kikristályosodni a helyem az egyházban. Megtalálni helyünket az egyházban: egyrészt meggyőződésem szerint létkérdés, másrészt nem mindig,

nem mindenkinek könnyű. Hogy miért, Pál apostol testmetaforájával lehetne érzékeltetni. Ahogy a biológiai testben minden testrésznek „a kapcsolatok–ízületek segítségével” és „a saját adottságának megfelelően” (Ef 4,16) pontosan a maga helyére kell beilleszkednie, nem máshová – a láb nem nőhet ki a vállból, sem a szem a has közepén –, ugyanígy van a spirituális testtel. Abban is minden tagnak megvan a maga meghatározott helye, azt kell kinek-kinek megtalálnia, mert csak így tudja növelni ő a testet, a test meg őt. Ilyen jól kifundálta ezt az Örökkévaló. Magasztaltassék! Ha az a tag magában teng-leng a testen, az egyházon kívül, magánhívóként, menthetetlenül elhal, mint a levágott láb. Ha belül van ugyan, de nem illeszkedik sehova, majdnem annyi, mintha kívül lenne. És végül, ha nem oda illeszkedik, ahová ő mint testrészt teremtve lett, akkor nem növekszik, és ami nem növekszik, az szükségképp sorvad, s aztán, tán lassabban, de szintén elhal. Ám ahogy sok értelmiséginek, nekem is hosszú évekig komoly nehézségeim voltak a helyem megtalálásával a testben. Ez akkoriban valahogy nem volt kézenfekvő a katolikus közgondolkodásban, nemigen kaptam lelki segítséget a kereséshez, voltak is emiatt nagy-nagy elkeseredések, reményvesztett napok, órák. Azt viszont elég világosan láttam, hogy ez a hely valahol a Szentírás körül keresendő; konkrétan valami olyasmi, hogy a Biblia olvasását „népszerűsítsem”, és pedig a katolikuság berkeiben. Ami... hát, nem könnyű kenyér. Igaz, olykor hálás, látványos is, de könnyűnek nem könnyű. Hívó életem harmadik-negyedik évétől sokat forgolódtam ekörül, sok helyen jártam Budapesten és vidéken, bibliakörökben, plébániákon, egyetemi, kollégiumi, ifjúsági és nyugdíjas közösségekben tartottam bibliai elmélkedéseket.

Aztán az élelőszóban keletkezett bibliamagyarázatok, egzegíziseket elkezdtem leírni és kiadni. Így született 2000-ben a *Bibliaismeret*, első bibliai tárgyú könyvünk, amelyet férjemmel közösen írtunk, ő a bevezető és újszövetségi részeket, én az ószövetségi bevezetést és a Biblia olvasásáról szóló hermeneutikai, értelmezésről szóló fejezeteket, mintegy addig felgyülemlett olvasási tapasztalataim összegzéseként. Istennek hála, a *Bibliaismeret* siker lett, többször utánnyomták, elfogyott, jó visszhangja volt. Aminek egyik oka talán a szokatlan hang lehetett. A könyv úgy volt szakmailag, tárgyilag korrekt (legalábbis remélem), hogy közben nagyon személyes hangon szólt. Ekkortájt különösen érzékenyen érintett, amit a Jakab-levél mond, hogy a Szentírás – tükör, melyben az ember saját természettől kapott arcát szemléli (vö. 1,22–25), meg amit Kierkegaard hozzáfűz: „ha olvasod Isten ígét, látni akarod magadat a tükörben..., ne feledkezzél meg egyre így szólni önmagadhoz: nekem szólnak, rólam beszélnek itten”. Egyelőre még aligha tudatosan, inkább csak ösztönösen próbáltam harmóniába hozni Jézus zseniális két kérdését e tárgyban: mi van megírva?, és: te személy szerint hogyan olvasod? (vö. Lk 10,26). Egyszerre figyelj a szövegre, amint meg van írva, a szó szerinti és az eredeti értelmére, meg arra, hogy mit mond ma, neked.

Gondolom, az is használt a könyvnek, hogy nem a vallásos körökben megszokott moralizáló, lelkiző nyelven íródott (én magánhasználatra kegyesnyelvnek nevezem, így, egybeírva), hanem embornyelven. Persze ez sem az én érdemem. Akik hívő családban születtek, nevelkedtek, többnyire – tisztelet a kivételnek – a kegyesnyelvet hallják otthon, hittanórán, istentiszteleten, közösségben, mindenhol; ebben szocializá-

lódnak, sokan nem is ismernek más diskurzusmódot a valásról. Én viszont nem születtem bele, nem ismertem, nem tudtam, s ma sem tudok ilyen nyelven beszélni a hitről. Nem is akarok. Mivel filológusként megszállottan szeretem a nyelvet, a magyar nyelvet, a latin nyelvet meg minden nyelvet, a nyelvet egyáltalán – ez a szakmám, ebből élek –, érzékenyebb vagyok rá az átlagolvasóknál. A kegyesnyelvben pedig az zavar, hogy a szavak, a hit végtelenül mély értelmű szavai, amint bekerülnek ebbe a kegyesnyelvbe, azon nyomban elveszítik jelentésüket. Elkoptak tán a sok évszázados használatban, illetve az egyén szempontjából a sokéves ismétlésben. Hát velem ilyesmi nem történhetett, újszülött voltam, akinek minden vicc új.

Mondok egy példát! „Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában” – mondjuk a templomban. Isten, nos, ő egy mindenható Atya, persze, tudjuk, mi más lehetne? Én ezt másképp hallom. Olyan elemi megrázkódtatással, amelyet az első hívők érezhettek, amikor ez a dolog kiderült számukra Istenről. Vagy midőn az ősegyház a kettőt, azt, hogy mindenható, meg azt, hogy Atya, fölséges, nemes egyszerűséggel, magyarázat nélkül egymás mellé állította, mondván: Isten úgy mindenható, hogy Atya; csak jóságában mindenható, mindenható erejét nem használja mindenre, csak a jóra, csak Atyaként, másra meg nem használja, mert nem akarja másra használni. Isten mindenható – Atya! Hát ez aztán minden volt nekem, csak nem természetes. Nem megszokható. A szavak értékvesztését példázza első miselátogatásaim egyik élménye is. A karzaton a kórus énekel: „Örüljete az Úrban!” Örültem is. De gyanús lett valahogy a hangulat, a légkör, tehát körülnéztem. És mit látok? Senki sem látszik örülni!

Olyan arccal ül a nép, mintha a saját temetésén. Miért nem örülnek? Nem az volt a mondás, hogy tessék örülni? Naivitásnak hangzik, vagy – ami még rosszabb – álnaivitásnak, de tényleg nem értettem. Röviden: halálos komolyan venni Isten szavait, pontosan abban a formában, ahogy ma rendelkezésünkre állnak a Bibliában, mert egyetlenegy sem véletlenül szól úgy, ahogy szól – és emberyelven tolmácsolni őket: ez minden, amit szeretnék.

Filológia és teológia

Az iskolát elvégezve két szakmám volt immár, az ókori filológia és a teológia. Persze dehogy vagyok teológus! Amióta Ószövetség-tanárom, a drága Rózsa Huba professzor úr, akitől a legtöbbet tanultam a Pázmányon, imígyen nyitotta meg tanulmányainkat, szólván: „Aztán maguk csak ne titulálják teológusnak magukat! Micsoda dolog! Még mi, professzorok sem szoktuk teológusnak nevezni magunkat!” –, azóta szent borzadállyal borzadok ilyen kiejteni a számon. Isten nem pazarol, csuda gazdaságosan tud mindent felhasználni. Fel is használta összes korábbi ismereteimet, tehetségemet, képességeimet, egyet sem dobott ki az ablakon. Mindennek ezerszeres hasznát láttam. Természetesen nagy előny volt a Biblia megértésénél, hogy régi szakmámnak köszönhetően elég jól ismertem az ókori világot, történelmét, tárgyi emlékeit, pogány vallásait, irodalmát, szellemiségét, hiszen a Biblia kora a klasszikus, majd a hellenisztikus görögség, majd meg a római birodalom és kultúra kora is. De az ókorisme-

ret haszna annyira magától értetődik, hogy nem érdemes rá sok szót vesztegetni, inkább visszatérek a nyelvhez.

Kimondhatatlanul sokat jelent, hogy eredetiben tudom olvasni az Újszövetséget (az Ószövetséget némi segítséggel). Így számtalan gyakorlati bizonyosságot kaptam arról, micsoda erejük van a szavaknak, milyen fontos a megértésnél, hogy komolyan vegyük pontos első jelentésüket. A kegyesnyelvnek alighanem itt a gyökere. A kegyes, moralizáló, lapos, semmitmondó, ellenszenves beszéd ott kezdődik, ahol elvész a bibliai szavak eredendő súlya. Én legalább így tapasztalom lépten-nyomon. Rengeteg példát hozhatnék, beérem eggyel. A Róm 12,1. versét így fordítják: „Adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen szellemetek hódolata.” (katolikus, SzIT-ford.); másutt ez az áldozat vagy istentisztelet „okos” (Károli, új protestáns fordítás), „logikus” (Takács), „ésszerű” (Neovulgata, Békés–Dalos). Az első megoldás nem érthető számomra, a többi „csak” lapos, semmitmondó. Ugyan miért a szellem hódolata, ha valaki a testét adja oda áldozatul? Nem értem. És amit nem értek, azt lényegesnek sem fogom tekinteni. Így Pál felhívása lassan kihull a hívő elmélkedés témái közül, maradnak a pusztaszavai értelem nélkül. Itt kezdődik a kegyesnyelviesedés. Pedig hallatlanul fontos dolgot mond az apostol: az istentiszteletnek, az áldozatnak mint olyanoknak az alapvető jegyéről beszél. Ez a jegy nem az, hogy az áldozat „szellemi”, „okos”, „logikus” vagy „ésszerű”, hanem az, hogy *logiké*, „logosz-szerű”, „igei”, „megfelel az Igének”: „Adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul; ez legyen a ti Igének megfelelő istentiszteletetek.” (Csia-ford.) Eszerint az az igazi áldozat, amely harmonizál Isten Logoszával, Igéjével. Azért igeszerű,

mert ez az a tisztelet, amit az Ige mindig is mondott, amit Isten az első próféták óta kívánt. Nem Isten holmi újfajta szeszélyével van dolgunk, hanem eredeti, öröktől hangoztatott kívánságával, hogy az áldozat ne elsősorban kultikus templomi aktus legyen, melyben az ember dolgokat ad oda neki, hanem önmagunk, életünk és minden cselekedetünk, a „test”, egész létünk odaadása. Ez a *logiké latreia*, az Igének, mi több, a mindenkori Igének megfelelő istentisztelet, erről beszél Pál, visszarepítve az olvasót az üdvtörténet időbeli mélységébe. Ám annak, hogy ezt a mély, történeti huzattal megáldott értelmet felfedezzem, útját állják a látszatmegoldások. Mivel az, hogy az istentisztelet okos, ésszerű vagy „logikus”, kielégít, hiszen nem értelmetlen, van jelentése, még ha nem is túl mély, hát nem keresek tovább. És ez a baj; így születik a kegyesnyelv, a Biblia langyos olvasataiból: abból, ha egy szónak, kifejezésnek, mondatnak van jelentése, de nincs jelentősége.

Ez általában is igaz. A Bibliának, különösen eredetiben olvasva, elemi összetevője a mély, pontos és kemény beszéd, a radikalizmus meg a botrány. Gondolom, azért van így, mert a zsidó és a keresztény vallás történeti vallások, s a Biblia alapeseménye az, hogy Isten beszáll a történelembe. Annak érdekében, hogy valóságosan meg tudjon váltani, belép oda, ahol én vagyok, utánam ered a történelembe. És Isten, amikor így döntött, vállalta mindazt, ami ezzel szükségszerűen együtt jár, botrányt, mocskot, vérfürdőt; röviden: a történelmet. Akik ezt nem látják át, azok nem szeretik az Ószövetséget – a katolikusok között sokan idegenkednek tőle, mondván: ó, jaj, mennyi sok csúnya, kegyetlen, igazságtalan, véres, erkölcstelen dolog! Hát hogyan tehetta, tűrhette, en-

gedhette meg Isten az ilyesmit? Nekem kezdettől egészen mást mond az Ószövetség, mélységesen megráz ma is. Azt mondja: igen, ezeket kellett Istennek látnia, túrníe, megen-gednie, sőt olykor megtennie, ezt a sok mocskot, patakvért, erkölcstelenséget – csak azért, hogy téged megváltson! Ezt mondja. Döbbenetes! Biztosan tudom például, hogy Isten nagyon szerette azokat az egyiptomiakat. Mégis hagyta őket befulladni a Vörös-tengerbe. És akkor, ott – emberileg szólva – nem tehetett mást. A radikalizmus és a botrány – ismétlem – a Szentírás szükségszerű összetevője. Oka a történetiség.

Erre az Ószövetségen kívül különösen Lukács botrányos példázatai hívták fel figyelmemet. Jézus dicséri a hamis sáfárt, a világ fiait, akik találékonyabbak, merészebbek, okosabbak a világosság fiainál. A tékozló fiút, aki a visszafogadás minimumának reményében a bűnbánat maximumára képes, a bűnbánó vámost, szemben a kétszer bűjtőlő derék farizeussal, a lerázhatatlan özvegyet, a tolakodó barátot: egyszóval bűnösöket, erkölcstelen vagy annak tekintett, botrányos, kétes embereket, pogányokat, idegeneket állít oda a vallásosak, a kegyesek elé példaképként. Botrány? Az. Miért? Csak azért, hogy megértsük a másikat, a még sokkal hallatlanabb botrányt: a kegyelem botrányát!

A hamis sáfárt (Lk 16,1–9), aki ura vagyonából enged el adósságokat, ugyanez az úr szépen megdicséri. Botrány? Igen! Micsoda igyekezetet fejtettek ki tudósok, egzegéták, hogy kimossák belőle valahogy az Urat, tompítsák a dolgot, mondván, hogy hát ugye, azért ez a sáfár igazából nem is hamis, csupán ravasz, fondorlatos. Ugyan kérem! – Csak hogy miről szól a példázat? A bűnbocsánatról, ami nyelvi-leg nem más, mint adósság-elengedés. Mármost aki haj-

landó komolyan végiggondolni a bűnbocsánatot, belátja, hogy annak semmi köze az igazságossághoz. Ha egy példázat, ha az egész evangélium a megbocsátásról szól – mi másról? –, akkor *par excellence* nem erkölcsről meg igazságosságról szól. Arról is, persze; csak az egy másik dolog. Szóval, az isteni bűnbocsánat minden, csak nem igazságos. Mert mi az igazságosság? *Suum cuique*, mindenkinek azt kell kapnia, ami jár neki – így a római jog örök érvényű meghatározása az igazságosságról. Jár a bűnbocsánat az embernek? Dehogy! Akkor az isteni bűnbocsánat igazságos? Fenét! Tökéletesen igazságtalan. Bánt ez téged? Rossz szemmel nézed? Rendben; akkor gondold meg, mi történnék, ha igazságosan bánná veled az Úr, amint illik. Na ugye! Tehát Isten igazságtalanul bocsát meg. Ingyér. Így, amikor ez a hamis sáfár ura vagyonából enged el adósságokat, persze, hogy nem jár el tisztességesen; mégis ez a csúnya, igazságtalan tett felel meg ura, az Úr igazi akaratának. Nem hiába nevezi épp akkor az ő saját urának a gazdát, amikor annak kincseiből enged el adósságokat. Nem a magáéból engedi el, amint minden megbocsátás is a máséval, az isteni irgalommal sáfárkodik. Botrány? Igen! Az irgalom a legnagyobb botrány!

És Jézus női ősei a Máté-családfán (1,1–17), az a férfi őskhöz képest kevés, csupán négy hölgy, akiknek volt szerencséjük felkerülni ide? Nem Sárát, Rebekát, Ráchelt érte a megtiszteltetés, sem más izraelita nagyasszonyokat, hanem olyan válogatott nőket, akiknek a helyzete vagy az erkölcsi-sége kiáltó ellentétben volt a Jézus-korabeli értékrenddel. Támárt, aki örömlánynak adta ki magát, csak hogy továbbvigye – öntudatlanul – a Jézushoz vezető vérvonalat; Ráchábot, a jerikói paráznát, Ruthot, az idegen, gój nőt; Batse-

bét, akivel Dávid házasságot tört. És mégis, mindegyikre múlhatatlan szükség volt a Megváltó vérvonalának biztosításához, aki a maga részéről olyannyira botránnyosan lépett be a történelembe, hogy nem áttalott ilyen ősanýáktól testesülni meg.

A régi szakma, az ókorászat, a nyelvek ismerete tehát rengeteget segített, még többet az a filológiai, olvasási, elemzési tréning, amely nélkül minálunk senki sem végezhet latin szakot. Az első, amit itt megtanítanak, hogy a szöveg szent, a szöveg iránti maximális tisztelet és alázat nélkül megbuksz, a szöveg pontos megértése az alapja mindennek. Az ilyen szellemben eltelt sok-sok év olyan látást, elemző készséget alakít ki az emberben, hogy szinte röntgenszemmel látja a szöveget, mint mérnök a ház struktúráját, orvos az emberi test szerkezetét, csontjait, ízületeit. Így működik ez a diszciplína, semmi érdemem benne. És mindez most átállt a Biblia oldalára, megértésének szolgálatába szegődött.

Még valamit megtanultam. Aki elég ókori művet olvas, észre kell vennie egy lényeges sajátosságukat. A régiek bizony nem írtak le bármit, ami az eszükbe jutott. Talán mert takarékoskodniuk kellett az íróanyaggal, amely korlátozottan állt rendelkezésükre? Nem tudom. Mindenesetre írásaik többsége elképesztően mély tartalmilag, mélységes igazságokat, megfigyeléseket közöl emberről, életről, világról – ugyanakkor végtelenül egyszerűen teszi ezt. Mélység és egyszerűség egyben: ez a zsenialitás. Az ókori szerzők zseniálisak. Ha ők zseniálisak, hát még milyen lehet – gondoltam a megtérés körüli időben –, ha ez a szerző maga Isten! Hiszem, hogy a megértéshez szükséges ez a naiv rácsodálkozás. Ez termeli ugyanis azt a hitet, meggyőződést, hogy egyrészt

minden bibliai szövegnek, sőt szónak mindig, minden körülmények között és feltétlenül van értelme (függetlenül attól, megtalálom-e aktuálisan), és másrészt ez az értelem soha nem valami közhely vagy moralizáló rizsa, hanem létfontosságú közlemény, amit életbevágó megismerni. Ez egyszerűen azért van így, mert ha nem így lenne, akkor Isten – aki mégiscsak Isten – semmiképp sem vette volna a fáradságot, hogy sugalmazza és leírassa. Így aztán a Bibliát nem szabad megszokni! A megszokásnak persze ennyi idő múltán nem mindig könnyű ellenállni. Mégsem szabad! Az, hogy egyáltalán létezik olyan dolog a világban, hogy Biblia, hogy Isten beszél hozzám: minden, csak nem természetes. Úgy-hogy mind a tényt, hogy Isten szól, mind az eredményt, a Bibliát tilos megszokni!

Végbe viszi, amiért kiküldtem...

De nem csupán közleményeket mond Isten szava. Ott állt előttem a Szentírásban kezdettől feketén-fehéren, mégis sok év kellett, hogy eljussak arra a felismerésre, ami a legnagyobb hatást tette életemre: Isten szavának cselekvő hatalma, képessége, természete van. Pedig hányszor olvastam Ézsaiásnál, hogy ez a szó megcselekszi, amit kimond, megvalósítja önmagát: „Amint az eső és a hó lehull az égből..., és gyümölcsözővé teszi a földet..., éppen úgy lesz az én szavammal is, amely ajkamról fakad: nem tér vissza hozzám dolgavégezetlenül, hanem megcselekszi akaratomat, és végbe viszi, amiért kiküldtem.” (55,10–11). Sokszor olvastam, de csak

pár éve fogtam fel, hogy a Biblia nemcsak informál, okít, nevel, nemcsak megmutatja Istent, Jézus Krisztust, önmagamat, nemcsak erkölcsi elveket, tanácsokat, parancsokat, tilalmakat ad – nem! Hanem meg is teszi velem azt, amit kijelent rólam! Teremtő beszéd.

Ez persze teológiailag szükségszerű, nem lehet másként; mégis megrázó, amikor az ember rádöbben, hogy a gyakorlati életben is igaz. Sokáig alkudoztam vele mint kételkedő értelmiségi. Vajon nem csupán a jövőre, a Jézusban megtestesült Ige teremtő cselekvésére vonatkozik ez az egész, és másra nem? – kérdeztem. Á, nem, gondoltam aztán. Képtelenség, teológiai abszurdumokhoz vezet, ha elválasztod a megtestesült Szót és Isten megtestesülés előtti, azon kívüli beszédét, mondván, hogy az egyiknek van cselekvő képessége, teremtő hatalma, a másiknak meg nincs. Ez nem lehet. Na de akkor is! – folytatta a kisördög: szabad-e azonosítani Isten beszédét a Bibliával, az abban leírt szóval, amely ezt az istenbeszédet emberi nyelven tolmácsolja? Nem, elvileg nem szabad – így én a kisördögnek. De hát gondold meg, te kisördög: gyakorlatilag mégis az van, hogy az embernek Isten szava kizárólag így, emberi nyelven, a Bibliában rögzített formában áll a rendelkezésére, és nem máshogy. Ugye? Akkor viszont nem lenne-e értelmetlen dolog épp a Bibliában, amely az embernek szól, arról szövegelni, hogy milyen tulajdonságokkal bír, mit tesz, és mit nem tesz Isten beszéde amúgy, önmagában véve, az embertől függetlenül? De, tényleg, ez értelmetlen lenne, vagy még rosszabb... – Persze nem az érvek győztek meg igazán, hanem a megtapasztalás, és most már semmi kétségem nincs afelől, hogy Isten Bibliában foglalt szavának cselekvő ereje van, megcselekszi, amit

kimond. Talán nem ezen a hiten alapul például a keresztelés? Hiszen a keresztségnél Isten ugyan a víz fürdőjében tisztít meg vétkeinktől, de nem a víz anyaga által, hanem az Ige által, állítja az Ef 5,26: a megtisztítás kegyelmét kimondó és azt épp a kimondással meg is valósító Ige által. Talán nem ama meggyőződésben keresztel az egyház, hogy amiről hajdan Pál írt, azt Isten igéje ma is és minden keresztelés során megcselekszi? De igen. Na látod: ha a keresztelés esetében így van, akkor más esetekben sem lehet másképp.

Arra jutottam tehát, amit már sokan tudtak. Hogy Isten szava leírt és ma olvasható, ma kimondott formájában is cselekvő erő; hogy nem csupán a világ teremtésekor cselekedett, hanem mindig cselekszik. Hogy egy adott isteni szónak, mondjuk, egy áldás-szónak nemcsak első elhangzásaikor, a régi szép bibliai időkben volt létrehozó ereje, hanem azóta is, további, ismételt elhangzásaikor is van neki, mert mindig egyforma, mindenkor olyan, amilyen: étellel bír és életet hoz létre (vö. Zsid 4,12). És végül, hogy Isten szava az ember ajkán, az ember által kimondva sem szűnik meg Isten szava lenni. Hogy volna ez lehetséges? Hiszen mindig, első elhangzásaikor is emberek közvetítették, anélkül, hogy emiatt netán kevésbé lett volna Isten szava. Vagyis az Ige elvileg az ember ajkán is megtartja cselekvő természetét.

Ehhez jött a Jakab-levél igazsága. Az tökéletes, írja – a *teleios* szót nem erkölcsi értelemben, „hibátlan”, hanem szó szerint véve: „célra irányuló” –, aki szavában nem hibázik. Vagyis az ember erre a célra szavával irányítja a testét – élete külső, látható, érzékelhető folyását. Magyarán, a szónak, az ember által kimondott szónak cselekvő, életet meghatározó hatása, ereje, hatalma van. Ahogy a lovat a kicsiny zabla, a

hajót a parányi kormány irányítja, úgy kormányozza a kicsiny nyelv is egész életünk folyását – jó avagy rossz irányba. Így Jakab (3,2–6).

A két kijelentés, Ézsaiásé és Jakabé, szinte kiált az után, hogy összekapcsoljuk. Az tökéletes, az tart a cél, az evilági áldásos élet és a jövőbeli üdvösség felé, aki nem tesz rossz, Isten beszédével, áldásígéreteivel ellentétes kijelentéseket testi, egészségi, anyagi, lelki állapotáról, hanem Isten jó ígéreteit vallja meg problémái, nehézségei felett. Ha pedig elfogadom, amit Ézsaiás ír, hogy Isten szava teremtő erő, akkor e szó elhívése és kimondása által hatalmasan elősegítem az áldások megvalósulását életemben.

Az ember életét kimondott szavai irányítják: radikális gondolat. Mégis ez tűnik a Biblia egyik legfontosabb szellemi törvényének. Csakhogy élet és szó eme összefüggését a legtöbb ember hajlamos fordítva képzelni és rossz irányban működtetni. Az eseményekre, helyzetére, testi, lelki állapotára, annak változásaira azonnali, rendszerint negatív minősítéssel reagál: juj, de fáj a fejem, halál ideges vagyok, úgysem sikerül és hasonlók. Azzal, hogy kimondja önmagára ezeket – különösen, ha rendszeresen teszi –, a rossz nyer megerősítést, fokozatosan beépül a gondolkodásba, rögzül, s végül előidézi, de minimum elősegíti önnön megvalósulását. Isten szava viszont, szavában kimondott jó akarata harmóniát, bőséget, békességet, egészséget ígér válaszul a nehézségekre – és azt létre is hozza. Aki az áldásszavakat akarja és mondja ki problémái felett, aki nem folyvást a bajról beszél, hanem a megoldásról, az a jó, az áldás megvalósulását segíti elő a rossz helyett. Végtelenül fontos felismerés volt ez számomra. Amit igen megerősített, hogy sok más szövegben is így ol-

vastam. Péld 21,23: „Aki vigyáz a szájára s nyelvére, megóvja lelkét [életét] a nyomorúságtól.” – Zsolt 34,13sk.: „Ki az, aki szereti életét, és jónak látja élte napjait? Őrizd meg nyelvedet a gonosztól, ajkadat a csalárdságtól!” – 1Pt 3,10: „Mert aki az életet szeretni akarja, és jó napokat szeretne látni, fékezze nyelvét a gonosztól, és szája ne szóljon álnokságot.” – Péld 8,20sk.: „Mindenkinek szája gyümölcsével telik meg a gyomra, s attól lakik jól, ami ajkán terem. A nyelv által jön élet is, halál is: ki mit szeret, annak gyümölcsét élvezi.”

Nem szómagiáról beszélek. Isten szava nem automatikusan valósítja meg önmagát életünkben. Először is az elv gyakorlati érvényesülésének vannak bizonyos természetes feltételei az ember oldaláról, ezeket az Írás szintén közli. Aztán kérdés, hogy az Ige létrehozó, teremtő, például gyógyító ereje mikor jelentkezik látható módon az emberi életben, s mikor látszik elmaradni. Az idővel, az Isten örökjelene és az ember jelenre, múltra, jövőre tagolt ideje közötti radikális különbséggel van a gond. Biztos vagyok benne, hogy amit Isten szava ígér nekem, azt meg is adja, és az ő örökjelenében már most megvan. Viszont esetleg halvány foglalmam sincs, mikor méltóztatik ez az áldás elérkezni az én jelenembe. Mit mondjunk hát? Most is legjobb az ősegyházzal példát venni. Ők, amikor imádkoztak, teljesen biztosak voltak a meghallgatásban, hitték, hogy amit Isten szava ígér, és amit csak kérhetnek, az már megvan Istennél, az ő jelenében, akkor is, ha az ember jelenében még a csücske sem látható. Megszokták, hogy ne a láthatókra nézzenek, hanem a láthatatlanokra (vö. 2Kor 4,18), így nekik ez volt az igazi valóság, a lényeg, függetlenül attól, hogy a beteljesedés mikor lett láthatóvá a földi időben. Javallja is Pál, hogy kérésüket

mindjárt hálaadásukkal együtt terjesszék Isten elé (Fil 4,6), ne utólag adjanak hálát valamiért, ami már megvan, hanem a kéréssel egyidejűleg, még mielőtt érzékileg tapasztalják, máris tekintsék jelen-valónak, amit kérnek, mivel Istennél az tényleg megvan.

Van egy imádságom, amely ezen az elven alapul. Nem kérő, nem dicsőítő, hanem megvalló ima. Bibliai kijelentések, ígéretek alkotják egyes szám első személyben, magamra vonatkoztatva. Ilyenek vannak benne: „Az Úr az én pásztorom, nem szűkölködöm.” (Zsolt 23,1); mert az én Istenem betölti minden szükségemet az ő gazdagsága szerint dicsőségesen Jézus Krisztusban (vö. Fil 4,19); nem félek, mert nem a félelem lelkét kaptam, hanem az erő, szeretet és józanság lelkét (vö. 2Tim 1,7); megváltást kaptam az átok alól (vö. Gal 3,13), mert Jézus az én bűneimet maga vitte fel testében a fára, hogy a bűnöknek meghalván az igazságnak éljek: az ő sebei szereztek számomra gyógyulást (vö. 1Pt 2,24), ezért mindenre van erőm Krisztusban, aki megerősít engem (vö. Fil 4,13) – és így tovább. Évek óta imádkozom ezt reggelente, és tényleg úgy van, ahogy leíratott, tényleg minden szükségem betöltetik, tényleg nem félek, tényleg jól vagyok. Naponta érzem az áldást, ahogy ezek az igék megvalósítják önmagukat, konkrétan, ugyanakkor titokzatosan. Nem úgy, hogy „ráolvasom”, mondjuk, a fogfájásra, és az elmúlik – ámbár... Mégis naponta valósággá lesz életemben ennek a bibliai imának minden szava. Szívből ajánlhatom mindenkinek.

Mária Rádió

Szinte az adás megindulásától, csaknem három éve dolgozom a rádióban, amely napi huszonnégy órában sugároz. Küldetése az ima, a tájékoztatás, az evangelizáció és a tanítás. Alig néhány fizetett alkalmazottja van, a többiek, civilek és papok vegyesen, önkéntesek, mint én is. Nem sugároz reklámot, nem kér és nem kap állami támogatást, kizárólag a hallgatók adományaiból üzemel. Az adományok három éve még a költségek felét fedezték csupán, a többit a Mária Rádió úgynevezett világcsaládjának központja pótolta, de ma már a rádió 100%-osan önfenntartó. Úgy érzem, a helyemen vagyok itt. Azt tehetem, amit legfőbb feladatomnak érzek: a Bibliáról beszélhetek a heti félórás műsorban, éspedig – minden ellenkező vélekedéssel szemben – szabadon és bármiről, úgynevezett egyházi cenzúra nélkül, olyan témákról is, amelyekről pár éve még hallgatni illett. Az eddigi mintegy 140–150 adás, a heti rendszeresség persze állandó önfegyelmézést jelent, sok munkát kíván és állandó küzdelmet. Harcolni kell a megszokás, a rutin kísértése ellen, és hát műsor nemcsak akkor van, ha az embert épp betölti a Lélek, hanem minden héten, ha esik, ha fúj. Ám a heti rendszeresség édes kényszere sok új meg új felismerésre, tapasztalásra is alkalmat ad. Két legutóbbi könyvem elkészültét is a Mária Rádióknak köszönhetem, mindkettő az itteni munka gyümölcse. *A zsoltárok világa* a hasonló című rádiós sorozat szerkesztett változataként látott napvilágot 2008-ban a Mária Rádió Kiadó gondozásában. Szintén 2008-ban jelent meg *A Biblia olvasása* című kötet, mely az utóbbi tíz év Szentírás körüli tapasztalatait foglalja össze.

Reggeli ima a Biblia alapján

Jézus Krisztus az Úr lelkem, testem, életem felett. Annak Szentlelke lakozik bennem, aki Jézus Krisztust feltámasztotta a halálból. Ugyanaz, aki Jézus Krisztust feltámasztotta a halálból, életre kelti az én halandó testemet is az Ő bennem lakozó Szent Lelke által.

Én Jézus Krisztusban vagyok, aki bölcsességgül lett nekem Istentől, és igazságul, szentséggül és váltságul. Mindenre van erőm Krisztusban, aki megerősít engem. Az Úr az én Pásztorom, nem szűkölködöm. Az én Istenem betölti minden szükségemet az Ő gazdagsága szerint dicsőségesen Jézus Krisztusban. Nem félek, mert Te nem a félelem lelkét adtad nekem, hanem az erőt, a szeretet és a józanság lelkét. Nem aggodom semmi miatt, hanem minden gondomat Rád bízom, Uram, mindenben Rád hagyatkozom, mert Neked gondod van rám. Hű az Úr, aki megerősít és megőriz a gonosztól. Ha gondolataim és útjaim a Te akarated szerint valók, akkor útjaim sikeresek lesznek. Ha Te velem vagy, ki lehet ellenem?

Jézus Krisztus Testének tagja vagyok. Megváltást kaptam az átok alól, mert Jézus elvette erőtlenségemet, Ő hordozta betegségeimet. Bűneimet saját testében felvitte a keresztre, hogy a bűnöknek meghalván az igazságnak éljek. Betegségeimet Jézus viselte és fájdalmaimat Ő hordozta; az Ő sebei szereztek számomra gyógyulást. Testem a bennem lakozó Szentlélek temploma. Mivel áron lettem megváltva, dicsőítem Istent lelkemben és testemben, amely Istené.

A bennem lakozó Szentlélek által Krisztus értelme van bennem, hogy csak olyan gondolataim, érzéseim és céljaim

legyenek, amelyek az Ő szíve szerint valók. Hit van a szívemben, nem kételkedem. Jézus a hitem forrása és beteljesítője, ezért ragaszkodom hitem megvallásához és kitartok benne. Hitben járok, a láthatatlanokra figyelek, nem a láthatókra; ezért szavaim és cselekedeteim is hitem szerint valók. E hit hallásból van, Isten Igéjének meghallásából. Meghallom a jó Pásztor hangját, és az idegen hangját nem követem.

Isten szeretete kiáradt szívembe a nekem ajándékozott Szentlélek által, és az Ő szeretete gazdagon lakozik bennem. Istentől születtem újjá. A bennem lévő hit legyőzte a világot, mert Jézus hatalmat adott, hogy kígyókon és skorpiókon tapossak és az ellenség minden erején, és semmi sem árthat nekem. Felveszem a hit pajzsát és az ellenség minden tüzes nyilát kioltom, mert nagyobb az, aki bennem van, a Szentlélek, mint a gonosz, aki e világban van. Megszabadultam a gonosztól, Isten megszabadított a sötétség hatalmából és átvitt az ő szerelmes Fiának Országába. A Jézus Krisztusban való élet lelkének törvénye megszabadított engem a bűn és a halál törvényétől. Isten Jézussal engem is feltámasztott és velem együtt ültetett a mennyei trónusra. Ha Jézus Krisztus megszabadított engem, valóban szabad vagyok.

Isten alkotása vagyok, új teremtmény Krisztusban, újjáteremtve jó cselekedetekre, melyeket Isten előre elkészített nekem, hogy azokban járjak mint Krisztus Testének tagja, egyházának hasznos tagja. Isten maga cselekszi bennem az akarást is, a cselekvést is, tetszése szerint.

Krisztus beszéde lakozik bennem minden bölcsességgel gazdagon. Van fülem a hallásra, és meghallom Isten szavát. Bőségesen vetem el szívemben Isten Igéit, ezért százszoros, hatvanszoros, harmincszoros termést hozok és bőven aratok.

– Hálát adok Neked, Mennyei Atyám, magasztallak, dicsőítelek és áldalak Téged ezekért az adományaidért Jézus Krisztusban; köszönöm, hogy Lelked által megtisztítasz, hogy több gyümölcsöt hozzak a Te igazságodban és szentségedben. Ámen.

A lételméletől az Élet tanúságáig

Kocziszky Éva

Kocziszky Éva germanista, a Nyugat-Magyarországi Egyetem tanszékvezető professzora, a Magyar Tudományos Akadémia nagydoktora. Fő kutatási területe a német felvilágosodás, klasszika és romantika szerzőit, esztétikai, poétikai és eszmetörténeti aspektusait foglalja magában, melyben kiemelt szerep jut Hamann gondolkodásának, Hölderlin költészetének és általában az antikvitás modern kori jelenlétének. Főbb magyar nyelvű publikációi: Hölderlin. Költészet a sötét nap fényénél. 1994; Pán, a gondolkodók istene. Mitológia 1800 körül. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. J. G. Hamann és a modernitás kritikája. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 2000.

A lételmélettől az Élet tanúságáig

„Pedig a szellem az az emberben, és a Mindenható lehelése, ami értelmet ad néki.” (Jób 32,8)

A kissé filozofikusan hangzó cím azt sejtetheti, hogy filozófiával foglalkozom, netán filozófiát tanítok. Ez azonban nem pontos így. Szűkebb szakmám szerint germanista, azaz német irodalommal és kultúrával foglalkozó tudós vagyok, érdeklődési körömhöz azonban elengedhetetlenül hozzátartozik a filozófia és a klasszika-filológia – azaz a klasszikus antikvitás szövegeinek – a tanulmányozása. Jelenleg német irodalomtörténetet tanítok a Nyugat-Magyarországi Egyetem Német Tanszékén, tanári pályámon ebben az évben már harminc éves múltra tekinthetek vissza. Akadémiai doktori minősítésem, egyetemi tanári rangom ellenére is még mindig inkább csak úton érzem magamat, sokszor viharos körülmények közötti utazásra emlékszem vissza, és a rév, a kikötő feltűnése ezt az utazást mindig csak átmenetileg jellemezte.

Életutam felvázolását azzal kezdem, hogy Szolnokon, a Versegly Ferenc Gimnáziumban tett érettségimét követően germanisztikát és magyar irodalmat kezdem tanulni a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Gyermekekortól fogva különösen érdekelt az antik irodalom és kultúra, az volt a célom, hogy megtanuljak latinul és görögül. Latin tanulmányaimat el is kezdtem Debrecenben Borzsák professzor úrnál, de hamarosan úgy éreztem, hogy ez a görög nyelv nélkül nekem kevés. Az ELTE-n folytattam a tanulmányaimat, ahol volt ógörög szak, de ezt csak évekkel ké-

sőbb vettem fel, miközben már tanársegédként tanítottam Szegeden, a József Attila Tudományegyetemen. Először magyar irodalomtörténetet, később német irodalmat oktattam, s úgy tűnik, ez Isten tervében is így szerepelt, hogy ógörög diplomám ellenére sem lett belőlem szakmai értelemben teljesen klasszika-filológus. A nyolcvanas évekre azonban úgy emlékszem vissza, mint hivatásom szempontjából igen sikeres korszakomra. Három évet eltölthettem az ELTE Ókortudományi kutatócsoportjában is, megvédtem a kandidátusi disszertációmát, docens lettem.

Ekkor történt, hogy életemnek egyik, inkább csak belső, lelki szempontból nyilvánvaló mélypontján, 1990-ben, úgy éreztem: az egész életem gyorsan halad a halál felé. Nem voltam beteg, férjhez mentem egy kiváló tudós kollégához, ráadásul jó állásom is volt, de hihetetlen űr keletkezett bennem, s ez évről évre nőtt. Úgy éreztem, nem tudok tovább élni így, s akkor Isten egyszer csak elért, és szólt hozzám, konkrétan Lukács evangéliumából a tékozló fiú történetén keresztül, melyben magamra ismertem. Most azonban egy másik passzust szeretnék idézni, éspedig az Ézsaiás 61-ből, amelyben visszatekintve nemcsak azt az irányváltást ismerem fel, melyről kérdeztek, hanem az elmúlt tizennyolc évemre is ebben a tükörben tudok visszapillantani. Ézsaiás könyvének ez a fejezete köztudottan azokkal a versekkel kezdődik, melyekkel Jézus maga jellemzi évszázadokkal később a saját szolgálatát.

„Az Úr Isten szelleme van énrajtam azért, hogy [...] megvigasztaljak minden gyászolót, [...], hogy adjak nekik ékességet a hamu helyett, örömmek kenetét a gyász helyett, dicső-

ségnek palástját a csüggedt szellem helyett, hogy igazság fáinak neveztessenek, az Úr plántáinak az Ő dicsőségére.”

Az életem akkoriban valóban nem volt más, mint kiégett hamu. Isten ezt a halálba tartó életet fordította az élet felé. Az egész fordulatot, hiszen a megtérés valóban gyökeres fordulatot jelentett nekem, így éltem át, és így élem át ma is, hogy Isten az ő ékességét, lényének közelségét, hozzánk való teljes és odaadó jóságát adta nekem cserébe azért a hamuért, amit én kiégett életemként neki adhattam. Az addigi útról úgy is beszélhetek, mint a szellemi halálról, a semmiről, a szétesésről, bizonyos értelemben a sötétségről. Csüggedt ember voltam, a sok öröm és siker legfeljebb csak egy-egy pillanatra tudott eltölteni, úgyhogy a következő pillanatban már nem tudtam semminek sem örülni, semmi sem adott igazi megelégedést. Emberi kapcsolataim is nagyon megszenvedték ezt a kiüresedést, úgy éreztem, hogy képtelen vagyok bármiben is úgy helytállni, ahogyan azt szeretném. Isten ezt az úrt, a teljes nihilt kivette belőlem, és betöltött az ő lényével, egy új életet adott nekem.

Az az október eleji nap 1991-ben, amikor az életemet átadtam Jézus Krisztusnak, valóban radikális változást hozott. Egyik rá következő éjszakán Jákóbként éltem át a menny megnyílását a fejem fölött, láttam bele abba, hogy kis földi létünk egy felfoghatatlan, hatalmas, láthatatlan dimenziónak a része, hogy hihetetlen magasságok és mélységek felett lebegjük át az életünket. Egy másik hétre rá pedig hat éves korom óta először – több mint harminc év szünet után – újra elkezdtem énekelni, szívből, igazi boldogsággal, mindenféle félszesség, szorongás, félelem nélkül, mint aki tudja, az Úr hallja ezt, és örül az ő gyermekei hálaénekének.

Ma is elgondolkodom azon, miért is kellett 1991-ig ilyen sok évnek eltelnie, hogy találkozzam Istennel? Hiszen visszatekintve a korábbi életemre, teljesen nyilvánvaló, hogy ateista neveltetésem és közvetlen családi hagyományaim ellenére kisgyermekkoromtól fogva foglalkoztatott a kérdés, hogy vajon létezik-e Isten, ki ő, és megismerhetem-e. Ha tehát egyáltalán létezik válasz e késedelem okára, ezt nyilván kívül és belül, énbennem és magamon kívül egyaránt keresnem kell. A belső okok legnyomósabbikát biztosan mások is ismerik a maguk életéből: talán mindannyian hajlamosak vagyunk arra, hogy olyan értékesnek tartsuk magunkat és főként elszáradó életünket, hogy nem hisszük el azt, hogy a megtéréssel korántsem mi adunk Istennek valamit, hanem ő ad nekünk mindent, azáltal hogy az övéi leszünk. Ezért is nyugóz le ennek a cserének a képe az Ézsaiás 61-ből: mi csak hamut, kiégett üszköt tudunk öneki adni, ő pedig a maga csodálatosan értékes életét adja nekünk cserébe. A külső okok között szerepelt az életemben a látható kereszténységgel szemben táplált ellenérzésem, a templomok, rítusok, szervezetek és szertartások iránt érzett – máig is meglévő – fenntartásom. Ezért kiváltképpen hálás vagyok annak a keresztény asszonynak, akivel először beszélgettem a hit dolgairól, és akinek az életén valóban hitelesen átragyogott a Krisztus. Hálás lehetek azért is, hogy a kilencvenes évek elején lehetőségem volt arra, hogy megérezzek valamit abból, milyen csodálatos, nagyszerű és erőteljes a Bibliának az a kijelentése, hogy Jézus Krisztus valóban ott van azok között, akik őt keresik, őt dicsőítik, az ő lábainál ülve akarnak tőle tanulni. Vagyis hogy valóban létezik a menyasszony, akit az Úr szerelemmel szeret, és akinek egyszer azt mondja majd: Jövel!

Ez után az esemény után az első év úgy telt, hogy csak a Bibliát tudtam olvasni, semmi mást. Eközben persze folyamatosan tanítanom kellett német irodalmat és mást is, de ez hirtelen távol került tőlem. Ennek ellenére nagyon jól ment, mert a tananyag a fejemben volt, és mert hirtelen sokkal fontosabb lett számomra a hallgatóság. Sokkal elevebben érzékeltem a diákokat a maguk hús-vér valójukban, s hogy felelős vagyok azért, mit és hogyan tanítok nekik. Ennek ellenére akkoriban nagyon örültem volna annak, ha bibliatanítóként folytathatom, azonban érzékeltem, hogy még felkészületlen vagyok erre. El kellett fogadnom azt, hogy nem kerül sor teljes irányváltásra a pályámon, hanem az eddigieket kell átgondolnom egy teljesen új szemszögből. Ma, tizenhét év távolából arra kell gondolom, hogy Isten sokkal jobban ismerte a szívemet és az elhívásom értelmét, mint akkor én magam. Tudta, hogy mennyire szeretem a szakmámat, hogy valamilyen módon valóban tudós és tanárként alkotott engem. Ma is meglepődöm azon, hogyan tudott az én alkotóm képessé tenni arra, hogy sokszor a legnehezebb körülmények között is hálát tudjak adni azért, hogy olvashatok, gondolkodhatok, hogy volt erőm folytatni a szakmámat akkor is, amikor ez szinte lehetetlennek tűnt. Hálás vagyok azért, hogy ma is tele vagyok kíváncsisággal, hogy valóban szenvedélyesen érdekel a kultúra azon szelete, amelyet kutatok. Legfontosabb korrekcióm ezért ma is a mértéktartás, és annak a kívánságnak az ébren tartása, hogy intellektuális ismeretvágyam együtt tudjon haladni Isten végtelenül bölcs formálásával, szelíden fogadjam visszanyeséseit, és örömmel, lankadatlanul fussam meg a hit előttem álló versenypályáját.

Rengeteg kérdés vetődött fel bennem, hogy miképpen is

viszonyuljak azokhoz az irodalmi művekhez, melyeket oktatok. Hogyan tudom ezeket úgy tanítani, hogy megfeleljenek a szakmai követelményeknek, a hermeneutikai, irodalomtudományi előképzettségemnek, de úgy tudjak mégis mindent látni, ahogyan az Ige világosságában látnom kell. Ezúttal csak egy-két mozzanatot emelnék ki abból, hogyan értékeltem át korábbi tudományos munkásságomat, és hogyan újult meg szakmai érdeklődésem.

Filozófia

Nem vagyok filozófiatörténész, a hetvenes években nem is volt értelme filozófiát tanulni, mert csak a marxizmus-leninizmus jelentette akkoriban a filozófiát. Nyugtalan, a mindenkori léthelyzetek révén az adott keretekhez és korlátokhoz alkalmazkodni nem akaró intellektusom ezért talán még fogékonyabb volt a filozófiára. Már a gimnáziumban olvastam Kierkegaard-tól egyes írásokat; az ELTE bölcsészkarán Németh Géza tanár úr ismertetett meg Heideggerrel és Nietzschevel. Később Simon Endrével olvastunk együtt Platón t görögül, amire máig is mint egyik legmaradandóbb egyetemi élményemre emlékszem vissza. Míg azonban Nietzsche sosem került hozzám közel, a nyolcvanas éveim szellemi éhségét egyre inkább betöltötte Heidegger olvasása, melyet elmélyített egyik első németországi ösztöndíjas tartózkodásom. Ennek során alkalmam volt megismerkedni olyan tudósokkal, akik az ő közvetlen tanítványi köréhez tartoztak.

Heideggert különösen radikális gondolkodónak tartják,

ahogyan én is annak tartom ma is. Vissza akart nyúlni az európai gondolkodás nagyon korai stádiumához, ami metafizika előtti, és csak a korai görögségben lelhető fel. Abból a gondolkodói kezdetből kívánt meríteni, amely nem tagolja szét a világot kettősségekre, mint amilyen a test és a lélek, az ideák és a realitás, és amely ahhoz az eredendő léttapasztalathoz vezet, amit a halál folyamatos jelenléte teremt meg az ember életében. Az ember életének célja a halál – mondja Heidegger. Ez a halál mindennap ott van velünk, bennünk. A halál ebben az értelemben nem csak egyszerűen a végesség, a korlátozottság, hanem egy minden nap végiggondolandó feladat. Ez a filozófia engem a nyolcvanas évektől kezdve rendkívüli mértékben befolyásolt. Amikor azonban Isten élete belém áradt, végiggondoltam, hogy voltaképpen azért azonosultam korábban a heideggeri gondolattal, mely szerint az életünk halál-felé-vezető-lét (*Sein zum Tode*), a halál a célja, mert Isten nélkül az életünk pontosan csak efelé tart. Azután kezdtem el átértékelni a heideggeri filozófiához fűződő viszonyomat, mert a halál ebben a formájában engem már nem tart fogva, hiszem azt, hogy valóban átmentem a halálból az életbe. A filozófia számára evangéliumi hitünk alapja botrány, hogy tudniillik a halál a bűn zsoldja, ez a kettő szorosan összetartozik, következésképpen a krisztusi bűnbocsánat a halál hatalmát is megtöri az életünk felett. E tapasztalatom alapján másként látom azokat az embertársaimat is, akik ugyanezekkel a gondolatokkal küszködnek, és akiknek ezek a kérdések valóban húsbavágóak ma is. Heidegger maga is azt mondta, hogy a filozófia elzár Istentől. A filozófia egy olyan terület, amelyből nincs átlépés a hitbe.

Ezzel a felismeréssel azóta újra örömmel tudtam Heideg-

gert fordítani, mindig izgalmas próbaként élem meg a szövegeivel való aprólékos foglalatосkodást, és nem filozófusként is sokat tanulok belőle. Tragikusnak tartom, hogy mára szinte teljesen feledésbe merült mindaz, amit Heidegger a technika lényegéről mondott, hogy a jelenkori gondolkodásból hiányzik az a mély, a jelenség alapjaiig hatoló technikaikritika, melynek semmi köze holmi romantikus maradásához, a technikai civilizáció egyes mozzanatainak felszínes kritizálásához. És bár a keresztény filozófia *contradictio in adjecto*, ez nem jelenti azt, hogy ne lenne elemi szükség arra, hogy a Biblia tanításai alapján elgondolkodjunk azon, hogyan hatnak ránk, bibliai értékeket valló keresztényekre a technikai civilizáció olyan jelenségei, mint például a modern kultúra úgynevezett „ikonikus fordulata”, vagyis egy olyan vizuális kultúra megjelenése, mely visszaszorítja a nyelvet, az írást? Vagy hogyan gondolkodjunk arról az etnológusok által tárgyalt jelenségről, mely szerint a modern kultúra egyre dominánsabb térbelisége magát az időbeliséget, a történetiséget is a térbeliség nyelvére fordítja le, mintegy magába nyeli az időt? Milyen következményei várhatók nemcsak az időnek, de a lokalitások, a kiemelt, megjelölt, belakott, ott-honnak nevezett stb. helyek fokozatos nivellálódásának, eltűnésének is, mely ugyancsak a tér mérhetetlen kitérülésének, a virtuális, mediális terek révén történő átalakulásának a következménye?

Hit és filozófia között ugyan valóban nincs átjárás – ezért is hagy engem hidegen az úgynevezett vallásfilozófia –, viszont ez nem jelenti azt, hogy a hithez ne tartozna szorosan hozzá a gondolkodás maga. Sokan úgy gondolják, hogy a hit valamiféle misztikus állapot, vagy pedig valami irracionális

lelki folyamat. Ebből annyi igaz is, hogy a teremtő Istennel való kapcsolat valóban természetfölötti, s Isten emberré válása Jézus Krisztusban a szeretetnek olyan érthetetlenül nagy és csodálatos tette, amely pusztán az emberi ész racionalitása számára csak bolondságnak tűnhet. A hit azonban természetfeletti, paradox és bolondság volta ellenére is az elképzelhető legizgalmasabb gondolkodói folyamat. A jelentős hívő gondolkodók – Augustinus, Pascal, Hamann, Kierkegaard és mások – írásait olvasva ezt érzékeljük is, mégis sokkal egyszerűbbnek tűnik nem gondolkodni, egyházi tanításokat gondolkodás nélkül tovább mondani, az élő Istenhez fűződő szeretetkapcsolatot formalításokra, rítusokra redukálni. Ezzel szemben, ha csak azt meggondoljuk, hogy a Biblia valóban Isten hozzánk szóló személyes üzenete, és hogy ez a beszéd nem tételes rideg igazság, hanem maga az Élet, világító fáklyaként maga a személlyé lett Igazság, akkor csupán ennek az egy könyvnek részleges megértése nagyobb gondolkodói feladat, mint ami egy élet során elvégezhető. A filológusnak pedig, akinek tartom magam, olyan paradoxonokkal, feloldandó ellentmondásokkal teli olvasmány, mely folyamatos tanulmányozásra ösztönöz, olyan összefüggések megértésére, melyek csak akkor nyílnak meg, ha egyetlen látható, tapintható életben, jellemben, beszédben egyesülnek, Jézus Krisztusban.

Visszatérve a filozófiára: a filozófia iskolázza a gondolkodást, Heidegger mellett különösen az antik filozófia, elsősorban Platón, de a szofisták olvasása volt tanulságos ebből a szempontból. Segít elvetni a hétköznapi vélekedéseket, a sekélyes felületes megoldásokat, kételyt támaszt a környezetünkben uralkodó mindenkori vélt igazságok iránt, tehát

megtanít kételkedni, ami nélkül véleményem szerint hit sincs, csak legfeljebb hiszékenység van, és megtanít helyesen kérdezni is. Sajnálatos dolognak tartom, hogy a kereszténység mai képviselői általában nem csodálkoznak rá az őket körülvevő jelenségekre, nem töreksenek a kritikai gondolkodásra. Ebből a szempontból ma is tanulságosak Heideggernek a technika lényegéről tett megállapításai, vagy az, ahogyan egy keresztény gondolkodó kortársa, Max Picard töprengett a modernitásról, mint olyan képződményről, mely szüntelen menekülésben van Isten elől. Nem osztom a dekonstrukcióval szemben tanúsított konzervatív idegenkedést sem, mert ez a szemléletmód éppen arra mutat rá, hogy korunkban semmit sem lehet konzerválni, minden lebontásra kerül, ami csak tradíció, ami egy kétezer éves európai hagyomány szövete. Úgy is mondhatnánk, hogy minden újabb megóvási kísérlet újabb lebontást eredményez, mivelhogy ez utóbbi megkerülhetetlen elemévé vált a konzerválásnak. Az ellenség – mondja az Ige is – mindig belül van, sosem kívül.

A filozófiával való kapcsolatomban az elmúlt tízegynéhány évben azáltal újult meg, hogy kezdtem elmélyedni keresztény gondolkodók, először Kierkegaard, majd Johann Georg Hamann írásaiban. Dér Katalin is említette, hogy milyen nagyszerű és építő olyan gondolkodókkal foglalkozni, akikkel az ember valamifajta szellemi rokonságot érez. Az alkati, tehetségbeli különbségek ilyenkor kevésbé számítanak, sokkal inkább a rezonancia, mely valóban új távlatokat nyit az olvasás mélységében.

Elsőként Kierkegaard-t fedeztem fel újra, akit a megtérésem előtt is gyakran olvastam, akkoriban azonban nem volt

igazán mély hatással rám. Míg korábban a *Vagy-vagy* híres Don Giovanni elemzése nyűgözött le elsősorban, és taszított is, mert a szerelemről és az érzékiségről vallott gondolatait nem tudtam rokonszenvvel követni, most a hívő gondolkodóhoz fűződő viszonyom mutatott hasonló kettősséget. Le-nyűgözött álnéven írt filozófiai írásainak, majd később névvel is publikált keresztény beszédeinek mélysége és az a radikálisan magas mérce is, melyet a keresztény életvitelnek állít. Ugyanakkor azonban megmaradt bennem valamiféle idegenkedés attól a végletes exkluzivitástól, attól a mártíromságig vállalt szigorúságtól, sőt, olykor örömtelenségtől, amely ezeket a rendkívül gondolatgazdag és fantasztikus retorikai leleménnyel megírt írásokat áthatja. Néhány év után így jutottam tovább Johann Georg Hamannhoz, aki a 18. században élt, de megszerettem olyan korai egyházatyákat is, mint Tertullianus. Továbbá az is meglepett, hogy alig ismerjük modern kori rokonaikat, például az előbb már említett Max Picard-t, de még Gabriel Marcel is jószerével feledésbe merült.

Ezekből az olvasmányaimból a kutatás szintjén csak Johann Georg Hamann műveibe mélyedtem igazán bele. Hamann nem könnyű olvasmány, sőt, nagyon nagy kihívást jelent az, hogy ezek az írások tele vannak burkolt idézetekkel a Bibliából és egyéb antik és modern kori írók műveiből, és ezen idézetek felfedése nélkül nem is érthetőek. Életfeladatnak is elég lenne csak Hamannt magát megérteni. Ez akár el is bátortalaníthatott volna, ha nem fedezem fel írásaiban szüntelenül a bibliai idézeteket, melyek számomra szinte Ariadné-fonállá váltak, s ha nem lett volna az az érzésem, hogy e fonál mentén másként tudok majd róla írni. Minde-

nekelőtt nagyon megszerettem látszólag enigmatikus költői nyelvezetének érzéki teljességét, gondolkodásának szenzuális realizmusát, és azt az életteljességet, azt a fergeteges, sokszor szinte rusztikus humort, amely az írásait áthatja. Nagyobb kontrasztokat hívó gondolkodóban el sem lehet képzelni, mint önála. Csapong a gyermeki egyszerűség és a legtudósabb elmélkedés között, rendkívüli érzékenysége mellett szinte groteszken realista, kítőró életszeretete és életigenlése gyakran hajlik melankóliába, és bibliai gondolkodásából sugárzó, szeretettel teli hitéhez gyakran párosul prófétai komorság. Ez irányú kutatásaim máig lezáratlanok, mindössze odáig jutottam, hogy magyar és német nyelvű Hamann-könyvem mellett jó néhány szacikket is publikáltam. Tovább szeretném gondolni még a hamanni gondolkodás központi tételét, a világ nyelviségét, mely szerint valóban a beszéd, Isten szava az, ami a világmindenséget életre hívta és fenntartja. A világ ennek alapján számunkra nyelvileg létezik. Vagy egy másik területet emelve ki, az antropológiát: Hamann a testi lét minden mozzanatát a maga legapróbb részleteiben képes Isten emberré válásából, Jézus megtestesüléséből magyarázni. Ebből a szempontból értékeli fel a testi létet a maga esendőségében is, mint valami mennyeknek a zálogát, Isten irántunk mutatott gyengédségének, szerelmének megmutatkozását.

Az a további tervem, hogy ezeket a gondolkodókat egy „alternatív gondolkodástörténeti” folyamatba helyezzem bele, egyelőre – jelenkori távlatok híján – zárójelbe került. Az alternatív gondolkodástörténet fogalma egyébként Isaiah Berlintonól származik, aki egy olyan filozófiai vonulatot jellemzett ezzel, mely Vicón, Herderen és Hamannon át máso-

kig csupa olyan szerzőt vonultat fel, akik a korukban mérvadó akadémikus filozófia ellenében gondolkodtak, azt mintegy provokálták. Ebbe a fogalmi meghatározásba felfogásom szerint igen jól illeszkednek egyes hívő gondolkodók is, de talán csak egy-egy portrészorozatot lehetne írni róluk, mert a 18. században még viszonylag több ilyen jelentős keresztény szerzőt találunk, a 19. század már szinte vákuum, a 20. században pedig sajnos a 60-as évekre tudom tenni az utolsó feljegyzéseimet. Tudtommal ebben az időszakban megszakadt ez a fonál.

Irodalom és kortárs kultúra

Amikor Fabiny Tibor felkért erre a bemutatkozásra, pályámban spontán módon a Kerényi-féle mítoszfeldfogástól történt elmozdulást emelte ki. Noha Kerényi-tanulmányaimat és a többi mitológiai tárgyú írásaimat ma is gyakran idézik a nemzetközi szakirodalomban, irodalomtudósi pályámat mégis három másik mozzanattal tudom a leginkább jellemezni. Az egyik meghatározó sajátság nyilvánvalóan az antik irodalom iránti vonzalmam, illetve ennek folyamánként az európai, mindenekelőtt természetesen német esztétikai kultúra és irodalom ama hagyományának előtérbe helyezése, amely az antikvitás vonzásában, annak megújításaként határozható meg. Ebbe a vonulatba tartoznak az antikvitás modern kori jelenlétével foglalkozó írásaim éppúgy, mint a klasszikus német költészetéről folytatott kutatásaim. Irodalomszemléletem második alapjellegzetességét pedig ál-

talában a költészethez fűződő viszonyomban érzekelem, harmadsorban pedig keresztény szemléletemnek a kortárs gondolkodói áramlatokkal folytatott diskurzusát szeretném kiemelni.

Klasszicitás

Ami az antikvitás modern kori jelenlétét illeti, egyetemista éveim óta intenzíven foglalkoztatott először Janus Pannonius, majd Berzsenyi Dániel, végül pedig Friedrich Hölderlin költészete. A német költő görög drámafordításaiból írtam a nyolcvanas évek elején a kandidátusi disszertációm. Már ekkor elgondolkodtatott az a sajátos körülmény, hogy éppen Szophoklész *Antigonéjának* és *Oidipus királyának* a fordítása során vált a költőben visszafordíthatatlanná az a pszichotikus folyamat, mely azután az összeomlásához vezetett. Hívóként először ezt a könyvet kellett megírnom újra, előbb a magyar, majd két évre rá a német publikáció céljából. Tehát kétszer is fel kellett tennem a fenti kérdést, hogy – a biográfiai tényektől elvonatkoztatva – mik azok az egymásnak feszülő ellentmondások magukban a szövegekben, amelyek a költői világképet, a költői szövegek intertextuális terét egyszer csak szétfeszítik. Felfigyeltem arra, hogy miközben Hölderlin görögobb szellemiségű akart lenni maguknál a görögöknél, és Szophoklész szövegeit vissza akarta vezetni archaikus, dionüszoszi ősforrásaira, ugyanebben az időben a kései himnuszaiban egyre központibbá és egyúttal irritálóbbá válik számára az Egyetlen Fiú, Krisztus alakja. Versek

egész sorát írja róla úgy, hogy ezek egyikét sem tudja befejezni. Következésképpen kirajzolódik egy jól érzékelhető törésvonal az archaikus tragikus görögségben mindenki másnál jobban elmélyülő fordító és a Krisztus-himnuszok lírai énje között. Egy helyütt maga Hölderlin is a történelem sebének nevezi a Fiú megjelenését, s talán ez az ephesosi sebhely, ahogyan ő nevezi, tapintható ki a német költő kései versein is.

Az, hogy pszichózis és költészet interferenciális, egymást erősítő kettősébe bevontam harmadik tényezőként a vallást is, akkoriban nem kis vihart kavart itthon és külföldön egyaránt. Egyre inkább azt tapasztaltam, hogy olyasmire világítottam rá a költő életművében, amire eddig nem figyeltek fel, és ezzel meg tudtam újítani egy olyan kutatási témát, melyben egyébként mint külhoni germanistának, nem sok esélyem lenne a meghallgatásra. Azóta egyre gyakrabban idézik ezt a német nyelvű Hölderlin-könyvemet, s második németországi Hölderlin-könyvem is éppen megjelenés előtt áll.

A klasszicizmusok, az antikvitás modern kori jelenlétének vizsgálatában ez a motiváció különösen kényes kérdésnek bizonyulhat, hiszen az antik görögséget a maga humanizmusával gyakorta a bibliai héber gondolkodásmód szöges ellentétének szokás gondolni. Kierkegaard velősen fogalmazott, amikor leszögezte, hogy a Krisztus előtti és a Krisztus utáni pogányság alapvetően különbözik egymástól, mert a Krisztus előtti pogányság Krisztus felé halad, a Krisztus utáni viszont Krisztustól elfelé tart. Hadd hivatkozzak ebben a kontextusban Gordon Kirk egyik fontos megállapítására is, mely szerint a görögök a saját istenvilágukhoz a velük született sajátos ésszerűséggel viszonyultak. Ennek eredményeként fokozatosan elhatárolódtak a démonikustól, a keleti mi-

tológiák monstruózus, burjánzó képzeletvilágától, s a mitológiát a filozófiai gondolkodás partnerévé tették. Következésképpen a mitológiai rendszerükben számos olyan pozitív képesség munkál, mely a mágikussal, a démonival szemben a racionalitásra hivatkozik.

Filológusként abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy nem kell tudományosan érvelnem Kirk vagy Kierkegaard állítása mellett. Viszont nagyon jó iránytűnek bizonyulnak ezek a megállapítások például akkor, ha az antikvítás modern kori jelenlétében szét kell választani az újpogány jelenségeket, a kultikus tiszteletet az antik irodalom és művészet termékeny hagyományától. Az antik mitikus történetek számomra olyan szkémái az esendő emberi élet legfontosabb alaphelyzeteinek, melyek ilyen koncentráltan, ilyen sűrítettségben később nem jönnek létre többé. A kiegyensúlyozott esztétikai ítélettel sem válik azonban megkerülhetővé a neoklasszicista mozgalmak tárgyalásának alapvető dilemmája, hogy ezek a művészeti, költészeti törekvések a kereszténység ellenében igyekeznek az antik művészet energiáit újjáéleszteni. Igaz ez Winckelmannra, Goethére éppúgy, mint Schillerre, Heinére vagy Nietzsche-re. Vagyis, Kierkegaard-t ismételten idézve, elfelé vezetnek a Krisztustól. Számomra azonban a kereszténység sosem apologetika, ezért annak mindenkori kritikája bizonyos kontextusban gyakran értékesebb lehet, mint maga a megrekedt, elsőkélyesedett hagyomány. Feltehetőleg erre gondolhatott Hamann is akkor, amikor azt állította, hogy számára minden könyv „Biblia”. Hamann nyilvánvalóan sokkolni akart ezzel a kijelentésével. Hogyhogy minden könyv „Biblia” egy hívő ember számára? Minden könyv kinyilatkoztatott igazság lenne? Természete-

sen nem erről van szó, hanem arról, hogy mindent, valóban mindet lehetséges a Biblia fényében olvasni, úgy érteni és értelmezni, hogy átvilágítsa a Biblia igazsága.

Az én olvasói regiszterem persze sokkal szűkösebb a Hamannénál, aki valóban falta a könyveket, s az antik eposzoktól az arab meséken át a sikamlós francia regényekig terjedt az étvágya. Nem akkor olvasunk egy művet keresztény szemszögből, ha azt ítélgjük, vajon hitt-e a szerzője vagy sem, vagy ha a művet valamilyen eszmeiségre redukáljuk és azt szembesítjük a Bibliával. Éppen ellenkezőleg: abból kiindulva, hogy Isten valóban mindenkinek szabadságot adott arra, hogy elfogadja-e őt és az ő Fiát, vagy nem, ezt a szabadságot nekünk is meg kell adnunk minden szellemi terméknek. A könyvek „Bibliaként” történő olvasása értelmezésben azt jelenti, hogy minden igazi műalkotás valami lényegeset mutat meg az emberi életből, s ennek önmagában, immanens értelmezéssel történő feltárása sosem mond el lent annak, amit a Biblia közöl a megváltatlan emberi létről. Az Ige iránytűje tehát nincs ellentmondásban a tudós distanciával.

Költészet

Pályám folyamatossága ellenére is úgy érzem, hogy ízlésem, érdeklődésem az elmúlt tizennyolc évben többször is jelentősen megváltozott. Ami a költészetet illeti, az iránta való érzékenységét még Németh G. Béla keltette fel bennem egyetemi éveim során, amiért ma is hálával gondolok vissza

rá. A költészettel való foglalatosságom hosszú ideig csak a fenti keretek között, azaz a klasszicitás vonzásában érvényesült. Az utóbbi években azonban tudatosult bennem veszteséggként is a költészet folyamatos háttérbe szorulása. Nemcsak Németországban, Magyarországon is jellemzővé vált a kritikusoknak az a jóslata, mely szerint a költészet nem illeszkedik sem a modern kultúra medialitásához, sem pedig a felgyorsult időhöz, következésképpen véget is ért. Az irodalom e legősibb műfajának egyre idegenebbé válása még inkább felkeltette bennem a költészet mint nyelv, mint beszédforma iránti vonzódásomat.

Érdeklődésemre régebben rányomta a bélyegét Heidegger és Gadamer ízlése és az ő nyomukban kibontakozó szövegértelmezési iskola, a költészet önértékének újrafelfedezésével azonban felszabadultam e korlátok alól, s elkezdtem eddig nem ismert lírikusokat is olvasni. Többek között olyanokat is, akiket véleményem szerint méltatlanul szerény helyre sorolnak a 20. századi líra történetében, mint például Else Lasker-Schülert vagy Johannes Bobrowskit. E két lírikust tökéletesen ellentétes személyiségek volt, poétikájuk is végletesen eltérő. Lasker-Schüler excentrikus szerepeivel, az expresszionizmusból induló, pattanásig feszített lírai nyelvvel, szerelmi lírájának sötét izzásával, héber biblikus hangnemével szemben Johannes Bobrowski hermetikus természet-lírája igazi ellenpont. Mégis egyik legkedvesebb költőjének, szellemi rokonának tekintette az NDK-ban élő Bobrowski az akkor már halott Lasker-Schülert, s egy nagyon szép versében állított emléket neki.

Mivel egyébként igen ritkán van alkalmam magukról a költő személyiségekről szólni, ezért hadd jegyezzem meg,

hogymindkettejük életútja igen különösen alakult. A zsidó származású, Krisztus-hívő Else Lasker-Schüler a század első harmadában még a legnagyobb lírikusnőnek tartották, ezt maga Gottfried Benn állította róla. Annál is különösebb, hogy miután a náci üldöztetést túlélve másodszor is visszatért ősei hön vágyott földjére, Palesztinába, olyan elmagányosodásban és elszigetelődésben lett része, hogy szó szerint éhen halt. Versei mellett azt is csodálom benne, hogy mindezt panasz nélkül, szinte természetesen fogadta, s csak az volt a számára fontos, hogy az Olajfák hegyén temessék el, mert hite szerint az első között akarta onnan megpillantani az Olajfák hegyére visszatérő Jézus Krisztust. A hívő baptista családból származó Johannes Bobrowski életútja sem fordulatoktól mentes. Kelet-Poroszországból menekült át a későbbi keletnémet területre. A szelíd, kiváló zenei érzékenységgel rendelkező, Klopstockon, Hamannon és Hölderlinen iskolázott lírikus sikerei ellenére sem vált igazán ismertté, s ma is csak nagyon kevesen merik kimondani, hogy valóban a német líra első vonalába tartozik. Fiatalon, szinte észrevétlenül távozott az életből egy hirtelen támadt vakbélgyulladás következtében. Ezek a különös életutak példák a keresztény hitvallás drámaiságára, s ez a drámai feszültség a lírájukban is jól érzékelhető.

A líra területén egyik legutóbbi tanulmányomat egy NDK-ban élt költőről írtam, Erich Arendtről, aki a 60-as, 70-es évek egyik legizgalmasabb, egyszerre klasszikus és teljesen modern költője. Ezt a költészetet nem a hit, hanem éppen ellenkezőleg, a percepció hihetetlenül szikár anyagszerűsége, a lírai beszéd szinte kővé meredt koncentrációja teszi nagyszerűvé. Ő is jószerével elfeledték, amiben talán a politikai

pártállása is közrejátszik, hogy tudniillik sok évtizeden át naivan meggyőződéses baloldali szocialista volt. Noha ebben az esetben is elmondhatom, hogy a költői személyiség is közel áll hozzám, mindenekelőtt az egyszerű emberek iránti szolidaritása, az egyszerű élet iránti vonzódása miatt, mégis az egyik legfontosabb elvem: csak jó vagy rossz vers létezik. Lasker-Schülerben megragad az ima ősi, lírai beszédhelyzetének az ótestamentumi héber költészet erejével történő fel-elevenítése, Bobrowski természetlíráját titokzatosan, gyakorta szinte apokaliptikusan áthatja a természetfeletti. Arendt lírai nyelvében pedig erővel telítetté válik az egyedülálló, totális szó a maga villámlásszerű, bevilágító hatásával az archaikus görög líra, Pindaros vagy a kardalok nyelvéhez hasonlóan. A költészet nyilván nem ősnyelv, nem az emberiség anyanyelve, de éppenséggel mint költészet rokona a bibliai nyelvnek, melyet Hamann az emberi költészettel szemben Isten költészetének nevezett.

Dekonstrukció és kulturális tudományok

Ma a kereszténységet kulturálisan leginkább a hagyomány-örzéssel kapcsolják össze. Ezzel szemben én inkább az első századok vagy a reformáció keresztényeinek azon mentalitásához igyekszem kapcsolódni, mely a keresztény gondolkodásban a radikálisan újra törekvést, az úttörő szellemiséget ismeri fel. Ez az úttörő szellemiség akkoriban megmutatkozott a művészetben, az irodalomban és a tudományban is. Ezen korszakok lendületéből, pezsgéséből azonban sze-

mélyesen ma is levonhatók bizonyos konzekvenciák. Számomra nagyon fontos, hogy ne felszínesen értsem meg a jelenkori gondolkodói, tudományos irányzatokat, hanem azokat valóban hasznosítani tudjam egy korszerű tudományosság céljából. Hamann-könyvem sok szálon érintkezik a kortárs filozófiával, a dekonstrukcióval és az újabb fenomenológiával is. A kortárs gondolkodásba való beilleszkedés révén azonban nem „korszerűnek”, „modernnek” kívánok hatni, ez számomra nem „csomagolás”, hanem igyekszem érvényesíteni azt a meggyőződésemet, hogy a keresztény gondolkodás a tudományosságban sem szükségszerűen konzervatív, hanem éppen ellenkezőleg, kora leginnovatívabb törekvéseivel érintkezve, azok eredményeit a maga biblikus elvei alapján hasznosítja, igazi célja az, hogy lépésekkel előttük járjon. A derridai dekonstrukció például nagyon sok mindent lebontott azokból a megcsontosodott gondolkodó pozíciókból, amelyek a biblikus gondolkodásnak is akadályát képezték, a kulturális tudományokon belül az utóbbi években annyira kiemelt emlékezet-kultúrának a kutatása pedig még mindig új lehetőségeket nyit az irodalomban megmutatkozó történeti emlékezet konstrukcióinak felismerésére, kritikai vizsgálatára. A kutatásban és a tanításban is arra törekszem tehát, hogy rámutassak: ne higgyük, valami attól jobb, hogy régibb, avíttabb. A porosság nem tesz semmit sem jobbá, igazabbá.

Hit és életút

Végezetül szólni szeretnék még a saját életpályámról is. Azzal kezdtem ezt a bemutatkozást, hogy életem egy nehéz krízisszituációjában találkoztam Jézus Krisztussal, és ő új életet adott nekem. Nem mondhatom el azonban, hogy ez az új élet problémamentesen, csak úgy simán telt volna eddig. Éppen ellenkezőleg, nagyon mozgalmas, eseménydús. 1997 végén egy belső számvetés folytán megrekedtnek, további perspektíva nélkülinek ítélték akkor már éppen húsz éves szegedi oktatói karrieremet, és a váltás reményében kiléptem docensi állásomból. Ez a váltás be is következett, de nem úgy, ahogyan elképzeltem. Első körös Széchenyi-professzúrám, beadott akadémiai doktori értekezésem ellenére zárt falakba ütköztem. Ez az önmagában nem túlzottan örvendetes esemény azonban mégis egyaránt javára vált hitemnek, jellemem bibliai formálásának és szakmai fejlődésemnek: megnyitotta számomra Isten csodálatos gondoskodásának forrásait. Egy- más után hívtak meg jobbnál jobb ösztöndíjakra, vendégprofesszúrákra Németországba és az Egyesült Államokba is, így tudtam megírni magyar és német nyelvű Hamann-könyve- met, korszerűsíteni szakmai ismereteimet, értékes kapcso- latokra tettem szert. Ez idő alatt éltem Berlinben, Münster- ben, Wolfenbüttelben, Marbachban, Bad Homburgban, Ro- chesterben, Rómában. Életem szinte lebegés volt az alattam tátongó szakadék felett, melybe nem estem bele, mert Isten a karjaiban tartott. Nagyon tanulságos, eseménydús, de egy- úttal nagyon kimerítő korszak volt, valóban napról napra megéltem azt, hogy idegen és vándor vagyok. Meg kellett tanulnom, hogy nem vagyok már a magamé, hanem Isten tu-

lajdona lettem, és ő határoz felőlem. Ez egyfelől valóban a legcsodálatosabb szabadsággal tölt el, mert nem szolgálok ki ideológiákat, politikai pártoskodásokat, és nem tudok rabjává válni a saját elképzeléseimnek, a karrieremnek sem. A kíváráns, a türelem, a szorgalmas munka megélt időszaka azonban Isten törvénye szerint áldást von maga után, és ez az áldás meg is mutatkozott az életemben.

Isten választottjának, elhívottjának lenni számomra azt jelenti, hogy mint „krisztusi” ember a gyengeségeimmel, a hibáimmal együtt is őhozzá tartozom. Elhívott az, akit Isten kihív a világból, hogy mindenekelőtt őneki szolgáljon: Jézus Krisztus kihív minket az életre, a világosságra. Mindebből következik, hogy szuprakonfesszionális szempontból számomra nincs különösebb jelentősége a tradíciónak, nem tartozom a moralizáló, a politikai hatalmi törekvéseket kiszolgáló, vagy csak éppen társadalmi identitást adó „kereszténységhez”. Mivel gyakran utazom külföldre, és Európa több városában rövidebb-hosszabb ideig éltem, megtanultam, hogy minden keresztény közösségben otthon tudjam magamat érezni, ahol a Krisztus iránti szeretet és a neki való feltétlen szolgálat határozza meg a közösség életét. Hiszem, hogy egyre több keresztény hívő ember él ezen a glóbuszon, de Jézus mégsem tömegekről és társadalmi intézményekről beszélt, amikor azt mondta, hogy ha ketten vagy hárman összejönnek az ő nevében, ő ott van. Véleményem szerint a hívő mindenkor a helyén van, otthon van, ha Jézusnak ezt a kijelentését szem előtt tartva meg tudja az életét osztani másokkal. Gondoljunk csak Ézsaiás prófétai kijelentésére, mely szerint „a szigetek várnak az ő tanítására”, a szigetek várják a Megváltó eljövetelét: „Engem várnak a szigetek, és karomba vetik reménységüket” (Ézs 42,4 és 51,5).

Hivatás foglalatosságok között

A rajzfilmtől a teológiáig

Békési Sándor

Békési Sándor a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának a dékánja. Szakmáját tekintve: rajzfilmrendező, grafikus; hivatására nézve: református teológus. 1972-től 1990-ig a Pannónia Filmstúdióban dolgozott mint mozdulattervező, majd rajzfilmrendező. 1985-ben a Magyar Iparművészeti Főiskolán szerzett diplomát, ahol 1994-ig óráadó tanárként tanított. 1991-től 1996-ig a KRE Hittudományi Karának volt hallgatója, lelkésszé szentelése után két évig a Kálvin téri református gyülekezet beosztott lelkésze. 1998-tól tanít a Hittudományi Kar Rendszeres Teológia Tanszékén, s ugyanott 2004-ben doktorált teológiai esztétika témából. Néhány munkája mindkét területről: az animációs filmek közül: Fények virradat előtt c. 4 perces egyedi, A vázák meséi c. 24×12 perces animációs TV-sorozat. A teológiai munkák közül: Ergon. A keresztyén esztétika teológiája (könyv, 2003. sajtó alatt), Sztephanosz khrisztianosz. István király teológiai etikája Intelmei alapján (könyv, Budapest, 2001).

Hivatás és foglalkozás

Nagy megtiszteltetés a nyilvánosság előtt beszélnem saját vallásos megtérésem körülményeiről és következményeiről, amelyet egyébként nagyon nehéz megtenni a lelki pornográfia és az önmutogatás veszélyei nélkül. Különösen így van ez korunkra jellemző önös és énes beszédek közepette.

A vallásos megtéréssel kapcsolatos személyes megnyilatkozás nem könnyű feladat abban a vonatkozásban sem, ha annak átformáló jellegét a foglalkozásokra vetítve vizsgáljuk. Pedig tanulságos mindenképpen: abban az esetben is, ha megmaradt, s akkor is, ha megváltozott az, amivel az érintett személy élete folyamán foglalkozik. Az előbbi esetben a megmaradt tevékenység közben végbement változás, az utóbbi esetében az abbahagyott és az újonnan megkezdett foglalkozások között megmaradó lényegi azonosság felfejtése az izgalmas. Minden esetben a hivatás és a szakma viszonyáról van szó, melynek titokzatos törvénye az, hogy a vallásos megtérés következtében a hivatás megmarad, s csak a foglalkozás változik meg, ha egyáltalán megváltozik.

Foglalkozását megváltoztatva Simon, a halász, emberhalásszá lett Péter apostolként, miközben elrendelt hivatása, a halászat, mindvégig megmaradt. Sátorkészítő szakmájában kitartó Saul Krisztus-üldözőből Pálként Krisztus-követővé, benjaminita farkasként zsákmányszerzőből zsákmányosztóvá, Krisztus elhívásában küldötté lett. Ugyanakkor mindvégig megmaradt eleve elrendelt hivatásában mint apostol, a mennyei sátor szövetének szövője.

A hivatás ugyanis szellemi, mennyei dolog, olyan tervrajz és program együtt, amely nem az ember megfontolásából,

hanem Isten akaratából való ajándék, még ha terhes, fájdalmas ajándék is. Ezért a hivatást szakiskolában nem lehet elsajátítani, sem tanítani. A foglalkozások a körülmények behatásától és alakulásától függnék, a családi hagyomány vagy az illető tetszése, kényszere választja meg, mesterségét és tudományát egész oktatási intézményrendszer képezi. Komoly hierarchia jellemzi viszonyukat is. A hivatás fölötté áll a foglalkozásoknak, hiszen ezek az örökké megmaradó hivatás törékeny, mulandó részei csupán, változásra ítélt eszközök. Az ember életében nem az a fontos, mi a foglalkozása, hanem az, ami a hivatása. A hivatásra való rákérdezés nem más, mint a saját karakter megelévése, a helyes önismeret kulcsa. A Pál apostol által megfogalmazott hivatáshoz való hűség (1Kor 7,20) és a foglalkozások sokszínűsége mentén érdemes tehát valamennyi vallási megtérő életét elemezni, ha az örök elhívás Urát kívánjuk minden esetben mindenképp mögött megtalálni.

Ámortollak borostyánkőben

Tíz éves voltam, amikor láttam Walt Disney *Csipkerózsika* című egész estés rajzfilmjét. A filmnél jobban emlékszem arra a vetítés utáni fogadalomtételre, amelyet otthon titokban, a zárt mellékhelységben tettem magam előtt: olyasmivel kívánok foglalkozni ezentúl én is, olyan alkotásokat akarok létrehozni, amelyekkel meg tudom sirattatni és nevetetni, egy szóval el tudom gyönyörködtetni az embereket. Élesen villant belém az a felismerés, hogy a szépség a részvét következmé-

nye, s a próbatétel sírása és a felszabadultság kacagása egymást követik, sőt egymást feltételezik. Az alkotáson keresztül ezt a mélyben rejtőző drámát szerettem volna felmutatni mindenkinek. Természetesen bennem volt az a simogató hiúság is, miszerint én irányíthatom a sírást és a nevetést egyaránt. Akkor, gyermekként azt gondoltam, ennek egyetlen eszköze és útja a rajzfilmkészítés. Animációs Rembrandt szerettem volna lenni.

A művészi pálya lázas elragadtatásában képtelen voltam odafigyelni Széky Endre lelkészünk hitoktatására, csupán színes bábszínházára emlékszem: a zöldellő Gecsemánékertben ide-oda helyezett vörös tógás Jézus papírmasé alakjára. Konfirmálásom után elhagytam a gyülekezetet a színes díszletek világáért.

Látván komoly szándékaimat, édesanyám már idejében egyengetni kívánta utamat. Kézen ragadott, s meg sem állt a Színház- és Filmművészeti Főiskola folyosójáig, ahol egy tüsi hajú, illatos pipafüstöt eregető úriemberbe ütközött. Hege-dűs Géza, a főiskola tanára volt az, aki végigmérve alakom, udvariasan felvilágosította édesanyámat, hogy kicsit korán hozott ide, egyébként is a rajzfilmmel való foglalatosság inkább képző-, mint filmművészet. Ezért irányított bennünket felejthetetlenül kedvesen, tanácstalan külvárosi keresőket a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolába. Így kerültem tehát a Török Pál utcába Percz Jenő József festőművész keze közé, mesteri könnyedségének és szivarfüstjének szédítő hatása alá. Ratkó-gyermekek lévén abban az időben rengetegen voltunk, s a túljelentkezés okán hat első osztályt indítottak, úgyhogy örülhettem a festő helyett a textil szakon elnyert helyemnek.

Szívesen emlékszem vissza szeretett iskolámra, sohasem bántam, hogy nem tudós gimnáziumba jártam. A „kis képző”, ahogy máig is ismerik, mesterségre és az anyag szeretetére tanított. Szén és olaj, tojástempera és vízfesték, nyers és égetett agyag, kompozíció és struktúra, fény és árnyék, mozaik kavicsok és üvegszemecskék éppúgy jelentőssé váltak számunkra, mint az emberi test az akt tanulmányozásának izgalmas és végtelen csodálatában. Akkor még nem tudatosult bennem, csak meghódolva éreztem, hogy Istennek nagyon kedves az anyag és az emberi test, mely mégiscsak az Úrnak rendeltetett és az Úr a testnek (1Kor 6,13). A folyosó falain festmények reprodukciói függtek, minden reggel Michelangelo *Dávidja* és Dürer *Apostolai* köszöntöttek, s minden délután Goya szolgáloja, valamint Gainsborough hercege búcsúzott tőlünk. Galériás könyvtára szentély volt számomra, elysium a hétköznapiakban, ahol művészi albumok csodái nyíltak meg szivacsoként mindent magába szívó szemem előtt. Rajztermünk ablakából furcsa érzéssel néztem át a Kálvin téri templomra, s a fekete ruhás kálvinistákra. Amellett, hogy az utcanév adójáról semmit nem tudtam, valahányszor a templomtoronyra szegeződött valami ismeretlen felé vágyódó tekintetem, annyiszor viszolygás fogott el a „fekete varjak csapatától”. Botticelli megszülető Vénusza győzedelmeskedett bennem akkor Savonarola kéréssel szemben.

A tékozló fiú meztelen talpa

Rembrandt holland festő hatása végigkísér az életemen. Az elemi és a középiskolai tanulmányi eredményeimért többször kaptam jutalomként Rembrandtról szóló könyveket. Ma már nem tartom véletlennek. Példát, igazodási pontot állított benne számomra az én mennyei Atyám: példát a szakmai bátorságra, az elhivatottság független átélésére, a szakmai igényességre, a belső világ megtalálására, az üdv-történetek megjelenítésére, a kitartásra, valamint a képes hitvallásra éppúgy, mint a hitvallás egyfajta képességére.

A szakközépiskolában szeretett és tisztelt festőtanárom, Miskolci László egyszer rendkívüli órát tartott a sok-sok sűrke kockarajzolás helyett. A terem közepére ült, mi tanítványok pedig körülötte támasztottuk a rajzbakot. A szentpétervári Ermitázsról tartott élménybeszámolójában Rembrandtnak *A tékozló fiú hazatérése* című festményéről beszélt órákig tartóan és életre szólóan. Akkor még fogalmam sem volt róla, de visszatekintve világos, hogy a Szentírást magyarázta a megtért fiú apja vörösen izzó ölébe rogyásáról, felénk fordított talpa meggyötört vonásairól, egy megfáradt, bűnökkel teli arc képéről a meztelen talp ráncaiban, kérgeiben. Mindezt azon valódi arc helyett ábrázolta a festő, amely alig kivehetően az apa ölébe süppedt. A lábról leesett papucsról, mint arcáról lehullt álarcról, és az Atya megbocsátó szeretetéről beszélt nekünk a tanár úr. Hát nem ez az igazság ábrázolása? Egy kitaposott papucsban, egy megfáradt talpban igaz portrét adni az emberről és az Isten szeretetéről? Megrázó csudálkozással töltött el az a felismerés, hogy a legjelentéktelenebb és legnyomorultabb tárgyban is meglelhető

az ember és Isten között letagadhatatlan kapcsolat köteléke, akár Van Gogh *Bakancai* vagy a „kis képző” diákjainak szürke kockái is legyenek azok.

Festőtanárunk elmondta azt is, hogy ő vasárnaponként nem templomba jár, hanem képtárakba és múzeumokba, mert a műalkotásokkal való találkozás az igazi istentisztelet számára. Később, temetésén tudtam meg, hogy unitárius volt; ugyanakkor szakiskolánk szekularizálódott műhelyében úgy beszélt a Bibliáról és Istenről, mint egy próféta. Felfigyelve szavainak jelentőségére, követni szándékoztam ezt a nagyszerű embert, s magam is minden vasárnap délelőtt a Szépművészeti Múzeum festményei előtt a szakközépiskolánkban elsajátított vizuális nyelv segítségével szembesülhettem azzal az ismeretlennel, aki immár nemcsak a sirattatás és nevetetés gyönyörködtetésének szolgálatára hívott és vonzott, hanem az ember mélyebb megismerésére is. Mire leérettségiztem, már nyilvánvalóvá vált számomra, hogy az embert megismerni csak teremtettségeinek szenvedélyekkel és szenvedésekkel teli körén belül lehet, a művészeti élmény valláson alapuló összefüggéseiben.

Árkádiában éltem én is

A Szépművészeti Múzeumnak nemcsak a képtárát, hanem könyvtárát is látogatni kezdtem. Az állandó egyiptomi kiállítás tárlataiban kihelyezett tárgyak feliratai úgy tunk nekem, hogy megismerésük által felfejthetem az ősi vallás titkát. Az egyiptológia iránti vonzalmamnak köszönhetően

ismerkedhettem meg Varga Edith és Wessetzky Vilmos egyiptológusokkal, akik sokat segítettek az óegyiptomi nyelv és írás tanulásában. Wessetzky professzor nemcsak irodájában fogadott egy-egy fordítás megbeszélésére, de meghívott egyetemen tartott előadásaira is, ahol módomban állt a hieroglif szövegek olvasását és értelmezését gyakorolnom. Ez a lelkes stúdium egészen katonai szolgálatomig tartott, amikor egyszer a buszon a hazafelé cipelt, szennyes zoknikkal teli táskámmal együtt el nem lopták egyiptomi jegyzeteimet is.

A holt nyelvvvel való rendszeres foglalkozás megosztotta figyelmemet, s egy életre a kép és a szöveg kettős szeretetének feszültségét ültette el bennem. A vizuális és verbális nyelv alapvető különbözősége, ugyanakkor olvashatóságuk révén gyümölcsöző egymásra hatásuk azóta is foglalkoztat a teológián belül éppúgy, mint a képzőművészetben. A képzőművészet és az animációs filmezés mellett ez felkeltette érdeklődésemet az egyiptomi nyelv mellett a görög és latin irodalom iránt is. Nem tudományos foglalkozás szintjén kívántam az ókori irodalom kutatását művelni, csupán ezek ismeretében az életemet szerettem volna egyfajta elhivatottság vonalába állítani. Már az egzisztenciális elkötelezettség eldöntésének igényével kerestem önmagam. A szocialista rendszerben, amely nemcsak szekularizált, de jócskán átideologizált volt, nem találtam más értéket, mint Seneca *Erkölcsei leveleit*, Marcus Aurelius elmélkedéseit, Plutarkhosz felemelő gondolatait.

A szakközépiskola harmadik évében átkértem magam a textil szakról az akkor induló, két éves animációs szakra, amelynek vendégtanára Jankovics Marcell volt. Gyermekkori vágyam egy része teljesülhetett, hiszen a rajzfilmkészí-

tés mesterségét tanulhattam tőle, s érettségi gyakorlati vizsgám egy egyperces rajzfilm lehetett. Talán érthető, hogy középiskola után nyomban elszegődtem a Pannónia Filmstúdióba, és jártam végig az animációs filmkészítés valamennyi állomásán. Kezdtem a *János vitézzel*, az első magyar egész estés rajzfilmben történő munkálkodással, majd következtek a *Mézga család* és a *Bubó doktor* sorozatok, a szintén egész estés Toldi-trilógia, az olajfestmény-technikával készített *Daliás idők*, valamint több külföldi megrendelés.

Közben a pompeji falfestmények megmozdításával animációs filmet kívántam készíteni, amelynek mondanivalója valamiféle sztoikus szerelem-szeretet megvallása lett volna suttogó latin nyelven. Persze nem kaptam rá pénzt azzal az indoklással, hogy a régi Róma végnapjai és a szocializmus hétköznapjai között nem lehet semmiféle analógia. Mindenesetre az, hogy a hellén világ olyan hatalmas erővel ragadott magával, a Római Birodalom amfiteátrumaiban mártíromságot szenvedő keresztyén hitvallók vonzásának tudtam be. Minden ókori művészeti emlékből és irodalmi alkotásból felsejlett számomra a nagy Pán halála felett felkelő egyetlen élő Isten. Azóta meg vagyok győződve a Jusztinosz által sztoikusból keresztyén felfogássá módosított *logosz szpermatikosz* egyetemes jelentősége felől.

A *Pannónia* rajzfilmstúdió úgy tűnik fel nekem, mint egy sziget a politikai és kulturális Pannón-medencében. Életem meghatározó részét töltöttem itt 1972 és 1992 között, úgyhogy elmondhatom: *et in Arcadia ego* – „Árkádiában éltem én is”. Együtt dolgozhattam mindazokkal a rendkívüli emberekkel, akik különböző helyekről és indíttatásból az ország ezen egyetlen helyére sereglettek össze, hogy közös érdek-

lődésükkel, a vizuális nyelv különös kifejező eszközével, az animációs filmmel foglalkozzanak.

Az akkor még Vörös Hadsereg útján (!) álló, a római impérium stílusjegyeit hordozó, szocreál sárga épületet mindig autentikusnak találtam a diktatúra és az alkotói szabadság ezen ütközőhelyén. Sokakkal ellentétben még a földszinti csarnok domborművei is tetszettek nekem, mert mégiscsak a valós helyzetet szimbolizálták: a klasszikus pásztoridill szereplői a tizedik múzsa eszközeivel játszanak ott, ahol a hatalom architektúrája rendezi el és szabja ki helyüket korlátaival, de egyben támogatásaival is. Bent, a műtermek izzó levegőjén, vagy kint, az azóta elfogyott kert körtefái alatt az eklogák emlékezetes párbeszédei, közös játékaik mellett mindig ott ólálkodott a gyanú, a féltékenység, az érvényesülés sandasága, a császár kegyeinek keresése, a megosztott alkotók közti repedések és sebek fondorlatos fenntartása. Szerelmek és gyűlölet; csodálatos sikerélmények és keserű megaláztatások részesei voltak a Stúdió szereplői. Igazi pogány hely volt.

Azonban valódi Vulcanus-műhely is volt, amelynek mélyében páratlan alkotások születtek. Joggal látta az akkori külföldi sajtó is a magyar animációt a világ élvonalában. Mintha egy helyre összpontosult volna az animációs alkotói vágy és tehetség; s nyilván ennek talán soha vissza nem térő feltételei adódtak akkor, amelyeket kultúrtörténeti szempontból érdemes lenne elemezni. Mindenesetre az animációs film műfaji sajátosságai folytán alkalmas volt arra, hogy az *ancien régime* szellemi korlátoltságában különböző tehetségek politikai feltűnés nélkül, de művészi szempontból sikereket érjenek el. Másrészt, mivel a korlátoltság csak bi-

zonyos témákat preferált, a döntéshozók ízlését és felelősségét tanúsítandó, az állami támogatás olyan nemzeti és egyetemes értékeket is fontosnak tartott megőrizni a filmszalagon, amelyek a mai eldurvult piaci körülmények között sohasem születhetnének meg.

Meghalván élni

Egyszer gyermekkoromban, hajókirándulás alkalmával Esztergom partján kötöttünk ki. Komor, sötét, esős idő volt. A hajó lassú beérkezésekor ámulva álltam a fedélzeten, ahogy fenségesen felénk magasodva egyre inkább közeledett a Várhegyen álló bazilika szigorú, klasszicista épülete. Szíven ütött ez a találkozás. Tudtam, hogy ezzel a komor hangulatban bemutatkozó várossal és Várhegyével örök frigyünk kötettett. A Keresztény Múzeum képeivel történő első élményem azóta is a lenolaj patinás illatát hozza az orromba, valamint a szentek szenvedéseinek őszinte kiábrázolását idézi fel. Ez a találkozás életemnek olyan részévé vált, mint a szülői ház: édesapám biztató tekintete vagy édesanyám ölelése. Ismét az anyag és a forma, a festékillet és a hitvalló cselekedet tartalma közötti feszültség hozott szellemi izgalomba.

Amikor első felnőtt utamon egy hideg februári hétvégén Esztergomot egyedül birtokba vettem, már hajtott oda valami, vagy *valaki*. Lent, a Duna-parton végigsétálva pillantottam meg az odafönt magasodó bazilika nyugati oldalán aranyozott betűivel kirakott feliratát, egy-egy betűiben foghíjasan és lekonyulva: QVAE SVRSVM SVNT QVAERITE: „az odafelva-

lókat keressétek” (Kol 3,1). Föl is küzdöttem magam a bazilika kupolájába, s onnan ereszkedtem le egészen az altempломig. A kincstárban alvó teremőr nem akadályozott a hosszszas elmélkedésben, rajzolásban, jegyzetelésben.

Az altempлом oltáránál azonban Isten érintését, szólítását és küldését tapasztaltam meg. A nyitott kolumbárium csontjai és a mumifikálódott papok tetemei fölé tett provokatív felirat: „Voltunk, mint ti, lesztek, mint mi”, nemcsak a szabad levegőre hajtott ki felszabadultan, de tiltakozásom erejével előhozott egy fordított gondolatot, amely meggyőződésem szerint nem saját elmésségemből eredt.

Krisztushoz tartozva már túl vagyok azon a botrányos elmúláson, amelyet ezek a csontok mutatnak, s amit most élek, azt az Isten küldetésében élem. Az én időm az ezerkilencszáz-as-kétezres időkre esik, ezt járhatom végig. A kérdés csak az, milyen tartalommal? Akkor kezdtem az üdvtörténet egészébe illeszkedőnek tartani a nemzet történetét éppúgy, mint az egyházét vagy az egyénét. Széchy Dénes és Vitéz János esztergomi érsekek sírkőalakjai között a történelmi időket együtt éreztem az örökkévalóság emelkedett jelenével, egy kitüntetett alkalom megrázó csodájával. Szimbolikusnak is felfogható volt az a két klasszicizáló szobor, amelyek alakjaiban az Elmúlás és az Örök Élet szigorú angyalai tárták ki karjaikat fejem fölé. Kövek, és mégis hitelesek. Kövek, amelyekre érvényes Jézus jóslata: ha az övéi elhallgatnak is, a kövek fognak kiáltani (Lk 19,40). Akkor megrendültem, hiszen nem tagadhattam, hogy innen és ettől kezdve felelős vagyok minden szavamért és tettemért.

Genius loci. Azóta is zarándokként járok vissza Isten egy életre szóló küldésének szent hegyére, helyére, noha nem kö-

tődtem, s kötődöm katolikus gyülekezethez, sem papot, sem mást nem ismertem akkor a városban, csak az egyetlen Egy ismertette meg magát velem. Azóta is illetődve lépek be, s tekintek fel a bazilika kupolájába, ahol a négy csegelyen azok az egyházatyák alakjai tekintenek le, akiknek műveivel magam is foglalkozom a teológiatörténet tanulmányozása, oktatása során a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán: Ambrosius, Augustinus, Hieronymus és Gregorius. A szerényebb és meghittebb hajlékban, a csodálatos reneszánsz Bakócz-kápolnában azóta is kicsi mécseszt gyújtok az elmúlt napoknak és szereteteimnek emlékére, s imádkozom. Számat vetek: vajon tettem-e jót vagy jobbat az előző látogatás óta?

A bibliai felirat folytatása életprogramként kitörölhetetlenül a szívembe vésődött ezzel a jelmonddal: MORIENS VIVERE – *meghalván élni*. „Mert meghaltatok, és a ti életek el van rejtve együtt a Krisztussal az Istenben” (Kol 3,3). Talán az esztergomi élmény ültette el bennem az ökumenikus szemléletet, melynek értelmében nem viselem el a köveiben és gyülekezetében élő bazilikára célzó vagy a zsinagógát sértő, felületes, karcos megjegyzéseket, sem pedig a kulturális anatómiákat.

Olyan korban, amikor minden megromlik és hiteltelenné válik, komolyan kell vennünk a régi kövek szavát is; és a leglényegesebb létkérdésben ki kell tágítanunk a konfesszionális határokat, amelyeknek falát sem a művészet, sem a teológiai gondolkodás, sem pedig a személyes emberi kapcsolatban megmutatkozó szeretet nem emelheti elválasztásképpen egymás közé. Emil Brunner református teológus szerint a szeretet egyébként sem más, mint határátlépés és területmegosztás. Talán éppen ezért olyan nehéz és veszélyes.

Fények virradat előtt

A budapesti Iparművészeti Főiskolán animációs szakon alkalmazott grafikát is tanulhattam. Ennek azért van jelentősége a szakmai képzésen túl, mert Haimann György műhelyében ismerkedhettem meg igazán a betűk rajzolásának és karakterének titkával, a tipográfiával, valamint a *biblio-filiával*, a könyv és a könyvek könyvének szeretetével. A gyakorlati könyvészet felől fedeztem fel a könyvnek mint templomhelyettesítő toposznak különleges, szent voltát. Nem véletlenül nem megy ki divatból a számítógépek és internet világában sem, mert a könyv nem pusztán használati eszköz, hanem az emberiség több ezer éves kultúrájának egyik összimbóluma.

Főiskolás koromban jelentették meg a Vizsolyi Biblia hasonmását, amelynek humanista és reneszánsz tipográfiája Károli Gáspár tevékenységére és a reformáció jelentőségére irányította figyelmemet. A tárgy (könyv), a kép (metszetek, tipográfia) és a szöveg tartalma együttesen olyan harmóniát alkotott az 1590-ben készített kötetekben, hogy ettől fogva a reformáció nyomdászata és irodalma soha nem hagyott nyugodni.

Ami az animációs stúdiumokat illeti, a mozdulatok fázisképei elgondolkodtattak a pillanat érvényességéről. Úgynevezett natúrfilm esetében számtalan információ – mint a másodperc egy huszonnegyed részének jelenvalósága, vagy a felnagyítható mikrorészletek egzakt hitelessége – dacára megkérdőjeleződött a fénykép mint ténykép, s előtérbe került a mögöttes rejtőzködő, a láthatatlan és időtlen igaz.

Egyre inkább kezdett érdekelni az animációs film őse, a

festett középkori képciklusok kompozíciós elve, másrészt a megjelenítés filozófiája. A *Fények virradat előtt* című négyperces animációs filmmel diplomáztam, emléket állítva benne a legelső animátornak, Émile Reynaud-nak. Miközben párizsi helyszíneket kutattam (persze nem közvetlenül, csak a vasfüggönyön innen) és festettem hozzá, a francia Marie-Thérèse Poncet írásait tanulmányoztam az animáció esztétikájáról és középkori gyökereiről.

A főiskola után a Pannónia Filmstúdió Bábműtermének vezetője kért meg filmtervek beadására. Négyyszer tizenkét perces sorozatra tervezett, görög mitológia témájú szinopszist nyújtottam be a Magyar Televíziónak, mely terv valamilyen csoda folytán elfogadásra került. Magam írtam, terveztem, rendeztem Déri Balázs barátom segítségével, majd a második sorozatot feleségem, Torma Judit grafikus közreműködésével, azzal a szándékkal, hogy a méltatlanul elfeledett klasszikus műveltségnek ezt a részét legalább tévén keresztül ismerjék meg a fiatalok.

A *Vázák meséi* című sorozat előkészítése és anyaggyűjtése céljából kerültem ki életem első nyugati útjára – keletre –, Athénba, ahol a szeretett szakközépiskolai évek művészettörténet óráinak vetítésein szívembe íródott Parthenon felséges arisztokráciájával fogadott magaslataiba. Mégis, a két hét valamennyi estéjén az Areopagosz dombján vártam meg a naplementét, ahol valamikor Pál apostol beszélt az ismeretlen Istenről. A mitológiára készülve már tisztában voltam azzal, hogy a szűz és bölcs Minerva töredékes hagyományán keresztül a fellegvárban és az agorán valójában Krisztust keresem. A Szelek Tornya a Lélek titokzatos, különböző irányból feltörő fúvását, a kariatidák finom művű, archaikus mo-

solya pedig az isteni kegyelem egyszerűségét hozta elő számomra. A Kis Metropoliszba jártam az ortodox férfikórus többszólamú himnuszait hallgatni, egy kedves presbitertől pedig kicsi görög Újszövetséget vettem néhány drachméért. Az evangéliumok gyöngysoraitól többé nem bírtam szabadulni. A mitológiai filmsorozat talán azért sikeredett annyira eklektikusra, mert több volt benne a keresztyén évszázadokból a kykládok archaizmusánál.

Az élet tiszta János-kelyhe

Hellén világot éltem belül a végéhez közeledő huszadik században kívül. Az animációs film és a kézzel fogható képzőművészeti alkotás anyagisága mellett az igazi otthonom a szellemi világ lett; az el nem feshő, meg nem romló bölcsesség biztos birodalma. Táplálékként olvasmányaim, alkotás-ként verseim olyan menedéket jelentettek nekem, mint csigának a háza.

Ezen olvasmányok közé soroltam a Bibliát is, s becsületesen kezdtem előlről a végéig, többször is. Kerestem benne a vallástörténeti párhuzamokat az óegyiptomi Halottas Könyvvel, a görög mitológiával, az ókori kelettel; ugyanakkor Vergilius és Dante jobban lenyűgözött, mert gyönyörködtettek. Nem tudom, hol járhattam, melyik mély bugyorban, amikor egyszer csak megütött *János evangéliumában* a Jézus Krisztus személyével való találkozás. Többé már nem irodalmi alak vagy vallástörténeti típus volt számomra az, aki megszületett a betlehemi jászolban, aki tanított, gyógyított, szen-

vedett, aki meghalt és feltámadott, hanem jelenemben élő valóság, akit megszólíthattam, s akivel összeköthettem életem. A vele való beszélgetésben tanultam meg imádkozni.

A Szentírás mindennapos olvasása mellett kezembe került Augustinus *Vallomásai*, s foglalkozásom megváltoztatására adott példát és bátorítást. Augustinus belső vívódásait, hitre jutását, valamint életpályája gyökeres megváltoztatásának szükségességét rokonnak éreztem az enyémmel. Hite és bölcsessége pedig azóta is az esztergomi kupola csegyeleinél is magasabban lévő mérce és példa a számomra.

János evangéliuma és a *Vallomások* irodalmi élménye mellett harmadikként meg kell említenem azt a személyes emberi példát, ami döntően befolyásolt a református módon megélt Krisztus-követésre és a teológus pályára. Régóta készültem a Sárospatakkal való találkozásra; titokzatos sejtésem volt arról, hogy oda el kell jutnom minden áron. Vonzott a patinás városka ölelése, pedig ismereteimet róla csupa felületesség, arctalanság és sablon alakította. Egyszer azonban eljött az idő és főiskolás társaimmal leszálltunk a vonatról, áthaladtunk a hűvös Iskolakerten, befordultunk a Kazinczy utcába, s benyitottunk a 11. szám alá. Amikor barátunk bemutatott nagyszüleinek, akkor kezdett a sablon egyedivé, az arctalanság meleg tekintettké, a felületesség pedig alapos ismeretté válni. Megismerhettem Újszászy Kálmánt és drága feleségét, Ica nénémet. „Édes” – szólított meg az öreg tanár kedvesen és lágyan. „Édes” – ismételte halkán többször is minden mondandójához illesztve, miközben elvezetett a Kollégiumi Nagykönyvtárba, melynek emberléptékű aránya lenyűgözött, s a 18. századi kötetek aranyos gerinceinek sorai gyönyörűséggel töltöttek el. Miután végignéztük a Tudomá-

nyos Gyűjteményeket, a tanár úr ebédre hívott otthonába. „Édes, fáradj beljebb”, – s a szoba falain rajzok, akvarellek, olajfestmények, meleg színű bútorok mellett léptem a terített asztalhoz, Ica néném elé sáros tornacipőben, kopott farmernadrágban, miközben szégyenkeztem erősen, hogy sehol sem kaptam virágot.

Ica néném légiesen mesélt a régi textíliákról, Lorántffy Zsuzsanna úrasztali terítőiről, melyeket maga restaurált és konzervált. Szeme tüzesen égett, ajkát a mosoly soha el nem hagyta. Újszász Kálmán elmondott egy asztali áldást, megköszönve azt, ami a tányérokba került. Így is lehet? Nemcsak venni, marni, hanem megköszönni, amink van? Örök mosollyal, csendesen, egy életet szeretetben együtt élve? „Édes, lássatok hozzá!” Körös-körül metszetek, rajzok, újszövetségi kommentárok, s a nagy képes Larousse-szótár. Kép és szöveg. Tanúskodva a tanár úr ösztöndíjas görög tanulmányairól, a falukutatás hőskorszakáról, a Nagykönyvtár gondoskodásáról s a filozófiai előadásokról. A tányérok csendesen csörögtek.

Másnap későn ébredtünk, s a templomból visszaérkezett vendéglátóinkkal készületlenül találkoztunk. Míg gyűrődönten hagytuk el az ágyat, ünnepien nyugodott rajtuk az ároni áldás. Nekünk a vasárnap szabadidő volt, nekik az Úr napja.

Református teológusnak lenni attól a találkozástól fogva olyan Krisztusban szabadságot nyert embert jelent számomra, aki a reábízott gyülekezetéért és nemzetéért felelősséget visel, hogy hitben és tudásban, szeretetben és bölcsességben, kultuszban és kultúrában arisztokratikus igénnyel embertársai javát szolgálja. A diófa alatti asztalnál sokan megfordultak már, mindig akadt ott jó és bölcs szó a fehér-

bor mellé. Akadt biztatás is egy más élet megkezdésére, de a réginek méltó befejezésére is. Újszászy Kálmán rányitotta kicsi kertkapuját a szomszédos temetőre, gondosan ügyelve arra a helyre, ahol majd pihenni fog. Ma ott fekszenek egymás mellett a drágák, a pataki Philemon és Baucis.

Már Bihajka- és a Rudnokosi-dűlő alatt robogott vonatunk, s a mellem dagadt, megfürdött lelkem röpdösött, és mint egy izgatott katekumen, boldogan száguldottam szívenben a vándorokkal, alattam pedig kerekek kattogása:

*Tokaj fölött még üt szíved: Sáropatak,
S ad vért az élet tiszta János-kelyhivel.
Szikár tudás és hit fesziül bordád alatt,
Amelynek édes párja, Széphalom felel.
Itt megtalálom engem intő karjaid,
Hol simogat a gesztenye, s a parti fűz.
Itt oltja szomjamat, mint a szép hives patak
Az estharang, mely várja űzött szarvasát.
S mikor tetőled pesti gyorsal távozom,
Zokogva zsoltár dallamok kísérnek el.*

Sugárzó angyal és a teológiai szép

Vannak életünkben olyan álmok, amelyek nem az esti vacsorán terhelt gyomor agyi tevékenységéből, sem pedig a nappali feszültségek éjszakai kisüléseiből keletkeznek. Ezekre az álmokra az idő múlásával egyre élesebben emlékszünk vissza, mert életünkre vonatkozó döntő üzeneteket hordoz-

nak a maguk szimbolikus nyelvén. Ezek a látomások nagyon ritkák, de meg vagyunk győződve róla, hogy annyira komolyan kell vennünk, mint Jákob álmát Béthel megalapításával kapcsolatban.

Minden elkövetkező tettemet meghatározó álmom *Visitationo* napjának délutánján régi rajzterembe vitt, ahol többemagammal egy modellt rajzoltunk préselt szénnel. A modell ragyogó alakja megdöbbentő volt: nem volt mezítelen, mint az aktot állók, hanem tetőtől talpig hófehér drapériába öltözötten ült. Trónolt. Szemet szúróan vakított arcának fehérsége és simasága, nyugodt, lehunytt szemhéján átszűrődött belülről sugárzó tekintetének finom fénye. Noha papíromon képtelen voltam annyira kiradírozni a szürke tónust, hogy visszaadjam a modell ragyogását, munka közben mégis simogató boldogságot éreztem. A modell egy angyal volt. Zivatar zúgására ébredtem.

Az Athénben vásárolt görög Újszövetséggel a kezemben rohantam az akkori Budapesti Teológiai Akadémiára azzal a határozott szándékkal, hogy teológiát akarok tanulni. Először gyülekezetbe, nevezetesen a Kálvin téri gyülekezetbe tanácsoltak, Molnár Miklós lelkipásztorhoz, akinek szíve és pásztori terelgetése révén otthonra leltem. Olyannyira, hogy később a gyülekezetnek presbitere, majd teológiai tanulmányaim után beosztott lelkésze lehettem.

Kezdetben levelezős hallgató voltam, majd a nappali tagozaton tizennyolc évvel fiatalabbak közé ültem az iskolás padba. Nehéz volt az öt év, valóságos pusztai vándorlás két haza között. Már családos emberként a régi, biztos állások, ismeretségek elhagyása és egy új, ismeretlen terület meghódítása között a teljes kiszolgáltatottságban megtanulhattam

az Istentől való függés csudálatos biztonságát. Noha rengeteg egyéb munkának kellett mögötte állnia, mégsem a pénzre, a körülményekre, hanem egyedül az Isten hűségére támaszkodhattam családommal együtt. Többek között olyan kiváló tanárok tették minden kétséget kizáróan fontossá a teológia szeretetét és szépségét, mint Bolyki János, Szűcs Ferenc vagy Karasszon István, akiket ma már kollégáimnak nevezhetek.

Az egzisztenciális fordulat mellett az intellektuális váltás sem volt könnyű. A vizuális világ, amelyben otthonosan mozogtam, szinte semmiben sem hasznosult a teológiai tanulmányok szigorúan verbális területén. A szövegek értelmezése és a szövegben történő megnyilvánulás egy egészen másfajta gondolkodás elsajátítását tette szükségessé. Az alkotás vágyát nem lehet elfojtani az emberben, ezért történt meg az, hogy amit elhagytam a vizualitás terén, azt a verbalitás műfajaival helyettesítettem. Így a dramaturgiát, valamint a képes megjelenítést a prédikáció alapelvévé tettem az üzenet tartalmának közvetítése céljából. Egyébként pedig a teológia és a művészet kapcsolatának művelésében fedeztem fel hivatásom betöltését, amelynek felismerése felszabadító élménnyel volt egyenlő számomra. Paul Tillich, Karl Barth, Rudolf Bohren és Hans Urs von Balthasar munkáit megismerve különösen a teológiai esztétika művelésére szántam el magam.

Messze kerültem már a megneveztetés és megsirattatás általam irányított és rendezett produkciók általi megvalósításának vágyától, viszont az engem ért isteni élmények gyönyörűsége által kiváltott könnyek és örömök továbbadásának szándéka örökre elkötelezett. A rendezést és teremtést

átadtam annak, *akit* megillet, magam pedig a tanú félelemmel és rettegéssel vállalt felelős útjára léptem tanításban és alkotásban.

A filmszalaggal történő munka, ahogy a hangszalaggal együtt csévéztük a vágóasztalon előre és hátra, meg-megvágva és összeillesztve, arra a látásmódra tanított meg, hogy életünk is egy filmszalag részeként fut, s éppúgy egy rendezői elv mentén meghatározott dramaturgiája van. Ez a tapasztalat módosította bennem a szokványos időszemléletet, s arra a belátásra jutottam, miszerint mindenkinek érdekében áll, sőt létkérdése saját maga és közössége dramaturgiájával foglalkozni. Ha másért nem, legalább annak felfejtésére, hogy mi a rendeltetése a világtörténelem hatalmas színpadán. Augustinus írja valahol, hogy a történelem olyan, mint egy zenemű, Kálvin pedig festett képsorok egymásutánjának nevezi, de abban mindketten egyetértenek, hogy azt megérteni csak a vége felől lehet. Ez pedig eszkatologikus szemléletet jelent, mely szerint a jövőt (futurum) nem tudhatjuk, de az eljövendőt (adventus) ismerjük Jézus Krisztus által bemutatott Isten országa tekintetében. A retrospektív időszemlélet megtanít úgy számlálni napjainkat, hogy azokat bölcs szívhez jutva, a beteljesedés felőli küldetésben értelmezzük és megbízásainkat töredékes, torzó életünkkel teljesítsük, míg a sófárt meg nem fűjják az angyalok.

Kanyargós utakon – Őhozzá

Fabiny Tibor

Fabiny Tibor anglista irodalomtörténész, világi teológus, a Károli Gáspár Református Egyetem és az Eperjesi Egyetem professzora. Tanulmányait 1974–1980 között végezte az ELTE angol-könyvtár-összehasonlító irodalomtudomány szakán. 1983–1986 között elvégezte az Evangélikus Teológiai Akadémia levelező tagozatát. 1980 őszétől a szegedi József Attila Tudományegyetem, 1994-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára, 2006-tól a KGRE Angol Tanszékén oktat. Kutatási területe Shakespeare és az angol reneszánsz, az angol reformáció. 1993-tól vezeti a Hermeneutikai Kutatóközpontot, a Hermeneutikai Füzetek című sorozat szerkesztője. The Lion and the Lamb címen 1992-ben a Macmillan Kiadónál jelent meg tanulmánykötete a bibliai tipológia, az ikonográfia és az irodalom kapcsolatáról. Magyarul A keresztény hermeneutika kérdései és története címen írt könyvet. Az evangélikus egyházban betöltött tisztségein túl Luther műveivel és Ordass Lajos evangélikus püspök munkásságával foglalkozik.

Édesapám leveléből idézek, amelyet lelkész évfolyamtársainak írt két hónappal a születésem után: „A Szentháromság utáni 6. vasárnapon itthon, Csöglén kereszteltem meg fiaomat, hogy a gyülekezet is részt vegyen az ünnepen. Feleséggel együtt nagyon komolyan vesszük az Igét, hogy »Minden elsőszülött fiú az Úrnak szenteltesse.«”

Nem sokkal ötvenedik születésnapom után került kezembe apám e vasárnap elmondott „keresztelési beszéde”. Azóta ezt a vázlatot a görög nyelvű Újszövetségemben őrzöm. Az igehirdetés az 51. zsoltár alapján történt: „*Hadd tanítsam a bűnösöket a te útaidra, hogy a vétkezők megtérjenek hozzád.*” A kereszttség, mint hirdette akkor apám, a legnagyobb ajándék és a legnagyobb kötelezés. Az igehirdetést így fejezte be: „Ha Feléd szólhatnék: légy Isten követe e világban, légy misszionárius, aki hirdeti Jézus Krisztus keresztjét. Imádkozunk érted – egykor szívedbe vésd ezt! Addig zárja a szívébe a család, a gyülekezet imádkozó szívvel e legnagyobb ajándékot és legnagyobb kötelezést.”

Hanna húgom 1957-ben, Tamás öcsém 1959-ben született. Családi életünket ekkor az anyagi szegénység és a hit gazdagsága jellemezte. Édesapám számára a gyülekezet volt az első, a család a második. Szinte benne éltünk a Biblia világában: az egyes bibliai történeteket külföldről kapott képek segítségével – amit mi, gyerekek, „szent képeknek” neveztünk – nagyon hamar elsajátítottam. Talán ezzel magyarázható, hogy évtizedekkel később a *Biblia Pauperum*-mal is foglalkoztam a tipológiáról szóló angol nyelvű könyvemben. A gyülekezeti összejöveteleken túl a néhány velem egyidős

evangélikus gyermeknek apám a helybéli falusi iskolában tartott hittanórákat.

Úgy is fogalmazhatok, hogy „ébredési keresztény családból” származom, mert édesapám huszonöt éves korában jutott élő hitre, s már jogi végzettséggel ment teológiára. Az ő fővárosi, az egykori „úri középosztályt” reprezentáló családjában több generációra is visszamenőleg mindkét ágon a nők római katolikusok, a férfiak evangélikusok voltak. A vallásosság azonban másodlagos volt apám családjában, a társadalmiság vált elsődlegessé: az eredetileg erdélyi szász értelmiségi Fabini család a 19. század elején magyar nemességet kapott, s a férfi utódok kivétel nélkül magyar, olykor törzssőkös nemesi családokba nősültek, s a 19. század közepétől fogva a magyar középosztályban jogászi, katonatiszti és miniszteriális szerepet vittek.

Apám számára a II. világháború utáni társadalmi űrben azonban megfordult a bevett családi értékrend: a hit lett elsődleges, a társadalmiság másodlagos. Szüleim az ötvenes évek elején egy evangelizáción ismerték meg egymást. Édesanyám kemenesaljai kulák családból származott, az ő Vas megyei felmenői mind falun élő és gazdálkodó evangélikusok voltak. Társadalmilag tehát egymástól igencsak távol állt a két család, s mindkettőben szokatlan jelenség volt a „megtérés”, amely azonban a lelkészcsaládi életformával együtt – legalábbis az ötvenes években úgy tűnt – képes volt áthidalni az egyébként igen komoly falusi-városi, paraszti-úri különbségeket.

Két típusú kereszténységet kaptam így családi örökségként: a hagyományos vallásosságot és a mozgalmi kereszténységet. Valószínűleg igaz egy híres evangelizátornak az a

megállapítása, hogy „sem a nevelési, sem az ébredési kereszténység nem biztosítja az üdvösséget, mert az üdvösségnek egyetlen alapja van: az élő hittel elfogadott bűnbocsátó kegyelem”. Nem szabad tehát lebecsülni a „nevelési kereszténységet” (ahogy én nevezem: a polgárkereszténységet), és nem kell idealizálnunk az ébredési kereszténységet sem (az én szóhasználatomban: a drámai kereszténységet). Az ébredési kereszténységnek is voltak és sajnos ma is vannak komoly kísértései és teológiai buktatói.

1964 és 1968 között édesapám a miskolci evangélikus gyülekezet lelkipásztora volt. A Miskolcon töltött négy esztendő a serdülőkoromra esett, s ez életem talán legszebb időszaka volt. Az iskolában jól tanultam, a tanáraimmal és diáktársaimmal kölcsönösen szerettük egymást. Egykori szeretett és tisztelt osztályfőnökömmel – több mint negyven év után – ma is tartom a kapcsolatot. Tanáraink természetesen tudták, hogy lelkészgyerek vagyok, többnyire ezt tiszteletben is tartották, de volt olyanok is, akik – nem is színvonal-talanul – tudatosan az ateista ideológiát sugallták nekünk, különös tekintettel – gondolom – a lelkész gyerekére.

1968 őszén költöztünk Budapestre. Testvéreimmel vidéki „papgyerekekből” egyik pillanatról a másikra fővárosi „polgárgyerekek” lettünk. Kamaszként tulajdonképpen örömmel nyugtáztam, hogy a lelkészgyerekség stigmájától megszabadulhattam, noha kisgyerekként, mint a legtöbb papgyerek, én is azt hajtogattam, hogy pap akarok lenni.

Édesapám az Evangélikus Teológiai Akadémia egyháztörténész professzora lett, főleg Káldy Zoltán püspök támogatásának köszönhetően, aki minden valószínűséggel egyrészt erősíteni kívánta a „hívó” jelenlétet a teológián, másrészt

saját egyházpolitikai vonalát is tágítani és konszolidálni akarta azáltal, hogy egyes, hozzá hasonló pietista háttérből jövő, s hosszú időn át politikai okok miatt mellőzött lelkészeket „kiemelt” és „felhozott” Budapestre. Mindez az 1968-as politikai-gazdasági liberalizálódás, illetve Csehszlovákiának a Varsói Szerződés országai által történt megszállásának hátterén történhetett meg. A „húzd meg – ereszd meg!” politikai játszma az egyház életébe is begyűrűzött. Nem kevés küzdelem árán érhetette el Káldy, hogy apám teológiai tanár lehessen. Egyházpolitikai „balos” vetélytársait az állam előtt „le kellett köröznie”. Küzdelmeiért apámtól természetesen egyházpolitikai lojalitást várt cserébe. Magyarországon ebben az időszakban sokan gondolkodtak-fogalmaztak így: „még mindig jobb, ha én vagyok itt és nem valaki más”. Néhány éve tudtam meg, hogy e lojalitás valójában mit takart. Ekkor értettem meg, hogy nem elsősorban az én kamaszkori lázadásom, hanem Isten gondoskodó keze nyilvánult meg abban, amikor tizenéves fiatalelként egyre tudatosabban elszakadtam a családi-egyházi köteléktől, és makacsul a saját utamon kezdtem el járni.

A Deák téri gyülekezethez tartoztunk, ide jártunk istentiszteletre és a szerdai ifjúsági órákat látogattam gimnazistaként. Több mint fél évtizedig Keken Andrást is hallgathattam, akit tiszteltem és becsültem, de úgy éreztem, hogy az intellektuális magasztalokból nem igazán szállt le az én kamaszlelkem szintjére. A szerdai ifjúsági órák motorja – s pár éven át egyben angoltanárom – Hafenscher Károly volt. Szípkázó humora jól ellensúlyozta tanárosan szigorú vezetési stílusát. Lakásán is többször összejöttünk, bátorította ifjúságunkat, hogy szervezzünk kirándulásokat, vasárnap jöj-

jünk istentiszteletre. A Deák tér szellemének én nem annyira a Biblia és a teológia, hanem a modernség, az egzisztencializmus iránti vonzódásomat köszönhettem. Talán ezzel is magyarázható, hogy ez az intellektuális beállítottságú fővárosi mamutgyülekezet nem vált igazán lelki otthonommá. Tizennégy évesen, 1970 januárjában jegyeztem fel a naplómba a következőket: „a konfirmáció állítólag megerősítés a hitben. Hol van egy 12 éves gyermeknek hite? Hite csak annak lehet, aki meggyőződéses keresztyén... ez a meggyőződés csak érett fejjel következhet be... (Ne felejtsem el Apám esetét, aki szintén kb. 20-25 éves korában tért komolyan meg. Mert addig is járt templomba, meg is konfirmálkodott, de a vallásos életet valami kötelezettségnek tekintette. S azt hiszem, hogy én is, s a velem egykorúak is annak tekintjük.) Múltkor az ifjúsági órán az volt a kérdés, hogy a hit valami adott dolog-e, vagy azt tanítani kell. Sokan azt felelték, hogy azt tanítani kell, én azt mondtam, hogy mind a kettő szükséges. Most úgy érzem, hogy jobban kell adatnia, mint tanítani. De az adott hit nem az égből pottyán, hanem komoly meggyőződés árán születik. Tanítani kell a meggyőződés előtt annyiban, hogy a tanítás rávezessen a meggyőződésre. Mert szerintem nem lehet a házépítést a második emeletnél elkezdni.”

Szellemi és lelki fejlődésemre döntő hatással volt, hogy tizenhat éves koromban kijutottam Angliába, ahol egy Hot-horpe Hall nevű település evangélikus közösségében két és fél hónapig önkéntes segítő lehettem. Nyelvtanulás céljából mentem ki, de az ottani – főleg az amerikai – fiatal hittestvérek körében kezdtem először komolyan tanulmányozni az Újszövetséget. Az angliai magyar evangélikus lelkész a ma-

gyar nyelvű teológiai kiadványok között kezembe adta Vajta Vilmos *Krisztus követése* című teológiai tanulmányát, amit azon a nyáron el is olvastam. Ma is csodálkozom, hogyan is érthettem tizenhat évesen ezt a komoly teológiai írást.

Bár családomban elhangzott egy biztatás, hogy a tudásommal a teológián én „császár” lehetnék, két komoly okom is volt, amikor ezt a hívást elhárítottam magamtól. Úgy éreztem, a hitem még nem eléggé erős, másrészt taszított az egyházi élet visszássága, amelyet elég közelről láthattam. Ekkoriban Adyval vallottam: „Hiszek hitetlenül Istenben.” Bölcsész lettem, ám a sorkatonai szolgálat letöltése után, az egyetem kezdete előtt 1974 nyarán a következő sorokat jegyeztem fel a naplómba: „Titkos, még magam előtt sem bevallott szándékom, hogy az én valódi hivatásom sokkal inkább a lelkészi pálya, mint valami bölcsészdiploma megszerzése.”

Az egyetem első évében a budavári ifjúságba jártam. A Gáncs Péter vezette dinamikus szombati közösség élőnek és modernnek tűnt a Deák tér statikusságához képest. Személyiségem emberi szempontból sokat fejlődött: mások előtt megnyíltam, népszerű voltam. Ám a bölcsészvilág hatása is felerősödött. Az istenkeresés útján nem jutottam sokkal tovább. Ekkoriban én már a szekularizált korszellem hatása alá kerültem, s kamaszos sznobériával egyre inkább lenéztem a teológiát. Az egyetem utolsó éveiben filosz hetykeséggel így definiáltam magam: „protestáns keresztény szabadgondolkodó”. Hangsúlyos volt mindhárom szó: az első az igazság iránti elkötelezettséget, a második a keresztény hagyományt, a harmadik az emberi szabadságot jelentette. Ez idő tájt a toleranciáról írtam a szakdolgozatomat.

Fiatalként házibulikra jártam, udvaroltam. Intellektuáli-

san inkább a filozófia vonzott, s nem az akkor avítottak tűnő teológia. Dosztojevskijt, Nietzschét és a modern egzisztencialistákat olvastam, akikről egyébként először még a Deák téri ifjúsági órákon hallottam. 1974 ősze lehetett, amikor apám egyszer az autóban, amikor csak ketten voltunk, jelezte, hogy röviden beszélni szeretne velem. Donáth Lacitól a teológián azt hallotta, hogy én túlságosan szabadelvű nézeteket hirdetek a Bibliáról. S ekkor kissé parancsoló hangon emlékeztetett arra, hogy a Biblia igenis Isten beszéde, nekünk, keresztényeknek: zsinórmérték. Magamban mosolyogtam, mert úgy éreztem, apám „letudta a kötelességét”, elmondta, amit el kellett mondania. Néhány évvel később Donáth Laci a gödöllői HÉV-en már ezt a kérdést szegezte nekem: „Teljesen ateista lettél?” Bár nem mondtam igent, a jelenet mégis jól illusztrálja, hogy – legalábbis a külvilág szemében – milyen irányba tarthattam. Ez volt tehát az első navitás utáni „teológiai szabadelvű korszakom”. Emberileg és eszmeileg is vonzódtam a liberális kereszténységhez, személyes kapcsolatok révén az unitarizmussal kezdtem foglalkozni, egyetemi szakdolgozatomat, aminek bővebb változatát később Szegeden doktori disszertációnak is elfogadtak, az erdélyi unitáriusok angol kapcsolatairól írtam. Egyetemi éveim végére az ifjúsági-gyülekezeti-egyházi kötődéseim lazábbak lettek. A világba indultam el, humanizmust és toleranciát hirdetve.

Huszonnégy éves koromban azonban egy újabb lényeges fordulat kezdődött életemben.

1979 őszén, az egyetem utolsó évében az MTA Irodalomtudományi Intézetében személyesen is találkoztam egy hírből már régóta ismert, egy évvel felettem végzett katolikus

fiatalemberrel, akiről tudtam, hogy a *Vigiliának* is dolgozik, és Simone Weil fordít. Reisinger Jánosnak hívták. Pillanatok alatt egy tartósan ígérkező barátság szövődött közöttünk. A fiatalember egy bölcsészekből és zeneakadémistákból álló körbe hívott, ahol a Bibliáról beszélgetnek.

A beszélgetéseket egy értelmes és hiteles lelkész, Vankó Zsuzsanna vezette, aki már az első találkozásunkkor elmondta, hogy édesapám tanította az Evangélikus Teológiai Akadémián. Amikor megkérdeztem, hogy most hol szolgál, ezt felelte: „én adventista vagyok”.

A barátommal és feleségével való szellemi kapcsolatot nagyra értékeltem – ebben az időben tőle kaptam meg kéziratban a gondolkodásomra nagy hatást gyakorolt Hamvas Béla írásait is –, ezért „tartózkodó érdeklődéssel” kéthetente eljártam ezekre az alkalmakra. De azért is, mert hamarosan rá kellett jönnöm arra, hogy a Bibliát mennyire nem ismerem. A lelkész nő szabadságomat tisztelve a teljes Bibliát nyitotta ki számomra, anélkül hogy (át)térítési szándékot tapasztaltam volna részéről. Mindezért a mai napig hálás vagyok neki. „Éleslátást” és „mélyhallást” tanultam tőle, a Biblia tiszta beszédét tiszta hangon tanította. Úgy éreztem, értelmem kitágul: a számomra eladdig halott vagy legalábbis kopott szavakat – mint „teremtés”, „megváltás”, „üdvösség” – megérintette az élet lehelete. Összefüggések megvilágosodtak és sok minden a helyére került. Már egyetemi tanársegéd voltam Szegeden, s talán ezért ütött annyira szíven egy ige, amit ekkoriban a Zsidókhoz írt levélben olvastam: *„Mert noha ez idő szerint tanítóknak kellene lennetek, ismét arra van szükségetek, hogy az Isten beszédeinek kezdő elemeire tanítson valaki titeket; és olyanok lettetek, akiknek tejre van szükségetek és nem ke-*

mény eledelre” (5,12 – Károli). Igen, nekem, a Nietzsche büszkén olvasó, Shakespeare-t tanító egyetemi oktatónak a Szentírás előtt meg kellett alázkodnom. Rájöttem, hogy a hit olyan, mint egy idegen nyelv, amit nagyon könnyen felejt az ember. Ezért van szükség arra, hogy valaki az „Isten beszédeinek alapelveire” tanítson, sőt újra tanítson bennünket, hogy megértsük és beszéljük a hit nyelvét. A Szentírás tiszta szavaira (tejre) volt szüksége az én lelkemnek. Mert az újjászületett ember: csecsemő.

Egyszóval is megtapasztaltam a helyrekerülést. Huszonöt évesen még komolyan foglalkoztatott a gondolat, hogy disszidáljak. Ám közben a szegedi egyetemtől meghívást kaptam, s ezt jelnek tekintettem: idehaza van a helyem.

A nyolcvanas évek elején több téren is tapasztaltam a „helyrekerülés” meglepő örömét. Legfőképpen lelki téren éreztem, hogy jó irányba haladok. Aztán kaptam Istentől olyan barátot, akivel „szellemi termékeimet” azonnal megoszthattam, s akivel éjszakákba nyúló, hosszú beszélgetéseket folytathattam. Isten adott munkahelyet is: a szegedi egyetemen már huszonöt évesen előadásokat tarthattam és szemináriumokat vezethettem az angol reneszánszról és Shakespeare-ről. Lelkesen, szinte megszállottan tanítottam, s a lelkesedésemet a diákjaimnak is át tudtam adni. S amikor éppen nem tanítottam, akkor tanulmányokat írtam és publikáltam a reneszánsz ikonográfiáról, Shakespeare időfelfogásáról, a *Hamletről* mint a látás költészetéről, a tragédiák megvakult szülőiről és látó gyermekeiről, később a *Macbeth-ről* és a gonosz szimbolizmusáról. A Biblia prófétikus-költői nyelvezetének láttató erejével szinte egy időben, párhuzamosan tapasztaltam meg Shakespeare költői nyelvének lát-

tató erejét, amely leleplezi a látszat és a valóság ellentétét, rávilágított a gonosz rabságában vergődő, feje tetejére állított világrendre, ahol a bölcsek bolondok és a bolondok bölcsek. Néhány évtizeddel később, a lutheri életmű megismerése után angol nyelven írt tanulmányomban sajátos párhuzamot mutattam ki Luther drámai teológiája és Shakespeare drámáinak teológiai mondanivalója között.

Azt azonban nem állíthatom, hogy ezzel minden megoldódott volna. Nem tudok olyan „napra, órára” történő megtérésről beszámolni. Számomra a megtérés egy folyamat, amely sokszor kemény és keserves küzdelmekkel is jár. E küzdelmekből nekem is kijutott.

1982 őszétől egyre inkább azt tapasztaltam, hogy barátom immár nemcsak „tartózkodó érdeklődéssel” látogatja az adventista lelkészről által tartott bibliaórai alkalmakat, hanem egyre inkább magáévá tesz olyan tanításokat is (pl. a Jelenések könyve értelmezése), amelyek számomra teljesen elfogadhatatlanok voltak.

János barátom végül a családjával a lelkészről közösségéhez csatlakozott, s ezen a ponton barátságunk tragikusan megszakadt. 1983 nyarától mintegy félévén át számos teológiai tartalmú levélben próbáltam őket visszatartani, de ez nem sikerült. Magamnak is meg kellett fogalmazni, hogy miben nem értek velük egyet: szó szerinti bibliaértelmezésükkel, kizárólagosságukkal és egyoldalúan profétikus látásmódjukkal. A Jánossal való találkozás, eszmecsere, majd konfrontáció azonban Isten segítségével teológust érlelt belőlem. Meggyőződésem, hogy az értelmet, a kérdés és kétkedés szabadságát is Istentől kaptam, hiszen az ige azt is tanítja, hogy mindent vizsgáljunk meg, s csak ami jó, azt tart-

suk meg. E találkozás és küzdelem nélkül aligha kerültem volna kapcsolatba a bibliaértelmezés tudományával, a hermeneutikával. E teológiai küzdelemben azonban magányos voltam. Úgy véltem, egyházam és családom ekkoriban megszire került ezektől az alapvető kérdésektől, így rájuk nem számíhattam. A nyolcvanas évek elején evangélikus egyházunkban szinte mindenki csak a Lutheránus Világszövetség budapesti nagygyűléséről beszélt – s a számomra ekkoriban oly fontos bibliaértelmezés kérdései senkinél sem szerepeltek napirenden.

A baráti kötelék elszakadása után, 1983 őszén jelentkeztem az Evangélikus Teológiai Akadémia levelező tagozatára. Tanulmányaim végzése közben otthon éreztem magam, s boldog voltam.

Igen sokat jelentettek viszont ez időben Cseri Kálmán pasaréti református lelkipásztor igehirdetései, amelyek tisztán biblikusak voltak, anélkül hogy engem zavaró „extravagáns” tanokat képviseltek volna. Legtöbb vasárnap ott álltam hátul a Torockó téri templomban, s ellentétben az evangélikus gyülekezetekkel, ahol sokan ismertek, talán a mozdulataimat is figyelték, itt csak Isten volt jelen – és én. A nyolcvanas évek második felében Bogárdi Szabó István református lelkészbarátom igehirdetéseit is rendszeresen hallgattam az akkor még borbélyműhelyből templommá alakított Bihari úti gyülekezetben.

Írányváltásom – azt hiszem, mondhatom: megtérésem – hatására teológiai gondolkodásom is lényegesen megváltozott. Fiatal gimnazistaként minden bizonnyal a Deák téri ifjúsági órák légkörének hatására a modern teológiáért lelkesedtem: a korszerű, a világi gondolkodással lépést tartó teo-

lógia volt szimpatikus számomra. Emlékszem, a *Mérlegben* olvastam Paul Tillich-től az alábbi néhány mondatot: „Ha nincs már nagy jelentősége a szónak (Isten) számotokra, akkor fordítsátok le, beszéljétek életetek mélyéről, létetek eredetéről... Ha így tesztek, egynéhány vonást, amit Istenről tanultatok, el kell felejtenek, talán magát a szót is. Mert, ha felismertétek, hogy Isten mélységet jelent, akkor már sokat tudtok róla.” Ez a gondolat annyira tetszett nekem, hogy kiírtam magamnak egy füzetbe 1984-ben.

Az ígével való találkozásom, majd a „megfordulásom” után rájöttem, hogy Isten nem lehet az én tapasztalataim függvénye. A mélységről ugyanis más élethelyzetben ugyanaz az ember is másképpen gondolkodik, s Isten nem lehet olyan változó lény, mint az ember. A nyolcvanas évek elején rendszeresen írtam cikkeket Veöreös Imre felkérésére az általa szerkesztett *Diakoniába*. Egyik írásom a teremtésről szólt, immár az „isteni nyelv” felfedezése után. Itt már látványosan szakítottam az egzisztencializmusra jellemző „fordítás”-filozófiával, s meghirdettem új projektemet: „nyelvtanárokká” kell válnunk, természetesen metaforikus értelemben. Idézek egykori cikkemből : „napjaink pontifexei azon fáradoznak, hogy lefordítsák a régi nyelvet a korszerűre, a modern ember tudatára szabott valóságra... De hátha a korszerű is elmúlik a korrallal? Én azt hiszem, hogy a közvetítőktől azt várjuk, hogy inkább »nyelvtanárok« legyenek. Ha értik az isteni valóságot, és tudják a kinyilatkoztatás nyelvét, tanítsák meg a legelemibb nyelvi egységek jelentését... A »nyelvtanárok és a »nyelvtanulók« figyelmét még egy veszélyre kell felhívni. Nevezetesen: az ember felejtő lény. Az egyszer már megtanult »nyelvet« a gyakorlat és a használat

hiányában az emberi önzés és hiúság következtében kiradírozhatja az emlékezet. Az elfelejtett nyelven már csak da-dogni vagy (ami még veszélyesebb) mímelni lehet.”

Ez már döntő hermeneutikai fordulat volt a gondolkodásban. E. D. Hirsch amerikai gondolkodó segítségével felismertem tehát, hogy igenis van „jelentés”, ami állandó, szemben a tapasztalatra építő „jelentőséggel”, amely viszont változó. Két évtizeddel később örömmel fedeztem fel, hogy George Hunsinger a tillichi-bultmanni egzisztencialista modellt „expresszionistának” tekinti, amit a Karl Barth nevével fémjellezhető „hermeneutikai realizmus” nevében ugyanúgy elutasít, mint a literalizmust (a szó szerinti értelmezést).

A nyolcvanas évek közepétől én is ezt a kétfrontos harcot vívtam: az adventisták literalizmusa kapcsán főleg az irodalmár Northrop Frye és a teológus James Barr könyvei nyomán értettem meg, hogy mi a fundamentalizmus, s hogy az számomra miért nem vállalható. Ugyanakkor a modern teológiát és a történetkritikai módszert sem tudtam elfogadni, mert azok számomra a hit szempontjából tűntek elégtelenek: itt a modern ember tudata és tapasztalata akarta felülírni az Isten másságát, az igéje által rejtett meglepetéseket.

Paul Ricoeur életművének tanulmányozása, számos írásának hazai sajtó alá rendezése közben egy új paradigmát ismertem meg. A modern teológia ugyanis még a régi-új, konzervatív-modern dualizmusában gondolkodott, s a felvilágosodás ideológiája jegyében kritikusan utasította el a régít és kritikátlanul ünnepelte az újat. Ricoeur *Vallás – ateizmus – hit* című tanulmánya azonban új perspektívát nyitott. Azt sugallta, hogy nem dualisztikusan kell gondolkodnunk, hanem a prekritika-kritika-posztkritika hármasságában, hi-

szen a kritikai korszakot, a modernizmust is meghaladta már a posztkritikai és a posztmodern paradigma. Úgy látom, hogy az egyházak megint fáziskésésben vannak, amikor – tartva a korszerűtlenség vádjától – a modernitás és a kritikai gondolkodás apoteózisát hirdetik. Az általam szerkesztett *Hermeneutikai Füzetek* koncepciója e dualista gondolkodás meghaladására épített, s azt képviselte, hogy a prekritikai paradigmának a felvilágosodás óta elutasított hagyományából számos értéket lehet és kell átmentenünk. Ezt képviselték a sorozatban Ricoeurön túl Ulrich Luz, Gerhard Ebeling, Oscar Cullmann, Ulrich Körtner és mások írásai, a patrisztika és különösen a reformáció korának teológusai: Luther, Tyndale és Kálvin. A 20. század nagy teológiai konfliktusában, a Barth–Bultmann ellentétben az én választásom Barthra esett: Barth hermeneutikája közvetlenül a Bibliából, Bultmanné pedig a heideggeri egzisztencialista filozófiával való találkozásból fejlődött ki. Barth a szószéken kezdte pályáját, s hermeneutikáját a Biblia újrafelfedezése, annak „meglepő, új világa” inspirálta. A *Római-levél kommentár*, majd a *Kirchliche Dogmatik* kötetei az egyház érdekeinek rendelik alá az értelmezést. Számára az elsődleges kérdés nem a szöveg jelentése, hanem az, hogy mi az Isten igéje, s ki vagyok én az Isten igéjével szemben. Barth számára a hermeneutika a dogmatika része. Bultmann Heidegger nyomán az emberi szituáció – világ, történelem, filozófia – alapján kutatja a megértés lehetőségét, Barth szerint azonban emberi szempontokkal nem lehet megközelíteni Isten igéjét, hiszen Isten sohasem válik objektummá, amit mi interpretálunk; Isten mindig szubjektum marad, aki minket interpretál.

Az ige felfedezése, a hermeneutika azonban hamarosan

elvezetett a közösség, az egyház szükségének igenléséig. Nem az egyházam keresett meg engem, hanem én kerestem meg az egyházamat. Részint azzal, hogy 1983–1986 között elvégeztem a teológia levelező tagozatát. Egyházam „elvezett nemzedékéhez” tartozom, ugyanis a mai középnemzedék a kommunizmus idején nem részesült hittanoktatásban, s így könnyebben felszívódott a világban. Miközben a világ útvesztőin bolyongtam az istenkeresés útján, Isten sokszor nem a saját egyházam képviselőit használta fel, hogy csillapítsa az igazság és az ige iránti éhségemet.

Egyházi integrálódásom azonban nem ment zökkenőmentesen. Isten a tisztánlátás igényét, kritikai értelmet is adott nekem, s nem engedte, hogy szemet hunyjak az egyházi élet általam látott problémái felett. Kezembe adta Ordass Lajos önéletrajzi írásait, Luther munkáit, s megtanította, hogy az igazi egyház szenvedő test, és Isten sokszor elrejtí az önmaga ellentétének látszatába.

Annak reményében, hogy egyházam megújulásának eszköze lehetek, még a rendszerváltozás előtt, 1988 őszén csatlakoztam a Dóka Zoltán által vezetett „reform-csoporthoz”. Javaslatokat készítettem egy „független evangélikus folyóirat” alapítására. 1989 márciusában alapító tagja lettem az Ordass Lajos Baráti Körnek (OLBK), amely egy szervezetben próbálta meg összefogni a többféle kegyességi háttérből jövő „evangélikus ellenzékiiséget”. Kőszegen egyik aláírója voltam a *Kiáltó szó* című iratnak. Egyik első szerkesztője lettem az OLBK lapjának, a *Keresztyén igazságnak*. A szerkesztőségből azonban főleg személyi okok miatt 1992 elején kiváltam. Ma már sajnálom, hogy ezáltal olyan páratlan egyháztörténelmi személyiségekkel lazult meg a kapcsolatam,

mint id. Kendeh György, Botta István, Dóka Zoltán és Ittész Gábor. Hálát adok Istennek, hogy Dóka Zoltánnal néhány évvel halála előtt megtörténhetett a kölcsönös kiengesztelődé-
 és, s Ittész Gáborral még mintegy fél évtizeden át tudtam egy másik fórumon közösen szolgálni. Ők már mindnyájan elmentek – legyen áldott az emlékük!

1991 őszétől immár új keretek között továbbra is az a meggyőződés vezérelt, hogy egyházunkban megújulásra, teológiai eszmélésre van szükség, s ezt leginkább a reformátori-lutheri gondolkodáshoz való visszatérés szolgálhatja, amit Luther egyes műveinek és a vele kapcsolatos irodalom kiadásával segíthetek elő. Egyesületet alakítottunk, s sorozatokat kezdtem szerkeszteni.

Úgy láttam, hogy a lelki megújuláshoz még inkább nélkülözhetetlen a biblikus gondolkodás népszerűsítése és annak tudományos művelése. Ezért több teológia és bölcsészkar összefogásával egy kutatóközpontot hoztunk létre, s az elmúlt másfél évtizedben számos kiadványt jelentettünk meg.

Mindvégig igyekeztem hűséges maradni Ordass Lajos püspök általam felfedezett teológiai és erkölcsi örökségéhez. Számos hazai fórumon kívül előadásokat tartottam róla az Egyesült Államokban, Dániában, Ausztriában és Németországban is. Születésének centenáriuma megjelentettem róla szóló írásaimat, később angol nyelven is.

Az egyház megújulásáért folytatott küzdelmemet egy évtizeden át (1992–2002) többnyire magányosan kellett folytatnom. 2002 elején azonban Szeverényi János esperessel együtt egy megújulási, „örálló” mozgalom élére álltunk. Januárban egy sokakból verbuválódott plénum előtt felolvastam az *Egyházunk mai fogsága* című iratot, amely hatalmas

vihart kavart. Ez az irat hitvallási helyzetből, *status confessionis*-ből keletkezett, s új keletű bajaink gyökerét részint kö-zelmúltunk tehertételeként fogta fel. A hitvalló, s éppen ezért sokak által támadott irat háttérén 2002 márciusában meg-alakult az Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület (EBBE), amely azóta is havonta tart összejöveteleket. Talán az sem véletlen, hogy egyházunkban egyedül a mi egyesületünk te-matizálta az ügynökkérdést 2005 őszén, amikor a felállított tényfeltáró bizottság munkája kapcsán a hozzászólás jogát kértük és teremtettük meg az *Igazság és kiengesztelődés* című sorozat – azóta könyv formában is megjelent – szervezésével.

Sokak életútjára az jellemző, hogy „kinőnek” az egyház-ból. Én is ilyen irányba kezdtem el „fejlődni”, de Isten az úton visszafordított, s megtanított arra, hogy az egyházból nem „kinőni” kell, hanem abba „bele kell nőni”. Ordass püspök szerint az egyház a család előtt alapított intézmény, s az Ágostai hitvallás szép szavai is arról szólnak, hogy „Az egy anyaszentegyház minden időben megmarad” (VII. cikkely).

Az ige felfedezése, Jézus Krisztus kereszthalálának Luther segítségével való megértése vezetett vissza az egyházhoz, az egyház felfedezése pedig a gyülekezethez. Több éves – évti-zedes –, egyszerre több fővárosi gyülekezetbe is járó, „fo-gyasztoi” életforma után felismertem, hogy a közösségnek szolgálni is kell. A lakóhelyünkhöz legközelebb eső óbudai gyülekezetnek lettem a tagja, 1994 őszétől a presbitere. Bá-lint László esperes halála után 1998-ban megszerveztem a Fialat Felnőttek Bibliaóráját, amelyet három éven át vezettem.

2000 őszén családommal Budakeszire költöztünk, s azóta a budahegyvidéki gyülekezetnek vagyok a tagja, 2003 máju-sától presbitere. A gyülekezet megbízásából 2002 őszétől di-

akónusként a budakeszi szórvány szolgálatában is részt veszek, itt is szerveztem Fiatal Felnőttek Körét, havonta jövünk össze, újabban otthonunkban, a Szentírás tanulmányozása céljából. Alkalmilag istentiszteleti szolgálatot is ellátok. 2006-tól a Budai Egyházmegye felügyelője vagyok az Északi Egyházkerületben, ahol szintén 2006 óta Tamás öcsém a püspök.

A fentiek alapján látható, hogy Isten ügyének szolgálata gyermekkorom óta benső elhívás számomra, noha ennek formája és módja nem szokványos módon, hanem kanyargós utakon érlelődött.

Életem ötvennégy évére visszatekintve természetesen elhatárolódom attól az iránytól, beállítódástól, amelyik hitem szerint nem „az igaz ösvény” felé vezérelt. Igen, Isten megadta, hogy – amint az erdélyiek mondják – „megtetszik az óemberem”, amit mi magyarországiak így mondunk: „meglátszik” az én óemberem – látom, aki voltam, s ma nem az vagyok, aki egykor voltam. Egy irányra voltam beállítódva (vö. a görög *fronein* ige jelentését), de irányultságom megfordult, amit akkor izgalmasnak láttam, ma már nem értékes, s amit akkor lenéztem, ma számomra a legdrágább cél.

Egykori irányultságomra tehát határozottan nemet mondok, de élettörténetem múltjától, útkereséseimtől, vargabetűimtől, s legfőképpen egykori emberi kapcsolataimtól már nem tudok jó szívvel elhatárolódni. Ha ezt tenném, rajongó lennék. Hiszem, hogy mindazok, akikkel eddigi életutamon találkoztam, az Isten akaratából való találkozás küldöttei voltak. Családtagjaim, gyermek- és kamaszkorom tanítói és barátai, szabadelvű korszakom társai és vitapartnerei, az élő hit útjára vezető barátaim, újabb vitapartnereim, tanítóim,

lelkészeim mind Isten angyalai voltak. Hiszem, hogy mindig Isten vezetett, s a lelkiismeretemen keresztül mutatta meg, amikor tovább kellett lépnem. Ezért élettörténetem egyes állomásainak szereplőivel ma is szívesen találkozom, s ha szükségét érzem, tanácsért is fordulok hozzájuk. Helyemet: egyházamat, gyülekezetemet megtaláltam, de vállalom kanyargós életutamat, amely hitem szerint *őhozza* vezetett el.

A nyitottságot, a szabadságot mindvégig megőriztem, azt soha nem adtam fel. Ha vitás kérdésekben Isten igéjének fényében, a józan ész segítségével mai nézeteim tarthatatlanságáról meggyőzőnek, igyekszem becsületesen és készségesen revideálni őket, mert ezek a kérdések ma is igen fontosak nekem. Továbbra is szeretek vitatkozni, mert szeretem az igazságot, de szeretet nélkül az igazság veszélyes, mert emberi kapcsolatokat tehet tönkre, és ölni is képes.

Krisztus keresztjének pedig két fókusza van: az egymásba állandóan átjátszó igazság és szeretet. Krisztusban csodálatosan megvalósult e két, látszatra ellentétes irányú erő egysége. Több évtizeddel ezelőtt feljegyeztem magamnak egy idézetet: *„Az igazság megóvja a szeretetet attól, hogy a nagylelkűségből gyengédséggé váljék, ami a tárgy iránti közömbösségből ered. A szeretet viszont megóvja az igazságot az igazságtalanság keménységétől, melynek forrása a személy iránti közömbösség vagy ellenszenv. Az igazság és a szeretet fénye és sava, a szeretet pedig az igazság tüze és melege.”*

Voltak, vannak, és bizonyára lesznek életemben komoly emberi megpróbáltatások is, de Lutherral együtt vallom: *„Non moriar sed vivam et narrabo opera domini”* („Nem halok meg, hanem élek, és hirdetem az Úr csodálatos dolgait!”) Akárhogy is alakul a jövő, jó tudni, hogy életem –

minden döntésével és drámai fordulatóval – Isten kezében van. Neki legyen mindenért hála, dicséret most és mindörökké!

* * *

Lehet, hogy a személyes bizonyágtétel egyházi fórumokon megtapasztalt nyelvezete sokszor kiüresedett, sablonossá lett, amely ezért idegenkedést vált ki olyanok részéről, akiknek nem voltak vagy nincsenek *ilyen* személyes megtérési tapasztalatai. Valóban igaz, hogy keresztény hübrisz, türelmetlen szűkkeblűség lenne, ha másoktól is a *mi* élettörténeteinkhez hasonló élmények felidézését várnánk el. Az élménykereszténység veszélye, hogy önmagára és nem Krisztusra figyel. Mindazonáltal mégis felelősek vagyunk a hiteles mai tanúságtétel hangjáért. Az Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület ezért hirdette meg a 2008/2009-es munkaévben a nagy népszerűségnek örvendő *A magyar evangélikus lelki ébredés kiemelkedő alakjai a 20. században* című sorozatot, s a Károli Gáspár Református Egyetemen ezért szerveztük meg 2008 őszén a mai humán értelmiségek lelki és szellemi fordulatát bemutató *Irányváltás* című előadásokat, amelyekről *Mai megtérések* címen az evangélikus hetilap is tudósított. E sorozatok kitalálójaként és szervezőjeként tartoztam az érdeklődő közönségnek saját lelki élettörténetem őszinte feltárásával és megvallásával.